



3 / 2 0 2 2



Valko-Venäjä / Belarus



Idäntutkimus on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen aikakauskirja. Julkaisija on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.
3. numero 2022
29. vuosikerta

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

Idäntutkimus
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry
Puh. 044 5442203
e-mail: viets-idantutkimus@helsinki.fi

Vuosittilaus 38 €, ulkomaille 40 € ja opiskelijat 18 €. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat vuosittilauksen jäsenmaksua vastaan (35 €, opiskelijat 16 €).

Koko sivun ilmoitus 170 €, ½ sivua 85 € ja ¼ sivua 43 €.



TOIMITUS

Aleksanteri-instituutti
Unioninkatu 40 (PL 24)
00014 Helsingin yliopisto

Päätoimittaja:
Mika Perkiömäki
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.perkiomaki@helsinki.fi

Toimitussihteeri:
Jari Parkkinen
Jyväskylän yliopisto
e-mail: jari.v.parkkinen@jyu.fi

Dragana Cvetanović
Helsingin yliopisto
e-mail: dragana.cvetanovic@helsinki.fi

Emma Hakala
BIOS-tutkimusyksikkö
Ulkopoliittinen instituutti
e-mail: emma.hakala@fiia.fi

Meri Kulmala
Helsingin yliopisto
e-mail: meri.kulmala@helsinki.fi

Sirke Mäkinen
Helsingin yliopisto
e-mail: sirke.makinen@helsinki.fi

Jukka Pietiläinen
Helsingin yliopisto
e-mail: jukka.pietilainen@helsinki.fi

Mika Pyly
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.pyly@helsinki.fi

Saara Ratilainen
Tampereen yliopisto
e-mail: saara.ratilainen@tuni.fi

Riku Toivola
Helsingin yliopisto
e-mail: riku.toivola@helsinki.fi

Jaakko Turunen
Södertörn University
e-mail: jaakko.turunen@sh.se

TOIMITUSNEUVOSTO
Idäntutkimus-lehden toimitusneuvostona toimii Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry:n hallitus.

Lehden ulkoasu:
Asmo Koste / Nastamuumio oy

ISSN 1237-6051
Grano 2022

Seuraavien numeroiden teemat:
4/2022 Ääni
1/2023 Ukraina. Vertaisarvioidut artikkelit deadline 4.11.2022, muut tekstit 13.1.2023.
2/2023 Vapaa teema. Vertaisarvioidut artikkelit deadline 3.2.2023, muut tekstit 31.3.2023.
3/2023 Raha. Vertaisarvioidut artikkelit deadline 28.4.2023, muut tekstit 4.8.2023.
4/2023 Tieto ja valta. Vertaisarvioidut artikkelit deadline 18.8.2023, muut tekstit 6.10.2023.

Tutkimuksen ja koulutuksen uusi todellisuus

Venäjän sota Ukrainassa on tullut jälleen uuteen käännekohtaan, sillä tätä kirjoitettaessa miehitetty alueet Ukrainassa ovat juuri ilmoittaneet järjestävänsä ”kansanäänestyksen” Venäjään liittymisestä ja Putin on allekirjoittanut pitkään odotetun päätöksen osittaisesta liikekannallepanosta. Vaikka Putin jo käytti puheessaan sanaa ’sota’, tosin ei niinkään Ukrainaa kuin länttä vastaan, sotatilaa Venäjä ei vielääkään julistanut. Vaikuttaakin ilmeiseltä, että miehitettyjen alueiden liittäminen Venäjään johtaa syhyyn tehdä se – kuten RT-kanavan päätoimittaja Margarita Simonjan jo Telegram-kanavallaan kiirehti ennakoimaan. Taustalla on Venäjän viime aikojen surkea sotilaallinen menestys ja Ukrainan saavuttamat merkittävät voitot. Päätösten seuraukset ovat arvaamattomat.

Venäjän yhä pidemmäksi ja sotuisemmaksi käyvän sodan seurauksia suomalaisen tutkija-yhteisön näkökulmasta selviteltiin syyskuun alussa Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran yhdessä Suomen slavistipiirin kanssa järjestämässä tilaisuudessa Tampereen yliopistossa. Yliopistoyhteisöstä paikalla oli puhujia niin tutkimuksen kuin koulutuksenkin näkökulmasta, ja vuoropuhelua käytiin erityisesti keskeisten tutkimusrahoittajien, valtionhallinnon sekä informaatiopalvelujen kanssa. Vilkas ja osin tunteikaskin keskustelu osoitti yksimielisyyden siitä, että Venäjä-tutkimus on ensiarvoisen tärkeää jatkossakin. Monipuolista Venäjää koskevaa tutkittua tietoa todettiin tulevaisuudessakin tarvittavan, sillä ilman kulttuurin- ja historianantunemusta tai vaikkapa mielipidetiedustelujen kriittistä tarkastelua Venäjän toimintaa ei voi ymmärtää eikä ennakoida. Tietoa tarvitaan myös muuten kuin sodan ja turvallisuuden kontekstissa, eikä myöskään venäjän kielen tutkimusta ja opetusta tule unohtaa, sillä Venäjän federaatiohan ei kieltä omista.

Rahoitusta Venäjä-tutkimukselle on luvassa siis jatkossakin. Huutava tarve Venäjän tuntemukselle ei tule ainoastaan yhteiskunnan tarpeista, vaan se kiinnostaa myös opiskelijoita. Venäjän kielen opiskelukaan ei kuluvan syksyn aikana ole romahtanut, minkä lisäksi venäjän opiskelijoilla on ollut kiireiset ajat asioimistulkaustehtävissä. Ukrainan kielen ja muiden Ukrainaan ja itäiseen Eurooppaan liittyvien kurssien kysyntä puolestaan on suorastaan räjähtänyt, eikä nopeasti kasvaneeseen kysyntään ole täysin pystytty vastaamaan.

Vallitsevissa olosuhteissa yhteistyön lopettamiselle venäläisten instituutioiden kanssa ei ole ollut vaihtoehtoja. Paljon keskusteltiin tämän kiellon reunaehdoista, sillä luotettavan tiedon tuottaminen näistä maista siellä käymättä on ilmiselvästi hankalaa. Kun venäläisten kollegoiden kriittisyys ja hyöty Venäjän selittäjänä perustuu heidän kansainvälisille suhteilleen, ei täydellinen yhteistyön poissulkeminen ole suotavaa. Henkilökohtaiset suhteet ovat edelleen mahdollisia, mutta tärkeää on muistaa kollegoiden turvallisuus – yhteydenpito ei saa tuottaa heille vaaraa. Tulkinnanvaraista myös on, mikä yhteistyö on institutionaalista ja mikä henkilökohtaista. Todettiin myös, että yksityishenkilönä matkustamista Venäjälle ei ole kielletty. Eri asia on sitten, kuka on valmis sitä omalla kustannuksellaan tekemään sekä se, voiko matkoja tehdä turvallisesti. Kattava riskianalyysi ainakin on tarpeen. Ulkoministeriöhän suosittelee välttämään kaikkea matkustamista Venäjälle.

Helsingistä näyttää olevan muotoutumassa jonkinlainen Venäjä-tutkimuksen keskus, sillä tutkijoita saapuu nyt aineistojen äärelle samaan tyyliin kuin kylmän sodan aikana. Myöskään aineistohankinnan pahimmat uhkakuvat eivät näy toteutuneen. Joka tapauksessa luovuutta aineistonhankinnassa jatkossa tarvitaan, minkä rahoitushakemusten arvioitsijat nähtävästi ymmärtävätkin. Integrum-portaalin rooli ainakin on korostumassa.

Edellä sanottu pätee monelta osin Venäjän lisäksi myös sen liittolaiseen Valko-Venäjään (Belarusiin). Maailman huomion kohdistuttua Ukrainaan on pahasti Kremlin syliin päätyneen Valko-Venäjän vaikea tilanne jäänyt syrjään. Idäntutkimuksen tämänkertainen numero paikkaa tätä puutetta käsittelemällä Valko-Venäjän asioita monelta kantilta. Kristiina Silvanin artikkeli käsittelee neuvostorakenteiden jatkumoa nyky-Valko-Venäjällä valtiollisten nuorisojärjestöjen näkökulmasta. Artikkelin nostaa esiin erityisesti niiden neuvostoajakaisten elementtien elvyttämisen ja tarjoaa teoreettisen viitekehyksen kommunismin elpymien tarkasteluun. Numerossa on mukana myös Silvanin väitöslektio, joka käsittelee Komsomol-järjestön perintöjä ja valtiollista nuorisoaktivismia niin Valko-Venäjällä kuin Venäjälläkin.

Numeron molemmat esseet keskittyvät Valko-Venäjään. Katerina Saltychev tarkastelee Valko-Venäjän jälkisosialistisen ajan ulkopolitiikkaa. Allianssissaan Venäjän kanssa Valko-Venäjän voi sanoa olleen allianssin sisäisen opposition asemassa, eli allianssiin on liittynyt yhteistyön lisäksi myös vahvoja erimielisyyksiä. Saltychev pureutuu siihen, miten allianssin osapuolten välillä kasvanut materiaallinen asymmetria on vaikuttanut Valko-Venäjän sisäisen opposition asemaan. Nico Lamminparras taas esittää katsauksen Valko-Venäjän viimeaikaisesta sotapolitiikasta. Venäjän vetäytyttyä Ukrainan pohjoisosista on huomio sen käymästä hyökkäyssodasta ymmärrettävästi kohdistunut enemmän Ukrainan itä- ja eteläosiin, ja katsaus ajantasaistaa tietoa siitä, mitä sillä välin Valko-Venäjän puolustusasioissa on tapahtunut.

Ryhor Nizhnikau palaa kolumnissaan teemaan, joka kaksi vuotta sitten oli huomion keskipisteenä, mutta joka nyt on lähes täysin unohtunut: Valko-Venäjän sisäinen kriisi. Sen lisäksi, että Valko-Venäjän poliittinen oppositio ja kansalaisyhteiskunta on tuhottu, on sota Ukrainassa yhä pahentanut kriisiä. Venäjän sotaretken lopputulema onkin myös Valko-Venäjän tulevaisuuden kannalta keskeinen. Taideosastolla Mika Pylsy esittelee yhden emigroituneen valkovenäläisen opposition toimijan, Rufina Bazlovan, jonka kantaaottava kirjonta tuli tunnetuksi vuosien 2020–2021 mielenosoitusten yhteydessä. Kuluvana vuonna taiteilija on vahvasti tukenut Ukrainaa sen taistelussa miehittäjää vastaan. Keskustelua-osastolla Mika Lähteenmäki ja Terhi Ainiala pohtivat ajankohtaista kysymystä siitä, pitäisikö suomessa kiellessä puhua Valko-Venäjistä vai Belarusista ja millä perusteilla. Toistaiseksi suomessa on vakiintuneempi edelleen vanha muoto Valko-Venäjä, mutta perusteita nimen vaihdolle on,

ja Belarus-nimeä on jonkin verran alettu jo käyttääkin. Kirja-arvioissa Leo Granberg nostaa esiin Ronan Hervouet'n arkielämää Valko-Venäjällä käsittelevän teoksen.

Numeron vertaisarvioituissa artikkeleissa käsitellään myös muita kuin Valko-Venäjään liittyviä asioita. Olga Davydova-Minguet kollegoineen selvittää yllirajaista kuolemanmaisemaa suomalaisia ja venäläisiä hautausmaita kuljeskelevan etnografian keinoin tarkkailemalla ja hahmottelee tämän kuolemanmaiseman historiallisia kerrostumia. Jukka Korpela puolestaan selvittää, ei enempää eikä vähempää kuin sitä, miksi länsimainen demokratia ei ole koskaan juurtunut Venäjälle. Laajan historiallisen aineiston perusteella Korpela ehdottaa, että syyt piilevät jo kaukana historiassa, jossa on tehty ratkaisevasti erilaisia valintoja kuin lännessä. Lopuksi Sakari Höysniemi arvostelee Margarita Balmacedan kirjan Venäjän energiaketjuista sekä Jari Parkkinen Tuomas Forsbergin ja Sirke Mäkisen toimittaman teoksen *Russia's Cultural Statecraft*.

Idäntutkimuksen tulevan vuoden teemat ja kirjoittajakutsu on julkaistu, ja ne löytyvät paitsi tämän numeron loppusivuilta myös lehden kotisivuilta. Teemanumeroita ovat *Ukraina* (1/2023), Vapaa teema (2/2023), *Raha* (3/2023) sekä *Tieto ja valta* (4/2023). Kaikkiin numeroihin otetaan vastaan myös teeman ulkopuolisia juttuja. Juttuehdotuksia voi lähettää lehden kotisivujen kautta ”Lähetä käsikirjoitus”-toiminnolla, aikarajat löytyvät kirjoittajakutsusta. Vertaisarvioitavien artikkelien lisäksi *Idäntutkimus* jatkaa tuttuun tapaan myös esseiden, kolumnien, väitöslähtöjen, tapahtumaraporttien, kirja-arvioiden ja muiden keskustelunavausten julkaisemista. Lisäksi haluamme kartoittaa lukijoiden näkemyksiä lehden tulevaisuudesta. Sitä varten olemme avanneet verkossa täytettävän lukijakyselyn, johon vastaamisen ohjeet löytyvät tämän numeron loppusivuilta. Kyselyyn voi vastata myös paperimuodossa *Idäntutkimuksen* osastolla Aleksanteri-konferenssissa 26.–28. lokakuuta.

Edinburghissa 21.9.2022



Mika Perkiömäki



Neuvostorakenteiden perinnöistä ja elpymistä nyky-Valko-Venäjällä

Kolme vuosikymmentä Neuvostoliiton romahtamisen jälkeen kommunismin perintöjä (*legacies*) koskevan tutkimuksen ohella on kasvanut keskustelu elpymisistä (*revivals*) ja elvyttämisestä (*revivalism*), millä tarkoitetaan menneen ajan yhteiskuntajärjestelmän erilaisten elementtien palaamista – ja palauttamista – nykyhetken kontekstissa. Tutkijoiden parissa ei kuitenkaan ole selvyttä siitä, mikä yhdistää ja erottaa elpymiset perinnöistä, minkä lisäksi elpymistä koskevaa tutkimuskirjallisuutta on vielä vain vähän. Tämä artikkeli luo viitekehyksen kommunistisen aikakauden rakenteiden elpymisen analysoinnille ja käsittelee Valko-Venäjän valtiollisia nuorisojärjestöjä. Tutkimuksen aineisto koostuu arkistolähteistä, sanomalehtiartikkeleista, järjestöjen omista julkaisuista, Aljaksandr Lukašenkan julkilausumista, järjestöaktivistien haastatteluaineistosta sekä kirjoittajan etnografisista kenttäpäiväkirjamerkinnoista, joita tarkastellaan laadullisen sisältöanalyysin menetelmin. Artikkelissa esitetään, että elpymisillä on kaksi erityispiirrettä: ne ovat riippuvaisia aktiivisesta elvyttävästä toimijasta ja nojaavat perintönarratiiviin olemassaolonsa oikeuttamiseksi. Vaikka elpymät ovat lähtökohtaisesti hauraita, niiden vaikutus yhteiskuntaan voi silti olla huomattava niiden laajuuden ja pitkäikäisyyden vuoksi.

Kristiina Silvan

Valko-Venäjän tasavaltalainen nuorisoliitto (*Belaruski respublikanski sajuz moladzi*, lyhennettynä BRSM) on Lukašenkan hallinnon tukema, joukkojäsenyydelle perustuva nuorisojärjestö.¹ Järjestö korostaa virallisissa kannanotoissaan jatkuvasti asemaansa neuvostoaikaisen Leninin kommunistisen nuorisoliiton eli Komsomolin (*Leniniski kommunistitšeski sojuz molodeži*)

manttelinperijänä. BRSM:n kolmen vuoden välein järjestettävät numeroidut edustajakoukukset lasketaan jatkoksi Valko-Venäjän Komsomol-järjestön edustajakouksille (Istoriija i sovremennost 2022). Järjestön tunnus on käytännössä neuvostoaikaisen Komsomolin tunnus, jossa Leninin pää on vaihdettu kultaiseen laakerinlehteen ja taustan väritys Valko-Venäjän valtion tämänhetkiseen punavihreään yhdistelmään (Simvolika 2022). Komsomolin perustamispäivää vietetään joka vuosi sen omaa perustamispäivää merkittävämmiin. Työssään BRSM vannoo jatkavansa Komsomolin parhaita perinteitä (ks. esim. Švets 2010).

BRSM:n perintösuhde Komsomoliin on kuitenkin monimutkaisempi kuin miltä se vaikuttaa. Järjestö perustettiin vuonna 2002 Aljaksandr Lukašenkan hallinnon vahvalla tuella kymmenen vuotta Neuvostoliiton kommunistisen nuorisoliiton hajoamisen jälkeen. Sen yhteys Komsomoliin kulkee Valko-Venäjän nuorisoliiton (*Sajuz moladzi Belarusi (SMB)*), myöhemmin *Belaruski sajuz moladzi (BSM)*), eli Valko-Venäjän Komsomolin perinpohjaisesti uudistetun perintöjärjestön kautta. BRSM muodostettiin tuolloin, 20 vuotta sitten, jotta BSM saatiin painostuksen alla sulautettua osaksi Valko-Venäjän isänmaallista nuorisoliittoa (*Belaruski patryjatyšny sajuz moladzi, BPSM*), ”valtiollista” kansalaisjärjestöä, joka oli perustettu Lukašenkan tukijärjestöksi vuonna 1997 (Silvan 2020).

BRSM:n perustaminen kymmenen vuotta Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen ja sen riippuvuus Lukašenkan hallinnon tuesta kielii siitä, että järjestö edustaa enemmän neuvostomenneisyyden elpymää² (*revival*) kuin sen perintöä (*legacy*). Mutta missä näiden kahden analyttisen käsitteen välinen raja kulkee? Käsitteiden erottaminen on tämänhetkisen tutkimustiedon varassa vaikeaa, sillä perintö on analyttisenä käsitteenä epätarkka ja elpymiä ja perintöä toisiinsa peilaavaa empiiristä ja teoreettista kirjallisuutta on vain vähän. Tämän artikkelin tavoitteena onkin täyttää tämä tyhjiö luomalla analyttinen viitekehys elpymien tutkimiselle. Elpymä-käsitteen kehittäminen edistää myös (neuvosto)perintöjen tarkastelua, sillä se osoittaa näiden kahden käsitteen kytköksen. Esitän tässä artikkelissa, että perintömekanismi voi aktivoitua elpymän sisällä siinä määrin, että elpymä täyttää myös perinnön määritelmän, kun taas perinnön muuttuminen elpymäksi on mahdotonta artikkelissa esittelemäni viitekehysten määritelmien puitteissa. Osoitan myös, että molemmilla käsitteillä on omanlainen suhteensa menneisyyteen: perinnölle se määrittää mahdollisuuden rajat, elpymälle se puolestaan toimii olemassaolon oikeutuksen lähteenä.

Luon artikkelissa viitekehysten neuvostoliittolaisten käytäntöjen ja rakenteiden elpymien tutkimiselle vertailemalla valkovenäläisiä nuorisojärjestöjä, jotka ovat tehneet tiivistä yhteistyötä hallintorakenteiden kanssa Neuvostoliiton jälkeisellä ajalla (ks. Taulukko 1). Artikkelini nostaa poimintoja laadullisesta sisällönanalyysistä, jonka kohteena on ollut väitöskirjatutkimukseni puitteissa keräämäni monipuolinen tutkimusaineisto. Se perustuu Minskissä, Hrodnassa, Mahileussa ja Homelissa vuosina 2016–2018 keräämäni kenttätyöaineistoon: arkistolähteisiin, sanomalehtiaineistoon, järjestöjen omiin julkaisuihin, BRSM:n tapahtumien osallistuvan havainnoinnin yhteydessä laatimiini kenttäpäiväkirjamerkintöihin ja anonymisoituun haastatteluaaineistoon BSM:n, BPSM:n ja BRSM:n entisten ja nykyisten aktivistien ja työntekijöiden kanssa (Silvan 2022, 51–61). Artikkelin analyysin kohteena on ollut se aineistokokonaisuuden osa, jonka olen tulkinnut liittyvän joko suorasti tai epäsuorasti perinnön ja elpymisen käsitteisiin.

Esitän ensin katsauksen (kommunismien) perintöä käsittelevään teoreettiseen tutkimuskirjallisuuteen. Se on tuottanut kaksi erillistä mutta toisiinsa liittyvää selitysmallia, jotka auttavat elvyttämisen motiivin ymmärtämisessä. Näistä ensimmäinen korostaa kommunistisessa maassa asumisen sosialisovaa vaikutusta (Pop-Eleches & Tucker 2011), kun taas toinen

Järjestö	Toimintavuodet	Perustettu	Hajonnut
Valko-Venäjän Leninin kommunistinen nuorisoliitto (<i>Leninski Kamunistytsny Sajuz Moladzi Belarusi, LKSMB</i>)	1920–1991	Valko-Venäjän neuvostotasaval- lan perustamisen aattona, v. 1920	30. edustajainkokouksessa 6. joulukuuta 1991 uudelleennimetty Valko- Venäjän nuorisoliitoksi (<i>Sajuz Moladzi Belarusi, SMB</i>)
Valko-Venäjän nuorisoliitto (<i>Sajuz moladzi Belarusi, SMB / Belaruski sajuz moladzi, BSM</i>)	1991–2002 (uudelleennimetty teknisistä syistä v. 1995)	LKSMB:n sääntömuutosten jälkeen v. 1991	Yhdistyi BPSM:n kanssa ja muodosti BRSM:n v. 2002
Valko-Venäjän isänmaallinen nuorisoliitto (<i>Belaruski Patryjatytsny Sajuz Moladzi, BPSM</i>)	1997–2002	22.5.1997 Presidentti Lukašenkan tuella	Yhdistyi BSM:n kanssa ja muodosti BRSM:n v. 2002
Valko-Venäjän tasavaltalainen nuorisoliitto (<i>Belaruski Respublikanski Sajuz Moladzi, BRSM</i>)	2002–	6.9.2002 BSM:n ja BPSM:n yhdistämisen seurauksena	

Taulukko 1. Valko-Venäjän valtioon kytköksissä olleet nuorisojärjestöt (1920–) (Švets 2010; Silvan 2020)

nojaa ajatukseen autoritaarisesta pragmatismista (Kotkin & Beissinger 2014). Esittelen myös Valko-Venäjän valtiorakenteisiin kytköksissä olleet nuorisojärjestöt ja niiden kehityskaaret. Näiden taustoittavien osioiden jälkeen analysoin elvyttävän toimijan keskeistä roolia, elpymistä entisen Neuvostoliiton jälkeisessä kontekstissa edistäviä tekijöitä, perintönarratiivin toivottua legitimoivaa vaikutusta, ja elvyttämispolitiikan seurauksia. Artikkelin päätteeksi tiivistän elpymien tutkimisen lisäannin (neuvosto)perintöjen tutkimukselle ja osoitan mahdollisia suuntaviivoja jatkotutkimukselle.

Kaksiosainen lakmuesti erottaa perinnön elpymästä

Itäisen Keski-Euroopan ja entisen Neuvostoliiton alue on toiminut jo kolmen vuosikymmenen ajan jatkuvuuskien ja perintöjen tutkimuksen kenttänä. Vaikka on selvää, että menneisyydellä on merkitystä nykypäivän politiikan ja yhteiskunnallisen kehityksen kannalta, on tärkeää tarkastella sitä, *miten, milloin ja miksi* mennyt aika vaikuttaa nykyhetkessä (Pop-Eleches & Tucker 2011). Neuvostoperintöön perustuvan argumentoinnin laadun parantamiseksi perintötutkimusta on lähdetty kehittämään teoreettisesti keskittymällä syy-seuraussuhteisiin havaittavissa olevan samankaltaisuuden sijaan, sillä samalta vaikuttavat ilmiöt voivat johtua tekijöistä, joilla ei ole mitään tekemistä neuvostomenneisyyden kanssa (Simpser, Slater & Wittenberg 2018). Stephen Kotkin ja Mark R. Beissinger (2014) ovat esittäneet, että historiallisten perintöjen tutkimuksen tulisi olla järjestelmällisempää ja luoneet mallin perintöjen mekanismeista, kun taas Jason Wittenberg (2015) on rakentanut teoreettisen viitekehyksen

perintöjen tunnistamiseksi. Pohjaan tässä artikkelissa näihin keskusteluihin kehittäessäni perintöihin liittyvää elpymän käsitettä, jota ainoastaan Kotkin ja Beissinger (2014) ovat käsitelleet eksplisiittisesti.

Kotkin ja Beissinger (2014, 16) määrittelevät elpymän ”tietyksi menneisyyteen liittyväksi käytännöksi, [joka] herätetään henkiin [is brought back to life] sen jälkeen, kun se on ollut jonkin aikaa hävinnyt.”³ Kuten tässä artikkelissa osoitan, määritelmän aktiivinen sanamuoto ”herätetään” on oleellinen. Toisin kuin perinnöt, joiden taustalla vaikuttaa entisajan ja nykyhetken tutkimuskohteen välinen ”pysyvä kausaalinen suhde” (Kotkin & Beissinger 2014, 11), elpymät ovat menneisyyden instituutioita tai käytäntöjä, jotka nykyajan toimija elvyttää menneisyyden mielikuvan pohjalta uudessa historiallisessa kontekstissa. Toimijuudella on merkitystä myös elpymien jatkuvuuden kannalta, sillä toimijat paitsi herättävät ne uudelleen eloon, myös tukevat niiden toimintaa nykyhetken uudessa yhteiskunnallisessa todellisuudessa. Elvyttävän toimijan keskeisen roolin vuoksi tämän asema poliittisessa järjestelmässä vaikuttaa ratkaisevasti siihen, minkälaisen muodon elpymä saa.

Jos halutaan selvittää, onko jokin menneisyyteen liittyvä käytäntö tai instituutio menneisyyden perintö vai elpymä, voidaan ensimmäiseksi pohtia, onko sen elpyminen ”osoitus sen [omasta] voimakkuudesta” (Huskey 2014, 112) vai päinvastoin osoitus sen elvyttäjän voimakkuudesta. Eugene Huskeytä (2014) mukailen kysymys on ensimmäinen tässä artikkelissa esittämästäni kahdesta lakmustestistä. Jos elvyttävän toimijan rooli ei ole ratkaiseva ja tutkimuksen kohde on päinvastoin elpynyt nykyajan sille luomista vaikeuksista ja esteistä huolimatta, kyseistä instituutiota voidaan pitää perintönä. Jos elpyminen on tapahtunut ennen kaikkea elvyttäjän myötävaikutuksen ansiosta, sitä ei voida pitää perintönä – ainakaan nykyhetkellä (tulevaisuuden mahdollisista perinnoista ks. Wittenberg 2015).

Toinen tapa lähestyä historiallisen perinnön ja elpymisen välistä eroa on kiinnittää huomiota sen olemassaolon mahdollistavaan syy-seuraussuhteeseen. Onko entisajan instituutiolle löytynyt uusi tarkoitus nykyhetkessä, vai vaikuttaako sen taustalla valtaapitävien tai koko kansakunnan ”piintynyt” tapa ajatella? (Kotkin & Beissinger 2014, 11–16) Onko perinnön ilmestymistä selittävä kausaalinen mekanismi – joita Kotkin ja Beissinger (2014) listaavat viisi erilaista – tunnistettavissa vai liittyykö perintöoletus pääasiassa menneen ajan ja nykyhetken ilmiön samankaltaisuuteen? Jos kausaalinen mekanismi on tunnistettavissa, on kyseessä perintö – myös siinä tapauksessa, ettei nykyhetken ilmiö ensi näkemältä muistuttaisi menneisyydestä (Kotkin & Beissinger 2014, 11–12). Jos mekanismia on mahdoton tunnistaa ja oletus perintöluonteesta perustuu ainoastaan kiistattomaan samankaltaisuuteen, on kyseessä elpymä.

Esitän, että elpymien tärkein aineeton tukimekanismi onkin perintönarratiivi (legacy narrative), koska jos se osoittautuu onnistuneeksi, se tukee elvytetyn instituution tai käytännön legitimitiiteettiä. Näkyvät ja voimakkaat perintönarratiivit tukevat elpymiä, koska ne hämärtävät perintöjen ja elpymien välistä rajaa entisestään. Poliitikantutkija Jessica Pisano (2014) on argumentoinut Neuvostoliiton perintöä liiallisesti painottavia selityksiä vastaan väittäen, että monet ”perinnoiksi” mieltämämme ilmiöt ovat itse asiassa nykyhetken tahallisen poliittisen taktikoinnin tulosta. Hänen mukaansa poliittiset toimijat sisällyttävät toisinaan aiemman historiallisen kokemuksen elementtejä symboliseen ja järjestelmälliseen valikoimaansa joko niiden legitimitiitin lisäämiseksi tai poliittisten ja aineellisten resurssien omaksumiseksi (Pisano 2014, 222). Pisano (2014) nimittää tämäntyyppistä käytäntöä ”perintöteatteriksi” (*legacy theater*), jota poliittiset toimijat tietoisesti esittävät. Hänen tutkimukseensa pohjaten esitän, että elvyttävä toimija pyrkii naamioimaan elpymiset perinnoiksi legitimoititarkoi-

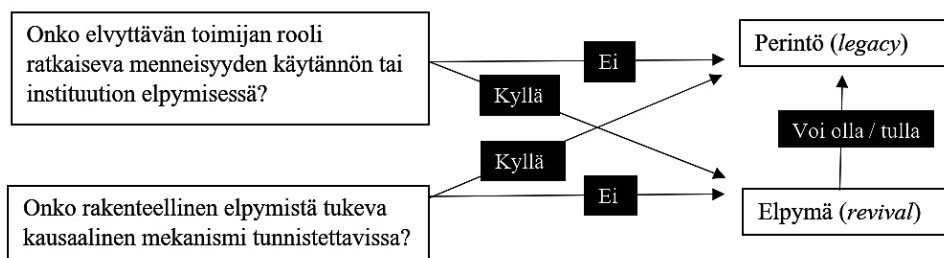
tuksessa, perintönarratiivia käyttäen. Kuten kohta tarkastelun kohteeksi nostettava BRSM:n tapaus osoittaa, järjestö on tarkoituksella suunniteltu näyttämään Komsomolilta. Pelkkä havaittavaan samankaltaisuuteen ja jatkuvuusnarratiiviin luottaminen antaa vääristyneen kuvan organisaatiosta ja voi johtaa virheelliseen päätelmään siitä, että kyseessä on perintöjärjestö eikä neuvostoajasta diskursiivisesti ammentava elpymä.

Seuraavien osioiden empiirinen analyysi osoittaa, että aiemmasta kirjallisuudesta johdetut kaksi lakmustestiä (ks. Kaavio 1) auttavat määrittämään, onko Neuvostoliiton jälkeisellä ajalla elpynyt organisaatio tai käytäntö perintö vai elpymä. Testaan mallia seuraavassa osiossa Valko-Venäjällä valtiollisten rakenteiden kanssa tiivistä yhteistyötä tekevien nuorisojärjestöjen luokittelussa. Empiirisen tarkastelun jälkeen pureudun elpymien analyysiin yksityiskohtaisemmin, osoittamalla niiden roolin entisen Neuvostoliiton alueen maiden autoritäärisessä hallintojärjestelmässä.

Valko-Venäjän Komsomol, sen perintöjärjestö SMB/BSM sekä elpymäjärjestöt BPSM ja BRSM

Neuvostoaikana kommunistisen puolueen alaisuudessa toiminut Leninin kommunistinen nuorisoliitto Komsomol toimi jokaisessa viidestätoista neuvostotasavallasta. Kun yleisliittolainen Komsomol äänesti oman hajoamisensa puolesta syyskuussa 1991, kunkin liittotasavallan Komsomol-järjestön kohtaloksi koitui päättää itse omasta tulevaisuudestaan (Pilkington 2002 [1994], 77). Jotkut, kuten Armenian ja Viron Komsomol-järjestöt, päättivät hajottaa itsensä yleisliittolaisen järjestön tavoin, kun taas toiset, kuten Latvian Komsomol-järjestö, jakautuivat kahdeksi erilliseksi yhdistykseksi. Monet muut, kuten Valko-Venäjän ja Venäjän federaation Komsomol-järjestöt, päättivät poistaa nimestään sanat ”Lenin” ja ”kommunismi” ja asettivat tavoitteekseen uusiin sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin realiteetteihin sopeutumisen (Pilkington 2002 [1994], 118–119; Silvan 2018).

Valko-Venäjän Komsomolin uudistettu ja ainoa juridinen perintöjärjestö muutti nimensä muotoon Valko-Venäjän nuorisoliitto (SMB/BSM). 1990-luvun alussa siitä kehittyi itsenäinen ja poliittisesti sitoutumaton nuorisojärjestö (Velitško 2001). Komsomolin perintö vaikutti kuitenkin monella eri tavalla, muun muassa siinä, minkälaista toimintaa se järjesti nuorille ja minkälainen sen hallintorakenne oli siitä huolimatta, että maan uusi poliittinen eliitti ja valkovenäläinen nuoriso suhtautui näihin jatkuvuuksiin joko varauksella tai avoimen vihamielisesti (Silvan 2020). On siksi perusteltua argumentoida, että se täyttää (neuvostoaikana) perinnön kriteerit. Järjestön olemassaolon mahdollisti sen hyvä taloudellinen tilanne (Komsomolin perintö) ja sen jäsenten sitoutuneisuus (Silvan 2020).



Kaavio 1. Lakmustestit: Perintö vai elpymä?

Ensimmäinen kahdesta Komsomolin elpymisjärjestöistä oli nimeltään Valko-Venäjän isänmaallinen nuorisoliitto (BPSM). Se oli avoimesti Lukašenkaan sitoutunut järjestö, jonka tavoitteena oli yhdistää riveihinsä ”isänmaallinen” nuoris (Nikolayenko 2015, 481). BPSM muodostettiin toukokuussa 1997 Lukašenkan hallinnon ohjauksen alla. Sen pohjana toimi Lukašenkaan löyhästi sitoutunut, vuoden 1996 perustuslakiäänestyksen aikoihin syntynyt marginaalinen nuorisoliike nimeltä ”Suora toiminta” (Pramoje dzejanne; Baneva 1997). Heinäkuussa 1997 Lukašenka asetti ukaasin, jonka mukaan jokaisen maan koulun ja yliopiston oli tarjottava vastikään perustetuille BPSM:n paikallissoluille toimistotilat ja niiden tarvitsema materiaallinen tuki (O gosudarstvennoi podderzke Belorusskomu Patriotitšeskomu Sojuzu Molodeži 1997). BPSM:ään palkatut työntekijät rekrytoivat uusia jäseniä aggressiivisesti, sillä järjestön tarkoituksena oli saavuttaa mahdollisimman suuri jäsenmäärä mahdollisimman nopeasti. Vuoteen 2001 mennessä BPSM:ään oli liittynyt 250 000 nuorta jäsentä, ja Nikolayenkon (2015, 481–482) mukaan on selvää, että ilman presidentti Lukašenkan merkittävää tukea BPSM ei olisi saanut tuhansia jäseniä muutaman kuukauden aikana. BPSM:n historia päättyi kuitenkin jo vuonna 2002, kun Lukašenkan hallituksen painostuksesta se yhdistettiin BSM:ään, ja tämänhetkinen Komsomolin pohjalta elvytetty nuorisojärjestö, Valko-Venäjän tasavaltalainen nuorisoliitto (BRSM) perustettiin (Silvan 2020).

Järjestönä BRSM:n ei pitänyt olla neuvostoaikaisen Komsomolin kopio, vaan parannettu versio siitä: kaikenkattava organisaatio, joka yhdistäisi, kouluttaisi ja edustaisi Valko-Venäjän nuoria. Vastikään perustetun yhdistyksen valmistelutoimikunnan johtaja Aleksandr Nahajenko totesi: ”Yhdistyksen on omaksuttava kaikki se paras, mitä nuorisoliikkeen pitkän historian aikana on kehitetty. Ja kaikkien on ymmärrettävä, ettemme luo uutta organisaatiota, vaan jatkamme Komsomolin ja nuorisoliikkeen 80-vuotista historiaa” (BRSM 2003, 28). Kuten tämä artikkeli osoittaa, kertomus BRSM:stä neuvostoaikaisen Komsomolin seuraajana ja ”parhaiden Komsomol-perinteiden” säilyttäjänä toimii yhdistyksen olemassaolon oikeutuksen välineenä.

Viimeisimpien saatavilla olevien, tammikuulta 2015 peräisin olevien virallisten laskelmien mukaan BRSM:lla oli 475 215 jäsentä 11 884 paikallisyhdistyksessä, joita löytyy Valko-Venäjän jokaisesta koulusta, yliopistosta ja valtioniyrityksestä. Lisäksi järjestö työllisti 501 henkilöä (BRSM 2015, 24–25). Laajuutensa ansiosta BRSM koskettaa tavalla tai toisella nuorten valkovenäläisten elämää, halusivat he sitä tai eivät. Vuonna 2011 jopa 91,5 prosenttia 18–29-vuotiaista ilmoitti tuntevansa organisaation (Nikoljuk 2011, 200). Vaikka BRSM:stä raportoidaan Valko-Venäjän tiedotusvälineissä lähes päivittäin, akateeminen huomio yhdistystä kohtaan on ollut rajallista. Oman tutkimukseni (Silvan 2019, 2020) lisäksi Olena Nikolayenko (2015) ja Stephen G. F. Hall (2017) ovat niitä harvoja, jotka ovat tutkineet Lukašenkan aikakaudella elpyneitä valtiollisia nuorisojärjestöjä – BPSM:ää ja BRSM:ää – osana Valko-Venäjän autoritääristä poliittista järjestelmää. Näistä Nikolayenko on luonnehtinut BPSM:ää ”mielenkiintoiseksi tapaukseksi valtion hallinnoimasta nuorisojärjestöstä, jonka tehtävänä on mobilisoida nuoria hallinnon tueksi” huomioiden sen ”neuvostoaikaiset indoktrinaatiomenetelmät” (Nikolayenko 2015, 488).

BPSM:n ja BRSM:n vertaileva tarkastelu SMB/BSM:n kanssa on hedelmällistä neuvostoajan elpymien analysoinnin kannalta kolmesta syystä. Ensinnäkin vertaileva analyysi osoittaa, kuinka elvyttämismenetti tapahtuu ja mitkä ovat elpymien erityispiirteitä. Toiseksi se mahdollistaa kommunististen perintö- ja elpymäorganisaatioiden vertaamisen ja erotte- lun. Kolmanneksi tapaus mahdollistaa perintönarratiivien purkamisen. Seuraavissa tämän

artikkelin osioissa analysoin Valko-Venäjän valtioon kytköksissä olevia nuorisjärjestöjä näistä näkökulmista.

Elvyttävän toimijan merkittävä rooli elpymien mahdollistajana

Tehtävänne on kuunnella presidentin toiveita ja vaatimuksia. (Lukašenka, viitattu teoksessa BRSM 2003, 9.)

Toimijuus on elpymien elinehto, koska juuri toimijat palauttavat neuvostokommunismiin jälkeen kadonneet menneet käytännöt nykypäivään. Elvyttävästä toimijasta riippuu, milloin ja miten menneisyyden käytäntö tai instituutio herää henkiin – vai elvytetäänkö sitä ollenkaan. Jos menneisyyden instituutio ilmaantuu uudelleen ilman elvyttävän toimijan avointa tai implisiittistä tukea, on syytä uskoa, että sen elpymistä voidaan pitää historiallisen perinnön jatkuvuutena. Elpymisen käsitettä käytetään tässä merkityksessä joskus englanninkielisessä arkikielessä. Esimerkiksi uskonnollisten rakenteiden elpyminen (*religious revival*) Keski- ja Itä-Euroopassa myöhäiskommunismien aikakaudella voidaan mieltää kommunismia edeltävän ajan perintönä, koska kommunistiset puolueet eivät ponnisteluistaan huolimatta onnistuneet tuhoamaan uskonnollisia instituutioita.⁴ Vaikka uskonnollisten instituutioiden uudelleen ilmaantumisen kommunismien jälkeen on osoitus uskonnollisen ajattelun ja/tai uskonnollisten instituutioiden voimakkuudesta, elvyttävien toimijoiden työtä uskonnollisen uudelleenheräämisen tukijoina ei pidä jättää huomiotta. Venäjän hallituksen kannatus maan ortodoksiselle kirkolle Vladimir Putinin aikakaudella on oiva esimerkki siitä, kuinka elvyttävä toimija voi tukea perinnön vahvistumista (Papkova 2011).

Valko-Venäjällä neuvostokommunistisen aikakauden rakenteiden elvyttäjänä on toiminut presidentti Lukašenka. Lukašenka on vahvistanut itsevaltaista autoritaarista hallintoaan 1990-luvun puolivälistä lähtien ja elvyttänyt useita myöhäisen Neuvostoliiton elementtejä siinä määrin, että Valko-Venäjää on kutsuttu nykypäivän Neuvostoliitto-ulkoilmamuseoksi (ks. esim. Karbalevich ja Valliere 2001). 1990-luvun jälkipuoliskolla Lukašenka palautti neuvostoaikaisen lipun, vaakunan ja kansallislaulun, sekä ohjasi historiankirjoituksen neuvostojärjestelmää ylistäville raiteille. 1990-luvun alussa alkanut valtionyhtiöiden yksityistämisen prosessi pysäytettiin ja valkovenäjän kielen elvyttäminen lopetettiin (Leshchenko 2008). Vaikkei luotettavaa mielipidemittausaineistoa ole ollut saatavilla, tutkijoiden parissa on vallinnut yksimielisyys siitä, että Neuvostoliiton perintöä vaalivalla politiikalla oli pitkään kansan enemmistön kannatus (Frear 2019, 63–86; Leshchenko 2008; Marples 2006).

Tässä osiossa tarkastellaan Lukašenkan toimia massajäsenyyteen perustuvan nuorisjärjestön elvyttäjänä, kun taas seuraava osio käsittelee tämän elvyttämisen politiikan motiiveja. Yksi neuvostoajan elvytetystä elementistä on Gregory Kaszan (1995) kuvaamien hallinnoitujen massaorganisaatioiden (*administered mass organizations*) verkosto. BPSM:ää ei perustanut Lukašenkan hallinto, vaan eräs nuori Lukašenkaa kannattava aktivisti, Usevalod Jantšeuski, mutta presidentin toimijuus vaikutti huomattavasti siihen, millaiseksi järjestö muotoutui. Vain kaksi kuukautta liiton perustamisesta presidentti päätti kanavoida valtion tuen järjestölle. Tuen ja ohjauksen tavoitteena oli luoda BPSM:stä kaikkialla läsnä oleva ja yhtenäinen organisaatio (Silvan 2020). Kuten osion alussa oleva lainaus osoittaa, organisaation ja elvyttävän toimijan välisen suhteen luonne oli tarkkaan määritelty alusta alkaen. Huomionarvoista Valko-Venäjän poliittisen historian kannalta on myös se, että Lukašenka oli onnistunut keskittämään valtansa

vain kolmessa vuodessa erittäin tehokkaasti: kun maankattavan järjestöverkostonsa säilyttänyt BSM oli kiellettyyn muuntautumasta presidentin tukijärjestöksi, Lukašenka pystyi luomaan oman kaikkialla läsnä olevan tukijärjestönsä muutamassa vuodessa ruohonjuuritason vastustuksesta huolimatta (Silvan 2020).

BRSM rakennettiin tarkoituksella Brežnevin aikakauden Komsomolin mallin mukaan (Korosteleva 2009, 329). Vuoden 2002 edustajankokouksessa, jossa BRSM perustettiin yhdistämällä BSM ja BPSM, Lukašenka totesikin, että ”Komsomolin historiallinen perintö on säilytettävä” (BRSM 2003, 8). Joustamaton vertikaalinen hierarkia, alueelliseen ja teolliseen jakoon perustuva organisointiperiaate ja suuri joukko passiivisia jäseniä ovat eräitä helposti erottuvia Komsomolin institutionaalisia perintöjä, jotka elvytettiin BPSM:ssä ja säilytettiin BRSM:ssä. Sen ohella BRSM:n lähempi tarkastelu osoittaa, että Lukašenkan hallinto on elvyttänyt myöhäisen Neuvostoliiton ajan kommunistisen nuorisoliiton institutionaalisen selkärangan lisäksi suuren osan sen kulttuurisesta ”täyteestä”. Esimerkiksi äänestäminen noin kahden vuoden välein järjestettävissä yleiskokouksissa (*vybarna-otlikovaja kanferentsyja*, eli sanataarkasti käännettynä vaaliraporttikonferensseissa) noudattaa neuvostoajan kaavaa (Silvan 2019). Etenkin myöhäisen neuvostoajan Komsomol-kokouksia koskevien kertomusten mukaan kokoukset olivat usein yltiövirallisia, ja niiden puheet, keskustelun puute ja yksimielinen äänestyskäyttäytyminen noudattivat ennalta määrättyä kaavaa (Yurchak 2006; Valko-Venäjän Komsomolin pääsihteeri Vasili Gurijevin puhe 5.3.1987). Oman tutkimusaineistoni ja medialähteiden perusteella sama pätee nykypäivän BRSM-kokouksiin, joissa ei tapahdu yllätyksiä. Ne, jotka on ”valittu edustamaan” paikallisyjärjestönsä jäsenistöä, selaavat poissaolevina kokouksien aikana puhelimiansa ja aktivoituvat vasta kuullessaan kokouksen puheenjohtajan lausuvan taikasanat ”äänestäkäämme” (Kirjoittajan kenttäpäiväkirjamerkinnot Hrodna, 27.5.2016; Minsk 28.3.2017 ja Mahileu 12.4.2017). Jokapäiväisen elämän saralla BRSM on elvyttänyt Komsomolin neuvostoaikeista toimintaa, kuten opiskelijoiden jokakesäiset työprikaatit (Istorija dviženija 2022).

Aivan kuten Komsomolin kohdalla, myös BRSM:n tapauksessa tiukan hierarkkisen rakenteen uskotaan tehostavan järjestön toimintaa. Palkatun henkilöstön johtamien piiritason järjestöjen odotetaan ”tekevän työnsä” ja raportoivan siitä ylemmän tason organisaatiolle (BRSM:n pääsihteeri Mihail Orda, viitattu teoksessa BRSM 2005, 15). Toimikunnan tehtävänä on varmistaa, että BRSM:n paikallistason toiminta noudattaa suunnitelmia, jotka puolestaan on hyväksytty tai jopa laadittu järjestön keskuskomiteassa. Ylemmän tason toimikunnat valvovat aktiivisesti alemman tason toimikuntien työtä ja säännöllinen raportointi on pakollista. Kuten myöhäisen Neuvostoliiton aikaisessa Komsomolissa, raporttien määrälliset indikaattorit ovat välttämättömiä pääsihteerin (*peršy sakratar*) ja hänen komiteansa tehokkuuden määrittämisessä. Pääsihteeri, joka ei täytä tehtäviään, voidaan irtisanoa (Kirjoittajan haastattelut BRSM:n työntekijöiden ja aktivistien kanssa. Minsk, 21.5.2016 ja Mahileu, 17.5.2017).

Joskus aiemman käytännön tai instituution elpyminen on merkki neuvostoliittolaisen perinnön voimakkuudesta. Tällaisissa tapauksissa elvyttävä toimija ainoastaan mahdollistaa perinnön elpymisen uudessa historiallisessa kontekstissa, eikä sen roolia voi mieltää merkittäväksi. Jos BPSM:sta olisi tullut Komsomolin kaltainen joukkojärjestö spontaanin ruohonjuuritason kasvun seurauksena (esimerkiksi venäläisen *Naši*-järjestön kohdalla tämän tyyllisestä dynamiikasta oli joitain indikaatioita, ks. esim. Atwal 2009) ja Lukašenkaa olisi tarvittu vain järjestön perustamisen mahdollistamiseksi, olisi BPSM luokiteltavissa perintöorganisaatioksi. Todellisuudessa kuitenkin sekä BPSM että myöhemmin BRSM kukoistavat

ennen kaikkea hallituksen avokätisen materiaalisen ja hallinnollisen tuen ansiosta (Rudnik 2017). Tämä on käynyt selväksi jälleen kerran syksyn 2020 mielenosoitusliikkeen aikana (Nizhnikau & Silvan 2022).

Entisajan käytännöt ja instituutiot, joiden elpymistä ei voida luokitella perinnöiksi, ovat yleensä niin hauraita, että ne tarvitsevat elvyttävää toimijaa paitsi siihen, että ne elpyvät, myös siihen, että ne voivat jatkaa toimintaansa elpymänsä jälkeen. Koska ne ovat jäänteitä menneestä yhteiskunnallisesta järjestelmästä, niiden on mukauduttava uusiin sosiaalisiin, taloudellisiin ja poliittisiin olosuhteisiin pärjätäkseen omillaan. Vaikka Brežnevin aikakauden Valko-Venäjän neuvostotasavallan ja Lukašenkan autoritaarisen Valko-Venäjän välillä on joitakin rakenteellisia jatkuvuuksia, BRSM:n vahva taloudellinen riippuvuus Lukašenkan hallinnosta viittaa siihen, ettei BRSM ole kyllin vahvasti ”juurtunut” osaksi nykyisen Valko-Venäjän yhteiskuntaa. On kohtuullista odottaa, että jos Lukašenka (tai hänen seuraajansa) lopettaisi BRSM:n tukemisen, järjestö katoaisi tai joutuisi järjestäytymään uudelleen, kuten Uzbekistanin edesmenneen presidentti Islam Karimovin tukemiseen sitoutunut nuorisoliike Kamalot Karimovin kuoleman jälkeen (Norov & Sunnatov 2020). Neuvostoaikaisen LKSMB:n (*Leninski kamunistysny sajuz moladzi Belarusi*) ja myöhemmin SMB:n selviytyminen ja sopeutuminen 1990-luvun alussa osoittaa kuitenkin, ettei BRSM ole välttämättä tuhoon tuomittu, vaikka nykyinen joukkojäsenyysmalli on kestäättömällä pohjalla.

Elvyttäjän toimia ohjaa (kommunistinen) sosialisatio ja pragmatismi

Yksi keskeisistä sekä perintöihin että elpymiin liittyvistä kysymyksistä kuuluu: mikä aiheuttaa menneisyyden instituutioiden uudelleenilmaantumisen nykyhetkessä? Elpymien yhteydessä tätä kysymystä lähestyttäessä on tärkeä tarkastella niitä ajattelumalleja, joita elvyttävillä toimijoilla on menneistä käytännöistä tai instituutioista elvyttävän toimijan edellä kuvatusta keskeisestä roolista johtuen. Menneisyyden perintöjä tarkasteleva tutkimuskirjallisuus on tuottanut kaksi erillistä mutta toisiinsa liittyvää selitysmallia, jotka auttavat myös elvyttämisen motiivien ymmärtämisessä. Ensimmäinen korostaa kommunistisessa maassa asumisen sosialisovaa vaikutusta, kun taas toinen nojaa autoritaarisen pragmatismien logiikkaan. Tässä osiossa analysoidaan näitä kahta selitystä Valko-Venäjän nuorisjärjestöjen kontekstissa.

Institutionalistisiin selitysmalleihin nojautuvien taloustutkijoiden esittämän perustelun mukaisesti elvyttävän toimijan ajattelu- ja toimintatapa on seurausta aiemman poliittisen järjestyksen aikaisesta sosialisatiosta (ks. tiivistys teoksessa Kotkin & Beissinger 2014, 14–15). Kotkin ja Beissinger kutsuvat yhtä perinnön muodoista ”kulttuuriseksi skeemoiksi”, määritellen ne ”menneisyyden hallintokäytäntöjen synnyttämiksi ajattelun kehyksiksi, jotka saavat tietynlaisen käytöksen näyttämään normaalilta ja toisenlaisen mahdottomalta, vieraalta tai oudolta” (emt., 16). Samansuuntaisesti Vladimir Gel’man, Otari Marganiya ja Dmitry Travin (2014) osoittavat, että entisen Neuvostoliiton alueen nykyaikaiset päättäjät voivat elvyttää neuvostoaikaisia rakenteita kuvitteellisen ”hyvän Neuvostoliiton” mallin mukaan. Se tarkoittaa, että päättäjät pyrkivät herättämään henkiin valikoivasti vain niitä neuvostoliittolaisia ominaisuuksia, joita he pitävät toivottavina.

Lukašenkan lämpimästä suhtautumisesta Neuvostoliittoon on paljon osviittaa. Omien sanojensa mukaan hän oli ainoa valkovenäläinen kansanedustaja, joka äänesti Neuvostoliiton hajoamista vastaan (Lenzi 2002, 408). Eräässä lehdistötilaisuudessa vuonna 2013 hän kuvasi itseään ”neuvostoihmiseksi”, joka muistelee Neuvostoliittoa ”nostalgisesti” (On ženormalnyi i zakonov net 2013). On merkittävää, että nostalgia näkyy myös käytännön

päätöksenteossa, kuten edellä on kuvattu. Jotkut, kuten Valko-Venäjän itsenäisyyden ajan ensimmäinen presidentti Stanislau Šuškevič, ovat luonnehtineet sekä Lukašenkan ajattelua että tämän politiikkaa ”uuskommunistiseksi” (Shushkevich 2002).

Ajatusmallien sijaan elvyttämistä voidaan myös selittää autoritaaristen johtajien pragmaattisuuteen perustuvalla logiikalla. Kotkin ja Beissinger huomauttavat, että ne elpymät, joiden perintömekanismia ei voida tunnistaa, voivat olla vain funktionaalisia vastauksia haasteisiin, joihin hallinto on turvautunut omasta näkökulmastaan onnistuneesti sekä ennen että jälkeen historiallista murrosta (Kotkin & Beissinger 2014, 16). Myös Wittenbergin (2015) mukaan kaikille historiallisille murroksille tyypillinen institutionaalinen jatkuvuus vaikeuttaa perintöjen erottamista. Huskey (2014, 123) on samalla linjalla esittäen, että jotkin kommunismin historialliset perinnöt Venäjän valtion toimeenpanovallassa johtuvat autoritaarisen ja uuspatrimoniaalisen toimintaympäristön jatkuvuuksista. BRSM:n kohdalla voidaan kysyä, toteuttaisiko sellainen autoritaarinen valtio, jolla ei ole kokemusta neuvostokommunismista, nuorisopolitiikkaansa samalla tavalla kuin Valko-Venäjä.

Vastaus on sekä kyllä että ei. Vaikka Gregory Kasza (1995) esittää vakuuttavasti, että autoritääriset johtajat ympäri maailmaa luovat ja ylläpitävät hallinnoituja joukkojärjestöjä, nuorille tarkoitetun massajärjestön ylläpitäminen nyky-Valko-Venäjällä vaikuttaa vanhentuneelta ja tehottomalta. Verrattuna Venäjän hallituksen järjestämään nuorisoliike Našiin, joka omaksui suhteellisen menestyksekkäästi oppositioliikkeiden toimintamalleja ja onnistui aidosti vetoamaan tuhansiin nuoriin (Hemment 2012; Atwal 2009; Hemment 2015; Hemment 2009), ovat BRSM:n kompastuskiviä ainakin jäykkä hierarkkinen rakenne ja aktiivijäsenyyteen liittyvä stigma (Silvan 2019), mihin järjestön johto pyrkiin puuttumaan 2010-luvun puolivälin jälkeen (Nizhnikau & Silvan 2022). Kaikesta huolimatta Lukašenka on päättänyt rakentaa nuorisopolitiikkansa juuri BRSM:n ja sen alaisuudessa toimivan niin ikään joukkojäsenyyteen perustuvan lapsijärjestö Pioneerien varaan. Valko-Venäjän nuorisopolitiikka, jonka virallisena tarkoituksena on ”nuorten Valko-Venäjän kansalaisten tukeminen”, perustuu pitkälti ”isänmaallisen kasvatuksen” pohjalle (Pastušenko 2011). Vuosittaisista nuorisopoliitiikan määrärahoista valtaosa valuu BRSM:n kassaan, eikä yksikään toinen nuorisojärjestö saa valtiontukea (Rudnik 2017). Jo ennen vuoden 2020 valtavia mielenosoituksia Uladzimir Matskievič, tunnettu valkovenäläinen analyytikko, esitti Lukašenkan hallinnon vaativan itsepäisesti BRSM:ltä sellaisen yhtenäisen sukupolven kokoamista, joka vastaisi täysin nykyisten viranomaisten vaatimuksiin (Mitskevits 2018). Hänen mielestään sellaisen yhteiskunnallisen suunnittelun onnistuminen nyky-Valko-Venäjällä oli mahdotonta, minkä takia BRSM:n johto oli tuomittu epäonnistumaan (emt.). BPSM:n ja BRSM:n kaltaisten järjestöjen tukemisen irrationaalisuus viittaa siihen, että molemmat järjestöt ovat kaukana neuvostoperinnöstä.

Elpymien legitimaatiostrategia pohjaa perintönarratiiviin

Elpymien samankaltaisuutta menneisyyden rakenteiden ja käytäntöjen kanssa vahvistaa elvyttävän toimijan tietoinen tai tiedostamaton pyrkimys esittää elpyminen perintönä legitimaatiotarkoituksessa. Tässä artikkelissa legitimaatio eli oikeutuksen osoittaminen ymmärretään John G. Maureria (1971, 361) mukailten ”prosessina, jossa organisaatio perustelee vertais- tai ylätasoinen järjestelmälle oikeutensa olemassaoloon”. Olemassaolon oikeutuksen saavuttamiseksi, ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi organisaatiot käyttävät narratiivisia legitimitietin hallinnan työkaluja. Mark Suchman (1995, 586; kursivointi alkuperäisessä) on osoittanut, että ne organisaatiot, jotka pyrkivät oikeuttamaan olemassaolonsa, pohtivat:

”Mikä saisi tämän organisaation näyttämään haluttavammalta, asianmukaisemmalta ja sopivammalta *juuri minulle?*” Organisaatioiden teorian parissa työskentelevät ovat havainneet, että ”uutuuden taakan” (*liability of newness*) takia olemassaolon oikeutuksen vahvistaminen on erityisen tärkeää ja haastavaa vastaperustetuille organisaatioille (Stinchcombe 1965; Freeman, Carroll & Hannan, 1983).

Organisaatioita tarkastelevan tutkimuskirjallisuuden näkökulmasta ei siis ole yllättävää, että hauraan elpymäjärjestön avainstrategia olemassaolonsa perustelemiseksi on esittänyt se osaksi institutionaalista jatkumoa. Kirjoittaessaan perinnöllisestä teatterista Pisano (2014, 222–223) esittääkin, että uudet menneisyyden elementit sisältävät instituutiot ja käytännöt ovat ”esityksiä, joiden tarkoituksena on herättää jatkuvuuden mielikuva”, mikä luo edellytyksiä niiden olemassaololle ja lujittaa niiden diskursiivista valtaa (emt., 222). Kuten BRSM:n tapaus osoittaa, narratiivi kommunistisen nuorisoliiton perinnöstä on kuitenkin kaksiteräinen miekka, jolla on legitimoiva vaikutus jonkin yleisön keskuudessa, kun toiselle yleisölle se toimii täysin päinvastoin. Tämä osio analysoi BRSM:n onttoa narratiivista siitä ”Komsomolin parhaiden perinteiden säilyttäjä”.

Valinta esittää BRSM:n Komsomolin perintöjärjestönä paljastaa oletuksen siitä, että yleisö näkee kommunistisen nuorisoliiton arvostettuna instituutiona, joka kannattaa säilyttää. Puhuessaan vuonna 2008 Komsomolin perustamispäivän 90-vuotisjuhlassa Lukašenka ei säästellyt kehuja neuvostoliittolaista nuorisoliittoa kohtaan kutsuen sitä ”Valko-Venäjän ja meidän jokaisen kohtalon hämmästyttäväksi yhtenäisyyden osoitukseksi” ja ”luovuuden ja innostuksen leimaukseksi” (Komsomoltsy, bespokojnyje serdtsa 2008).⁵ Samaan hengenvetoon hän lisäsi, että nykyajan Valko-Venäjällä juuri BRSM jatkaa ”Komsomol-liikkeen sankarillista historiaa ja parhaita perinteitä” (emt.). Myös BRSM:n toimihenkilöt pitävät Komsomol-perintöään itsestäänselvyytenä ja puhuvat usein siitä, kuinka tärkeää on säilyttää neuvostoliittolaisen nuorisoliiton parhaat perinteet (ks. esim. Objazalovka ili aktivnaja žiznennaja pozitsija? 2014). Siitä ei kuitenkaan ole yksimielisyyttä, mitä nämä perinteet ovat ja mitä niiden säilyttäminen käytännössä tarkoittaa. Esimerkiksi Ihar Buzouski (2010, 12), joka johti BRSM:ää vuosina 2010–2015, on esittänyt, että BRSM:n tavoitteena on jatkaa Komsomolin harjoittamaa systemaattista työtä nuorten parissa noudattaen ”perinteistä mallia isänmaallisten kansalaisten kasvattamisesta” eikä niinkään joitain tiettyjä Komsomol-aktiviteetteja. Toiset ovat puolestaan päinvastoin viitanneet tiettyjen tapahtumien jatkumisen tärkeyteen (Objazalovka ili aktivnaja žiznennaja pozitsija? 2014). Esitän, että tämä epäselvyys viittaa siihen, että ”parhaiden perinteiden säilyttäminen” on ontto iskulause BRSM:ää koskevasta virallisesta narratiivista, jota eri tasojen toimijat toistavat pohtimatta sen merkitystä.

On syytä olettaa, että ainakin BRSM:n elvyttävän toimijan eli Lukašenkan silmissä puhe BRSM:stä Komsomolin perinteiden jatkajana on joukkojäsenyyteen perustuvan nuorisoliiton olemassaolon oikeutuksen lähde ja toimii perusteluna sille, miksi sitä on tuettava taloudellisesti. On kuitenkin syytä uskoa, että perintöargumentti ei luo legitimeettiä kaikkien silmissä. Valko-Venäjällä on tehty mielipidemittauksia, joissa on kysytty vastaajien näkemyksiä Neuvostoliitosta ja Euroopasta. Niiden tulosten perusteella Juri Drakoh’rust (2011, 239) päätteli jo vuosikymmen sitten, että ”nuorten keskuudessa neuvostoliittolaisuus ei selvästikään ole toivottavaa”. Félix Krawatzekin (2019, 18) parin vuoden takaisten mielipidemittausten tulokset ovat samalla linjalla, sillä niissä kävi ilmi, että vain 10 prosenttia valkovenäläisnuorista uskoi elämän olleen neuvostoaikana parempaa kuin 2000-luvulla. Vaikka Valko-Venäjällä on oletettavasti myös nuoria, jotka suhtautuvat Neuvostoliittoon ja Komsomol-järjestöön positiivisesti, on näiden mielipidemittaustulosten valossa mahdollista

olettaa heidän olevan vähemmistössä. Myös BRSM:n julkisuuskuva Lukašenkan kannatusjärjestönä, mikä vain vahvistui vuoden 2020 kriisin aikana, antaa negatiivisen kuvan järjestöstä ja stigmatisoi aktiivista jäsenyyttä, erityisesti nuorten koulutettujen kaupunkilaisten keskuudessa (Silvan 2019).

Suchmania (1995) mukailleen päätellen, että BRSM:n esittäminen ”meidän nykyajan Komsomolinamme” (Lukašenka, viitattu artikkelissa Matijevski 2018) saa BRSM:n näyttämään haluttavalta, asianmukaiselta ja sopivalta Lukašenkan ja tämän kannattajien silmissä. Jos ja kun BRSM:n johto haluaa vahvistaa legitimitteettiään nuorisoliiton jäsenistön ja muiden nuorien joukossa, se kuitenkin vähättelee Komsomolin perintöön liittyvää narratiivia. Niin kauan kuin elpymäorganisaatio on riippuvainen elvyttäjästään, on sen kuitenkin järkevää valita juuri tälle räätälöityjä legitimointistrategioita, vaikka se hankaloittaa järjestön kykyä toimia yhteiskunnassa sellaisessa roolissa, jota elvyttävä toimija siltä toivoo (emt., Silvan 2019).

Valikoiva ”parhaiden puolien” elvyttäminen on epäonnistunut

Kun kysyin eräältä haastateltavaltani, entiseltä Valko-Venäjän Komsomol-aktivistilta, tämän näkemyksistä BRSM:stä, hän vastasi Karl Marxia lainaten: ”Historia toistaa itseään ensin tragediana, sitten farssina”. Ajatus siitä, että BRSM oli kyennyt rakentamaan Komsomolin julkisivun, mutta ei ole pystynyt löytämään itselleen roolia nyky-Valko-Venäjällä, oli yleinen niiden haastateltavien parissa, jotka olivat aikanaan olleet Komsomolin jäseniä ja joilla oli suhteellisen myönteinen näkemys Brežnevin aikakauden nuorisoliitosta.

Mielipide kuvaa osuvasti suurinta haastetta, jonka BRSM:n kaltainen elpymä kohtaa jälkikommunistisessa ympäristössä: kuinka juurtua nykyajan poliittiseen ja sosioekonomiseen järjestelmään? Kommunismin historialliset perinnöt lujittavat paikkaansa uudessa jälkikommunistisessa järjestelmässä eri mekanismien avulla (Kotkin & Beissinger 2014), mutta perinnöiksi kehittymättömät elpymät ovat riippuvaisia elvyttävän toimijan tuesta vuodesta toiseen. Vaikka nuoria varten pystytetyt hallitut joukkojärjestöt ovat yleinen ilmiö autoritäärisissä valtioissa, Komsomol vaikuttaa olleen niin sidoksissa juuri kommunistiseen valtiorakenteeseen, että sen elvyttäminen on ollut vaivalloista jopa Lukašenkan rakentamassa autoritäärisessä valtiossa, jossa neuvostoperinteestä on ammennettu monella eri osa-alueella (valtion repressiivisestä politiikasta ks. Gel’man 2017, 41–44). Leninin kommunistisen nuorisoliiton vaikeuksien ja romahtamisen perusteella onkin syytä uskoa, ettei Komsomol-malli toiminut kitkattomasti edes valtiososialismin aikakaudella (Pilkington 2002 [1994]; Solnick 1998, 101–124). Hauraudestaan huolimatta elpymän voidaan kuitenkin odottaa jatkavan toimintaansa niin kauan kuin se nauttii tarpeeksi voimakkaan – ja itsepäisen – elvyttäjänsä tuesta.

BRSM:n pyrkimys säilyttää Komsomolin ”parhaat” puolet antaa osviittaa myös toisesta elpymien piirteestä, nimittäin siitä, kuinka vaikeaa on elvyttää menneisyyden käytäntöjä tai instituutioita valikoivasti (Gel’man, Marganiya & Travin 2014). On syytä olettaa, että Lukašenka aidosti halusi ja uskoi pystyvänsä luomaan ”paremman” version siitä Komsomolista, jonka toimintaan hän itse osallistui 1970- ja 1980-luvulla. Vuonna 2018 hän vaati BRSM:ää tekemään enemmän ”aitoa työtä” ja hankkiutumaan eroon ”huiputtamisesta, liiallisesta muodollisuudesta ja byrokratiasta, joka oli tyypillistä sille nuorisoliitolle, jonka jäsen minä olin” (Matijevski 2018).

Koska ”huonot” ominaisuudet ovat seurausta joukkojäsenyyteen perustuvan nuorisojärjestön rakenteesta ja toimintatavoista, on niitä kuitenkin ollut mahdotonta erottaa järjestön ”hyvistä” piirteistä. Jos BRSM tekisi enemmän ”aitoa työtä”, sen olisi mukautettava toimintansa

jäsenistönsä toivomuksiin Lukašenkan hallinnon vaatimusten sijaan. Sen täytyisi myös luopua järjestöön puolipakolla rekrytoitujen passiivisten jäsenten sankoista joukoista (Silvan 2019). Jotta se olisi vähemmän byrokraattinen, sen olisi mitä todennäköisimmin täysin uudistettava hallinnollinen rakenteensa. Jos BRSM:stä jäisi jotain jäljelle tällaisen rakennemuutoksen seurauksena, se olisi järjestö, jota Lukašenka ei sietäisi, saati tukisi.

Valko-Venäjän valtiolliset nuorisoliitot elpyminä

Vaikka neuvostokommunismien katoamisesta on kulunut jo yli kolmekymmentä vuotta, on tuon aikakauden käytäntöjen ja rakenteiden tahallinen ja toimijavetoinen elvyttäminen edelleen yleistä entisen Neuvostoliiton alueella (ks. esim. Kuzio 2016). Silti akateeminen kiinnostus elpymiä kohtaan on ollut teoreettisesti rajallista. Tätä selittää ehkä se, että tutkijat olettavat ”keinotekoisesti” elvytetyn instituution häviävän pian uudestaan tulevaisuudessa, minkä seurauksena sen merkitys voi jäädä niin pinnalliseksi ja lyhytaikaiseksi, ettei sen tarkasteluun kannata käyttää aikaa. ”Oikea kysymys kuuluukin, kuinka pysyväksi [Venäjän presidentti Vladimir Putinin elvyttämä] reservijärjestelmä osoittautuu”, pohtivat Kotkin ja Beissinger (2014, 16). Valko-Venäjän tasavaltalaisen nuorisoliiton (BRSM) tapaus osoittaa kuitenkin, että elpymät voivat hauraudestaan huolimatta olla toiminnassa pitkiäkin aikoja, kunhan niiden tukena on tarpeeksi voimakas elvyttäjä. Esitän sen lisäksi, että myös sellaisilla elpymillä, jotka eivät ole kyenneet juurtumaan uuteen aikakauteen, on huomattava vaikutus yhteiskuntaan niiden laajuuden ja pitkäikäisyyden vuoksi. Eräässä tuoreessa mielipidemittauksessa onkin pohdittu, onko autoritääristen arvojen yllättävän laaja kannatus valkovenäläisnuorten parissa BRSM:n toiminnan seurausta (Krawatzek & Langbein 2022).

Artikkelissa olen kehittänyt kommunismin historiallisia perintöjä käsittelevän teoreettisen tutkimuskirjallisuuden pohjalta teoreettisen viitekehyksen kommunismin elpymien tarkastelua varten. Kotkinia ja Beissingeriä (2014) mukaillen olen määritellyt elpymän entisen yhteiskuntajärjestelmän ajan käytännöksi tai instituutioksi, (a) joka on elpynyt sen alkupe räisen katoamisen jälkeen uuden yhteiskuntajärjestyksen aikakaudella elvyttävän toimijan merkittäväällä myötävaikutuksella, ja (b) jonka olemassaolon mahdollistavaa rakenteellista mekanismia ei ole tunnistettavissa. Käyttämällä Valko-Venäjän Komsomolin perintöön pohjaavia valtiollisia nuorisojärjestöjä tutkimuskohteina olen tarkastellut elpymäorganisaation tunnusomaisia piirteitä. Väitän, että elpymien tutkiminen rinnakkain perintöjen kanssa tarkentaa (neuvosto)perinnön käsitettä ja parantaa siten edelleen yleisten perintöargumenttien laatua. Olen esittänyt, että suurin ero perinnön ja elvytetyn toiminnan tai organisaation välillä liittyy elvyttävän toimijan tärkeään rooliin. Nyrkkisääntönä on, että elpymän sekä elvyttää että pitää toiminnassa elvyttävä toimija, eivätkä sen toimintaympäristöä määrittävät poliittiset, sosiaaliset ja taloudelliset tekijät. Elpymä on osoitus elvyttävän toimijan voimakkuudesta, ei elvytetyn käytännön tai instituution vahvuudesta. Sen sijaan perintöä ylläpitää aina jonkinlainen rakenteellinen mekanismi, minkä perusteella ilmiön voidaan sanoa ”juurtuneen”.

Tämän artikkelin tutkimusaineiston varassa on mahdollista muodostaa ainoastaan hypoteeseja siitä, kuinka elpymä voisi kehittyä perinnöksi, ja perintö elpymäksi. Aiemman tutkimuskirjallisuuden (Kotkin & Beissinger 2014, 16) ja yhteiskunnallisten ja poliittisten rakenteiden aikasidonnaisuuden pohjalta oletan, että etenkin elpymän kehittyminen perinnöksi on periaatteessa mahdollista. Vaikka tällainen elpymä on ilmestynyt uudelleen elvyttävän toimijan myötävaikutuksen seurauksena, on se sitemmin kehittänyt mekanismin, jonka avulla se menestyy uudessa toimintaympäristössä ilman tämän toimijan tukea. Jos puolestaan

perinnön olemassaolon edellytykset katoavat siinä määrin, ettei se enää toimi omillaan, jolloin sen tueksi rientää elvyttävä toimija, voidaan puhua perinnön muuttumisesta elpymäksi. Perinnön voidaan myös tulkita ”aktivoituvan” elvytetyn instituution ”sisällä”, kuten edellä esitelty BRSM:n kokouksien formalistinen äänestämiskäytäntö. Kuten näistä pohdinnoista käy ilmi, perintöjen ja elpymien välinen rajanveto voi käsitteellisen päällekkäisyyden ja tulkinnanvaraisuuden vuoksi olla vaikeaa. Analyysia hankaloittaa myös elpymien legitimoitustrategia, jonka tavoitteena on luoda kuvaa elpymästä perintönä. Narratiivi perinnöstä yhdistää hauraan elpymän juurtuneeseen edeltäjiinsä ja toimii myös strategiana ”uutuuden taakan” keventämiseksi. Perintöön perustuva olemassaolon oikeutuksen strategia voi kuitenkin muuttua kaksiteräiseksi miekaksi, jos yleisön näkemys menneeseen käytäntöön tai instituutioon on positiivisen sijasta negatiivinen.

Artikkelissa olen esittänyt, että elpymän käsitteen kehittäminen ja sen analyyttinen käyttö auttaa ymmärtämään, kuinka entisen Neuvostoliiton alueen autoritaariset johtajat poimivat elementtejä menneestä järjestelmästä ja sisällyttivät ne osaksi tämänhetkistä hallintoaan. Jotkut nykyajan ”innovaatioit” ovat itse asiassa neuvostoajan käytäntöjä tai instituutioita, jotka on elvytetty ja päivitetty nykyajan todellisuuteen. Toiset, kuten BRSM, hämmästyttävät puolestaan sillä, kuinka samankaltaisia ne ovat edeltäjiinsä nähden.

Viitteet

- 1 Kiitän artikkelikäsitkirjoituksen kahta anonyymia arvioijaa ja Idäntutkimuksen toimitusta arvokkaista ja rakentavista kommentteista tekstin aiempaan versioon.
- 2 Käytän tässä artikkelissa englanninkieliselle *revival*-käsitteelle lähtökohtaisesti termiä ”elpymä”, sillä tutkimuksen kohteena on elvyttämisen tulos, elvytettävä instituutio tai tapa.
- 3 Suomennekset englannista, valkovenäjistä ja venäjistä, joiden tekijää ei ole mainittu, ovat kirjoittajan omia.
- 4 Valtion ja uskonnollisten rakenteiden välinen suhde vaihteli sosialismin aikakaudella sekä ajallisesti että alueellisesti, eikä tähän keskusteluun pureutuminen ole mahdollista tämän artikkelin puitteissa. Uskonnollista elpymistä Venäjällä on käsitelty mm. Alexei Krindatch (2004).
- 5 Vaikka Komsomolin ylistys kyseisessä tilaisuudessa voidaan nähdä jossain määrin Lukašenkan tavoitteena pyrkiä kommunikoimaan menestyksekkäästi iäkkäämmälle yleisölle, Lukašenkan myönteisestä asenteesta neuvostoliitolaista Komsomolia kohtaan on myös muuta näyttöä (ks. esim. artikkeli Lukašenko položitelno otsenivajet gody, provedennyje v komsomole 2010).

Lähteet

- Atwal, Maya (2009), Evaluating Nashi’s Sustainability: Autonomy, Agency and Activism. – *Europe-Asia Studies* 61:5, 743–758.
- Baneva, Alexandra (1997), V Belorussii vossozdan komsomol. – *Kommersant* 22.5.1997. <https://www.kommersant.ru/doc/178071> (Tarkistettu 13.12.2021).
- BRSM (2003), *V buduštšee – vmeste s nami! Materialy objedinitelnogo sjezda OO ”BPSM” i OO ”BSM”*. Minsk: Belorusski dom petšati.
- BRSM (2005), Ob itogah raboty OO ”BRSM” v 2004 godu. – *Informatsionnyi bjulleten TsK OO ”BRSM” po materialam 10 plenuma*. Minsk: Junipol.
- BRSM (2015), *Molodež Belarusi – Traditsii i buduštšee. Materialy 42 sjezda OO ”BRSM”*. Minsk: Krasnaja zvezda.
- Buzouski, Ihar (2010), BRSM – bank vozmožnostei dlja molodogo tšeloveka. – *Belaruskaja dumka* 10, 12–15.
- Drakoh’rust, Juri (2011), Molodež pered geopolitičeskim vyborom. – *Molodež i graždanskoe obštšestvo v Belarusi: Novoje pokolenije*. Red. Oleg Manajev. Sankt-Peterburg: Nevski prostor, 189–228.
- Frear, Matthew (2019), *Belarus under Lukashenka: Adaptive Authoritarianism*. London & New York: Routledge.
- Freeman, John, Carroll, Glenn R. & Hannan, Michael T. (1983), The Liability of Newness: Age Dependence in Organizational Death Rates. – *American Sociological Review* 48:5, 692–710.
- Gelman, Vladimir (2017), Venäjä ja pelon politiikka. – *Idäntutkimus* 24:4, 37–50.
- Gel’man, Vladimir, Marganiya, Otar, & Travin, Dmitry (2014), *Reexamining Economic and Political Reforms in Russia, 1985–2000: Generations, Ideas, and Changes*. Lanham, Maryland: Lexington Books.
- Hall, Stephen G. F. (2017), Preventing a Colour Revolution: The Belarusian Example as an Illustration for the Kremlin? – *East European Politics* 33:2, 162–183.
- Hemment, Julie (2009), Soviet-style neoliberalism? Nashi, Youth Voluntarism, and the Restructuring of Social Welfare in Russia. – *Problems of Post-Communism* 56:6, 36–50.
- Hemment, Julie (2012), Nashi, Youth Voluntarism, and Potemkin NGOs: Making Sense of Civil Society in Post-Soviet Russia. – *Slavic Review* 71:2, 234–260

- Hemment, Julie (2015), *Youth Politics in Putin's Russia: Producing Patriots and Entrepreneurs*. Indiana: Indiana University Press.
- Huskey, Eugene (2014), Legacies and Departures in the Russian State Executive. – *Historical Legacies of Communism in Russia and Eastern Europe*. Eds. Stephen Kotkin & Mark R. Beissinger. Cambridge: Cambridge University Press, 111–127.
- Istorija dviženija (2022), *BRSM.by*. <https://brsm.by/about/directions/republican-state-of-student-teams/history/> (Tarkistettu 16.5.2022).
- Istorija i sovremennost (2022), *BRSM.by*. <https://brsm.by/about/info/history/> (Tarkistettu 16.5.2022).
- Karbalevich, Valerii & Valliere, Robert J. (2001), The Belarusian Model of Transformation: Alaksandr Lukašenka's Regime and the Nostalgia for the Soviet Past: An Attempt at Analysis. – *International Journal of Sociology* 31:4, 7–38.
- Kasza, Gregory J. (1995), *The Conscript Society: Administered Mass Organizations*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Komsomoltsy, bespokoinye serdtsa... (2008), *Belarus segodnja*, 29.10.2008. <https://www.sb.by/articles/komsomoltsy-bespokoinye-serdtsa.html> (Tarkistettu 16.5.2022).
- Korosteleva, Elena (2009), Was There a Quiet Revolution? Belarus after the 2006 Presidential Election. – *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 25:2–3, 324–346.
- Kotkin, Stephen & Beissinger, Mark R. (2014), The Historical Legacies of Communism: An Empirical Agenda. – *Historical Legacies of Communism in Russia and Eastern Europe*. Eds. Stephen Kotkin & Mark R. Beissinger. Cambridge: Cambridge University Press, 1–27.
- Krawatzek, Félix (2019), *Youth in Belarus: Outlook on Life and Political Attitudes*. Berlin: ZOIS Report.
- Krawatzek, Félix & Langbein, Julia (2022), Attitudes Towards Democracy and the Market in Belarus: What Has Changed and Why It Matters. – *Post-Soviet Affairs* 38:1–2, 107–124.
- Krindatch, Alexei D. (2004), Patterns of Religious Change in Post-Soviet Russia: Major Trends from 1998 to 2003. – *Religion, State and Society* 32:2, 115–136.
- Kuzio, Taras (2016), Soviet and Russian anti-(Ukrainian) Nationalism and re-Stalinization. – *Communist and Post-Communist Studies* 49:1, 87–99.
- Lenzi, Mark (2002), Lost Civilization: The Thorough Repression of Civil Society in Belarus. – *Demokratizatsiya* 10:3, 401–424.
- Leshchenko, Natalia (2008), The National Ideology and the Basis of the Lukashenko Regime in Belarus. – *Europe-Asia Studies* 60:8, 1419–1433.
- Lukašenko položitelno otsenivajet gody, provedennyje v komsomole (2010) *BelTA*, 22.10. <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-polozhitelno-otsenivaet-gody-provedennye-v-komsomole-131441-2010> (Tarkistettu 19.9.2022).
- Matijevski, Mihail (2018), Lukashenko o BRSM: Nužna živaja rabota, bez oškovtiratšestva i formalizma. *BelTA*, 2.6. <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-o-brsm-nuzhna-zhivaja-rabota-s-molodezhju-bez-ochkovtiratelstva-i-formalizma-305263-2018> (Tarkistettu 17.5.2022).
- Marples, David (2006), Color Revolutions: The Belarus Case. – *Communist and Post-Communist Studies* 39:3, 351–364.
- Maurer, John G. (1971), *Readings in Organization Theory: Open-System Approaches*. New York: Random House.
- Mitskevitiš, Dmitri (2018), Komu nužen BRSM? – *Belsat*, 30.5., <https://belsat.eu/ru/in-focus/komunuzhen-brsm/> (Tarkistettu 16.5.2022).
- Nikolayenko, Olena (2015), Youth Movements and Elections in Belarus. – *Europe-Asia Studies* 67:3, 468–492.
- Nikoljuk, Sergei (2011), Na tšto ukazyvajet “barometr revoljutsii”? – *Molodež i graždanskoje obščestvo v Belarusi: Novoje pokolenije*. Red. Oleg Manajev. Sankt-Peterburg: Nevski prostor.
- Nizhnikau, Ryhor & Silvan, Kristiina (2022), From Demobilisation to Civic Engagement: The Post-2014 Remodelling of the Belarusian Republican Youth Union. – *Europe-Asia Studies*, 74:7, 1210–1230. <https://doi.org/10.1080/09668136.2022.2089636>
- Norov, Šuhrat & Sunnatov, Nurali (2020), Osnovy istoričeskogo razvitija gosudarstvennoi molodežnoi politiki Uzbekistana. – *Nauka, obrazovanie i kultura* 3:47, 4–6.
- O gosudarstvennoi podderžke Belorusskogo Patriotičeskogo Sojuza Molodeži (1997), *Ukaz Prezidenta Respubliki Belarus*, 9.7.1997, <http://pravo.levonevsky.org/bazaby11/republic53/text895.htm> (Tarkistettu 16.5.2022).

- Objazalovka ili aktivnaja žiznennaja pozitsija? Pervyi sekretar Soligorskogo RK OO “BRSM” – O “filosofii” pravoprejemnika Komsomola (2014), *Elektronnyi Soligorsk*, 12.6., <https://soligorsk.by/novosti/v-soligorske/44539-obyazalovka-ili-aktivnaya-zhiznennaya-pozitsiya-pervyj-sekretar-soligorskogo-rk-oo-brsm-o-filosofii-obshchestvennogo-ob-edineniya> (Tarkistettu 16.5.2022).
- On že nenormalnyi i zakonov net (2013), – *Charter 97*, 11.10.2013, <https://charter97.org/be/news/2013/10/11/77429> (Tarkistettu 16.5.)
- Papkova, Irina (2011), *The Orthodox Church and Russian Politics*, Washington D.C.: Woodrow Wilson Center Press.
- Pastušenko, M. V. (2011), Molodežnaja politika Belarusi: ot obštšego k tšastnomu. – *Mentalitet slavyan i integratsionnyje protsessy: istorija, sovremennost, perspektivy*. Red. V. V. Kirienko. Homel: GGTU im. P. O. Suhogo, 183–185.
- Pilkington, Hilary (2002 [1994]), *Russia's Youth and Its Culture: A Nation's Constructors and Constructed*. Taylor & Francis: ProQuest E-book.
- Pisano, Jessica (2014), Pokazukha and Cardiologist Khrenov: Soviet Legacies, Legacy Theater, and a Usable Past. – *Historical Legacies of Communism in Russia and Eastern Europe*. Eds. Stephen Kotkin & Mark R. Beissinger. Cambridge: Cambridge University Press, 222–242.
- Pop-Eleches, Grigore & Tucker, Joshua A. (2011), Communism's Shadow: Postcommunist Legacies, Values, and Behavior. – *Comparative Politics* 43:4, 379–408.
- Rudnik, Alesia (2017), Youth Organizations in Belarus: Oppositional Vs. Official. – *Belarus Digest*, <https://belarusdigest.com/story/youth-organisations-in-belarus-oppositional-vs-official/> (Tarkistettu 16.5.2022).
- Shushkevich, Stanislau (2002), *Neo-Communism in Belarus*. Smolensk: Skif.
- Silvan, Kristiina (2018), An Organisation for Youth: The Establishment and the Development of the Russian Youth Union (1990–2018). – *Europe and the European Union Through the Eyes of Scholars*. Ed. Larisa Deriglazova. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo universiteta, 81–96.
- Silvan, Kristiina (2019), (Dis)Engaging Youth in Contemporary Belarus Through a Pro-Presidential Youth League. – *Demokratizatsiya* 27:3, 263–286.
- Silvan, Kristiina (2020), From Komsomol to the Republican Youth Union: Building a Pro-Presidential Mass Organisation of Youth in Post-Soviet Belarus. – *Europe-Asia Studies* 72:8, 1305–1328.
- Silvan, Kristiina (2022), *Legacies of the Komsomol: Afterlife of the Leninist Communist Youth League and Contemporary State-Affiliated Youth Activism in Post-Soviet Belarus and Russia*. Helsinki: The Finnish Society of Sciences and Letters.
- Simpser, Alberto, Slater, Dan & Wittenberg, Jason (2018), Dead but Not Gone: Contemporary Legacies of Communism, Imperialism, and Authoritarianism. – *Annual Review of Political Science* 21:1, 419–439.
- Simvolika (2022), *BRSM.by*. <https://brsm.by/about/info/symbols/> (Tarkistettu 16.5.2022).
- Solnick, Steven L. (1998) *Stealing the State: Control and Collapse in Soviet Institutions*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Stinchcombe, Arthur (1965), Social Structure and Organizations. – *Handbook of Organizations*. Eds. James G. March. Chicago: Rand McNally & Company, 142–193.
- Suchman, Mark C. (1995), Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. – *Academy of Management Review* 20:3, 571–610.
- Švets, Natalia (2010), Sojuz, splotivši molodež. *Polymia*. 24.9. <http://www.polymia.by/2010/09/soyuz-splotivshij-molodezh/> (Tarkistettu 16.5.2022).
- Valko-Venäjän Komsomolin pääsihteeri Vasili Gurjevin puhe LKSMB:n 28. edustajainkokouksessa 5.3.1987. *Natsionalnyi arhiv Respubliki Belarus*, fond 63p, opis. 7, delo 954, l. 55.
- Velitiško, Vladislav (2001), *Organizatsionnyi analiz OO "BSM"*. Julkaisematon raportti.
- Wittenberg, Jason (2015), Conceptualizing Historical Legacies. – *East European Politics & Societies*, 29:2, 366–378.
- Yurchak, Alexei (2006), *Everything Was Forever, Until It Was No More: The Last Soviet Generation*. Princeton: Princeton University Press.



Hautausmaat ylirajaisuuden tiloina

Tapamme käsitellä kuolleita kertoo yhteiskunnan tilasta ja muutoksista. Käsittelemme artikkelissamme transnationalismia kuolematutkimuksen kautta suomalais-venäläisessä kuoleman kontekstissa. Selvitämme, millaisen ylirajaisen kuolemanmaiseman Suomessa pääkaupunkiseudulla ja Pohjois-Karjalassa sekä Venäjällä Karjalan tasavallassa sijaitsevat hautausmaat muodostavat. Metodologisina valintoina ovat kuljeskelevan etnografian, transnationaalien subjektin ja ”väärän katsojan” käsitteet. Näillä tavoitetaan ylirajaista arkea elävän ihmisen tapaa katsoa, kokea ja ymmärtää hautausmaita. Hautausmaat nähdään erityisinä julkisen ja yksityisen tilan affektiivisina yhdistelminä, jotka toimivat kansallisessa kontekstissa, mutta samalla ovat tekemisissä universaalien ilmiön, kaikkia yhdistävän kuoleman kanssa. Hautausmaiden julkista tilaa voidaan käyttää ihmisten yksilöittämiseksi, kansallistamiseksi ja erottamiseksi toisistaan, mutta yksityisen surun ja elämän katoavaisuuden läsnäolo voi myös yhdistää ihmisiä eritasoisten kansallisten rajojen yli.

Olga Davydova-Minguet,
Pirjo Pöllänen, Ismo Björn,
Teemu Oivo & Oleg Reut

Pyhäinpäivänä Joensuun hautausmaalla oli vilkasta. Ihmisiä käveli yksin ja joukoin, perhekunnittain; pimenevänä iltapäivänä näki, että melkein kaikilla haudoilla paloi kynttilä, joskus monia. Kirkkain valomeri oli hautausmaan keskellä olevalla muistelupaikalla, jonne saattoi viedä kynttilöitä ja tulla muistelemaan myös muualle haudattuja omaisia, myös heitä joiden haudat saattoivat olla Suomen rajojen ulkopuolella. Ihmisiä virtasi paikalle tasaisina puroina, ja he puhuivat monia eri kieliä. Venäjänkielinen nuori nainen selitti päiväkotikiikarille lapselleen, mitä täällä tehdään, miksi kynttilöitä tuodaan, ja mitä

niille saa tai ei saa tehdä. Englantia ja suomea puhuva perhe yritti virittää kynttilöitä ja rauhoittaa itkevää vauvaa. Lähellä olevalla käytävällä eteni parikymmentä ihmistä, joista jotkut lauloivat suomeksi, mutta kaikki eivät osanneet laulujen sanoja, he vaikuttivat olevan Suomeen muuttaneita. Kynttilöiden lisäksi Suomeen haudattujen omaisten haudoille tuotiin myös kukkia tai muita muistoesineitä. (Ote kenttäpäiväkirjasta, 6.11.2021.)

Havainnot kertovat ylirajaisuuden (transnationaalisuuden) arkipäiväisyydestä Suomessa. Samalla, kun Suomeen muualta muuttaneet omaksuvat suomalaista muistelukulttuuria, he osallistuvat muistelukulttuuriin transnationalisoimisprosessiin. Maahanmuuttajat ottavat käyttöön suomalaista muistelukulttuuria ja sitä sovitellaan osaksi ylirajaisia arjen käytäntöjä. Samalla suomalainen hautausmaakulttuuri muuttuu ja saa uusia sävyjä. Kun maahanmuuttaja sytyttää kynttilän suomalaisena muistopäivänä suomalaisella hautausmaalla, hän toimii osana suomalaista muistelukulttuuria, mutta samalla hän muistaa heitä, jotka noudattivat toisenlaista muistelutraditiota. Transnationaaliksi tulkittavalla muistelupaikalla sytytettävä kynttilä on keino muistaa omaisia ja läheisiä, joiden haudat ovat valtion rajojen takana.

Artikkelissamme¹ lähestymme hautausmaita osana kuoleman kulttuurin tutkimusta ylirajaisuuden näkökulmasta (ks. Saramo 2019; Hunter & Soom-Amman 2016). Rakennamme tapaa katsoa ja nähdä hautausmaat transnationaalien subjektin silmin. Pehdymme tähän aiheeseen kuljeskelevan ja ihmettelevän etnografian avulla (ks. Precarias a la deriva 2009; Kurki & Ikävalko 2014; Lehtola & Tedre 2015) hautausmailla niin Venäjän Karjalassa Petroskoissa kuin Suomessa Pohjois-Karjalassa ja pääkaupunkiseudulla. Lähestymistavassamme on keskeistä kokijan näkökulma. Tuo kokija Suomessa on yhä useammin muu kuin perinteinen luterilaisen kirkon tradition kantaja, jonka ”juuret” – esivanhemmat – ovat kyseisellä hautausmaalla. Ajattelumme lähtökohtana on diasporatilassa (Brah 1998) elävä transnationaali subjekti – ihminen, joka tavalla tai toisella on sidoksissa sekä Suomeen että Venäjään. Transnationaalien subjektin elämänhistoria ja oma kokemus sisällyttävät kuolleiden muistamista ja hautausmailla käyntiä molemmin puolin rajaa. Hän voi olla Venäjän Karjalasta syntyisin oleva Suomessa asuva maahanmuuttaja, tämän Suomessa syntynyt venäjänkielinen lapsi tai kantasuomalainen, jonka perheeseen kuuluu venäjänkielinen jäsen, tai työn tai harrastuksen kautta toisen maan asukkaiden kanssa tekemisissä oleva – kuka tahansa.

Hautausmaiden kautta tarkastelemme, miten Suomen ja Venäjän kontekstissa, diasporisessa tilassa elävä ihminen voi nähdä hautausmaat ja ymmärtää niiden historiallisen muutoksen. Hautausmaat kertovat ihmisten eletystä arjesta yhteiskunnallisten rakenteiden luomassa kehikossa sekä ylirajaisuuden ja monikulttuurisuuden historiasta ja nykypäivästä. Kysymme, kuinka kuoleman kulttuurissa tapahtuva ylirajautuminen (Saramo 2019; Faist 2010; Kivisto 2002) ja transkulttuuristuminen (Erlil 2014) saavat näkyvyyttä hautausmailla. Analyysimme kohdistuu hautausmaille rakennettuun historialliseen yksityiseen ja julkiseen tilaan ja muistiin. Kuinka hautausmaan julkinen tila näyttäytyy transnationaalille katsojalle? Voiko hautausmaa transnationaalissa monikulttuurisessa yhteiskunnassa rakentaa avointa ja ei-poissulkevaa yksityistä ja julkista muistia?

Näemme hautausmaat yhteiskunnallisen muistin rakennettuna infrastruktuurina (vrt. Etkind 2015). Tämä pysyväksi tarkoitettu infrastruktuuri muodostaa toimintaympäristön, eräänlaisen pelikentän monenlaisille julkisille ja yksityisille toimijoille, jotka ovat mukana sen ylläpitämisessä ja muutoksessa. Hautausmaita ei ole tarkoitettu ainoastaan kuolleiden sijoituspaikaksi, vaan niissä välittyvät kunakin historiallisena aikana vallalla olevat kulttuuriset ja yhteiskunnalliset rakenteet. Ne näkyvät hautausmaiden sisäisessä ja ulkoisessa

arvojärjestyksessä, maankäytössä, rakennusten arkkitehtuurissa ja sijoitteluissa, kuten myös laajemmin luonnonmaisemassa, asemakaavoissa ja lainsäädännössä (Mokhov & Sokolova 2020; Mohov 2018). Hautausmaiden suunnittelu ja toiminta noudattavat kansallisia ohjeistuksia ja vakiintuneita tapoja. Suomalainen ja venäläinen hautausmaasuunnittelu ja käyttötavat poikkeavat toisistaan. Suomessa hautausmaat noudattavat lainsäädäntöä ja seuraavat luterilaisen kirkon perinteen määrittelemää ohjeistusta. Venäjällä ohjeistus on väljempää, ja koska käytännöt seuraavat ortodoksisen kirkon opin sävyttämiä paikallisia perinteitä ja neuvostoaikana muodostuneita käytäntöjä, hautausmaat ovat moninaisia.

Artikkelimme teoriaosassa paikannamme tutkimuksemme transnationaalin kuoleman tutkimusperinteeseen. Metodologiaa valottavassa osassa kehitämme etnografiseen kuljeskeluun liittämäämme ”väärän katsojan” menetelmää. Menetelmämme perustuu ajatukseen arjen transnationaalisuuden oloissa elävän ihmisen ihmettelevän ajattelun ja toisin katsomisen tuomasta lisäarvosta kuljeskelevaan etnografiaan. Artikkelin analyysissä rakennamme tapaustutkimusten (Petroskoi, Helsinki ja Tohmajärvi) kautta aikakausijaottelun, joka kuvaa hautausmaiden muuttuvaa luonnetta transnationaalin viitekehyksen kautta. Lopuksi teemme synteysin teorian ja aineiston tuloksista.

Transnationaalit ja ajassa muuttuvat hautausmaat

Hautausmaat ovat paikkoja, joihin ihmisen ”maallinen taival” päättyy. Vainajilla, tavoilla haudata heidät ja hautapaikoilla on kaikissa yhteiskunnissa suuri merkitys. Kuoleman käsitteellistäminen ja sen luomat artefaktit muistomerkeistä kokonaisuun hautausmaihin kytkeytyvät identiteetteihin, kuulumiseen ja muistamisen tapoihin (Rugg 2000). Merkityksellisten henkilöiden hautapaikkojen kautta luodaan ja ylläpidetään yhteiskuntien arvo- ja valtajärjestyksiä. Haudatut tai muistopatsaina pystytetyt ”kuolleet ruumiit” ovat arvokas resurssi yhteiskunnallisissa valtakamppailuissa (Verdery 1999). Hautausmaat, haudat luovat ihmisille ja heidän perheilleen kiinnekohtia, jatkuvuutta ja ”juuria” (Pentikäinen 1990, 194; Snellman 2019). Hautausmaa on paikka, jossa yksilöt, perheet ja yhteisöt toimivat tavoitteenaan esittää, luoda, neuvotella ja vahvistaa omaa identiteettiään, kuuluvuuttaan ja yhteiskunnallista asemaansa. Tästä näkökulmasta hautausmaita voidaan tarkastella performatiivisina paikkoina, sekä performansseina että performanssien näyttämöinä (ks. Goffman 1959; Gromov 2017; Reimers 1999).

Kuolemaa Suomen ja Venäjän välisessä yllirajaisessa kontekstissa on tutkittu aikaisemmin Suomeen suuntautuvan paluumuuton yhteydessä (Davydova 2005). Kuolemaa on sivuttu osana hoivaa (Pöllänen 2013) ja terveydenhuoltoa (Laatikainen 2009). Historiallisen kuoleman muistoa on tutkittu ensimmäisen maailmansodan ja sisällissodan (esim. Björn 2019) ja toisen maailmansodan muiston kontekstissa (esim. Seitsonen 2019). Yllirajaista kuolemaa on lähestytty suomalaisten muistelumatkailua käsittelevissä tutkimuksissa (Melnikova 2019; Koskinen-Koivisto 2019) sekä venäjänkielisten voitonpäivän juhlinnan tutkimuksissa (Davydova-Minguet 2018; 2021). Kuolleiden sankareiden muistaminen kansallispäivinä ja sotien muistopäivinä palauttaa menneiden sotien vihollismielikuvat arkiseen yllirajaisuuteen siirtyneisiin yhteiskuntiin (ibid.). Toisaalta historiallisen kuoleman yllirajainen muistaminen luo inhimillisiä kosketuspintoja ja kansallisten rajojen yli menevää myötätuntoa ja ymmärrystä (Koskinen-Koivisto 2019; Melnikova 2019; De Cesari & Rigney 2014).

Kansainväliset kuolemaa ja maahanmuuttoa käsittelevät tutkimukset ovat tuoneet esille, kuinka maahanmuuttajien kuolemaa seuraavat ruumiin hävittämisen ja sosiaalisen kuoleman

käytännöt voivat olla mitä moninaisimpia (Reimers 1999; Davydova 2005; Walter 2005; Balkan 2016). Ne ilmentävät sekä toteuttavat monia ”juurtumista” ja liikettä vahvistavia strategioita. Esimerkiksi Britanniassa vakiintuneet maahanmuuttajataustaiset yhteisöt ovat kamppailleet omien hautausmaidensa puolesta (esim. Hunter 2016). Joissain maahanmuuttajaryhmissä yleistyy tapa, jossa maahanmuuttajat ”kotiuttavat” omaistensa ruumiit viemällä kuolleiden ruumiita maahanmuuttomaasta synnyinmaahan haudattaviksi (Moreras & Solé Arreràs 2019). Tuhkaaminen mahdollistaa ihmisjäänteiden liikkuvuutta eri maiden välillä, minkä ansiosta liikkeellä olevat voivat luoda ja vahvistaa paikantuneita tai monipaikkaisia identiteettejä sijoittamalla tuhkia eri paikkoihin. Vainajien biografinen ylirajaisuus ja hautaukseen liittyvä asiainhoito ulkomailta käsin luo transnationaalista geososiaalisuutta (Saramo 2019). Siihen vaikuttavat nykyisten ohella myös vanhat hautauskulttuurit, rituaalit sekä niiden moninaiset sosiaaliset ja poliittiset merkitykset (Rugg 2000).

Käsitlemme kuolemaa seuraavia järjestelyitä tutkimuksessamme ensisijaisesti monikulttuurisuuden kontekstissa ja kysymme, kuinka rakenteet eri maissa huomioivat yhteiskuntien monikulttuuristumista ja sopeutuvat siihen. Ylirajaisuutta korostava näkökulma tarkastelee erinäisiä ei-valtiollisten toimijoiden rajoja aktiivisesti ylittäviä suhteita, sosiaalisia ja kulttuurisia kehityskulkuja ja vaikutteita (Vertovec 2009; Faist 2010). Vaikka ylirajaisuuden ajattelu lähtökohtaisesti asetetaan valtioiden ylläpitämien kansainvälisten suhteiden vastakohtaksi, ylirajaiset suhteet sisällyttävät erinäisiä positioitumisia valtioihin, kansakuntiin ja niiden kehittämiin identiteetteihin nähden (Grewal 2005). Kuolema, joka väistämättä sitoo ja ”paikallistaa” ruumiita, kuten myös epäsuorasti perheitä ja yhteisöjä, osallistuu monella tavalla ylirajaisen suhteiden ja kuulumisen luomiseen, niin yksilöllisellä, yhteisöllisellä kuin valtiollisten toimijoiden tasolla.

Transnationalismin tarkastelumme keskittyy arkisiin käytäntöihin Suomen ja Venäjän välisessä konteksteissa (Davydova-Minguet & Pöllänen 2020). Arki käsitteenä kiinnittyä tässä tutkimuksessa yhteiskuntateoreettiseen arjen tutkimukseen (Jokinen 2005). Arjen tutkimus keskittyy sellaisiin päivittäisiin rutiineihin, joita ihminen ei aina edes tiedosta ja jotka jäävät huomaamatta. Kysymys on siitä, miten ihmiset todella elävät ja minkälaisia käytäntöjä ja valintoja heidän arkeensa kuuluu. Kuten Eeva Jokinen (ibid.) muistuttaa, arki ei ole vapaata eikä säädeltyä, vaan toteutuu yhteiskunnan rakenteiden ja toimijuuden vuorovaikutuksesta. Arkea tutkimalla voidaan samalla tarkastella sekä yhteiskunnan rakenteita että inhimillisen toiminnan mahdollisuuksia ja edellytyksiä. Näin siis myös hautausmaata tutkimalla voimme hahmottaa jotain yhteiskunnan rakenteista, jotka puolestaan vaikuttavat hautauskulttuuriin ja näkyvät käytänteissä.

Suomessa venäjänkielisten maahanmuuttajien ylirajaiseen arkeen kuuluu fyysisiä ja informaatioteknologiavälitteisiä rajanylityksiä perhe- ja ystävyysuhteiden ylläpitämiseksi (Davydova-Minguet & Pöllänen 2021; Oivo, Davydova-Minguet & Pöllänen 2021). Suomalaisen kontekstin erityisyys moniin kansainvälisiin verokkimaihin verrattuna on ollut venäjänkielisten ylirajaisen suhteiden ylläpitämisen suhteellinen helppous ennen koronaviruspandemiaa. Tässä ymmärrämme Peggy Levittin ja Glick Schillerin (2004) tavoin venäjänkielisten transnationaalisuuden pysyväisluonteisena ylirajaisena elämäntapana ja ”ylirajaisena kuulumisena” kahteen maahan. Käytännössä Suomessa asuvat venäjänkieliset ovat usein lähtöisin lähialueilta, ja ylirajaiset suhteet ovat jatkuneet Suomeen muuttaneilla vuosikymmeniä. Haudoilla käynti ja hautojen hoito sisältyvät usein Venäjän matkoihin.

Kuljeskelevan etnografin vääriä katse

Lähestymistapamme transnationalismiin on sekä empiirinen – tutkimme transnationalismin ilmentymiä ja representaatioita – että metodologinen (ks. Khagram & Levitt 2002). Metodologisesti transnationalismi on metodologisen nationalismiin vastakohta: tutkimuksen ”luonnollisena” kontekstina ei nähdä (kansallis)valtiota tai tiettyä tarkkaan rajattua kulttuuria tai aluetta. Sen sijaan tutkimuksen lähtökohtana ovat rajattomat sosiaaliset kentät ja areenat, joilla sosiaalisen elämän prosessit tapahtuvat, mukaan lukien rajojen muodostus ja niiden vaikutukset.

Aikaisemmassa tutkimuksessa hautausmaan monikulttuurisuutta ja transnationaalisuutta on tarkasteltu usein tietystä hyvin fokusoidusta perspektiivistä käsin. Esimerkiksi Wessmanin ja Kolehmainen (2019) tutkimuksessa hautausmaan ja paikkakunnan monikulttuurisuuden tarkastelu kiinnitetään hautakivien nimistöön, vieläpä niin, että tarkastellaan vainajien sukunimiä. Reimers (1999) tarkastelee ruotsalaisten hautausmaiden monikulttuurisuutta hautakivien kautta. Oman artikkelimme vahvuus ja heikkous on siinä, että etnografisessa kuljeskelumenetelmässä, jossa suurelta osin on ollut läsnä useampia tutkijoita, tutkijoiden katse kiinnittyy hautausmaihin kokonaisuuksina. Tämä kattaa nimien lisäksi muut merkit hautakivissä ja muistomerkeissä, niiden muodot, istutukset, kukat ja haudoille tuodut muistoesineet. Lisäksi huomiota kiinnitetään hautojen keskinäiseen sijaintiin hautausmaan eri osissa. Tämän menetelmän heikkous piilee siinä, ettei analyysi missään vaiheessa ole systemaattista ja numeerisen tarkkaa, mutta toisaalta tätä kautta hautausmaa yhteiskunnan peilinä kertoo meille monia asioita muutoksesta. Hienovireiset, jopa piilotetut signaalit löytyvät tässä näennäisen vapaassa, mutta perusteellista pohjatyötä vaativassa kuljeskelussa.

Kuljeskelu, etnografinen havainnointi yhdessä kohteessa liikkumisen aikana, on ollut tutkimusryhmämme pitkäaikainen työskentelymenetelmä (Davydova & Pöllänen 2011; Björn & Davydova-Minguet 2022). Olemme kulkeneet suomalaisilla ja venäläisillä hautausmailla yhdessä, pareittain ja yksitellen, liikkuen myös omaistemme haudoilla ja läheistemme kanssa. Kuljeskelu tutkimusotteena kyseenalaistaa objektivistisen tutkimuksen teon selkeitä jakoja tutkittaviin ja tutkijoihin (tietäjiin), kenttätööhön ja analyysiin, kuten myös tieteelliseen ja ei-tieteelliseen kirjoittamiseen. Kuljeskeleva tutkimusote vaatii tutkijoilta omalle, samoin kuin muiden tutkittavassa ilmiössä mukana olevien subjektiivudelle herkistymistä. Se näkee tietämisen keskeneräisenä ja osittaisena prosessina. Poliittisena toimintana se pyrkii tavoittamaan niitä ilmiöitä, jotka eivät välttämättä ole näkyviä, keskiössä ja sanoitettuja, kuten prekaarisuutta tai maahanmuuttajuuden kokemusta (Precarias a la deriva 2009; Kurki & Ikävalko 2014; Lehtola & Tedre 2015). Eri ihmisinä, eri alojen tutkijoina olemme tietoisesti omaksuneet tapamme hakeutua yhdessä liikkumaan, olemaan ja tuntemaan samoissa paikoissa. Samalla työmme tapahtuu katkonaisena, mutta jatkuvassa dialogissa havaintojemme, positioitumisemme sekä tutkimusalojemme teoreettisten keskusteluiden kanssa. Keskeistä prosessissa on myös tutkimusryhmän sisäinen kitka, katkokset ja kiistat. Yksilöinä näemme asiat mahdollisesti eri tavoin kuin se, miten yhteinen analyysi tulee lopulta kirjoitetuksi. Työmme on mitä suurimmassa määrin kollektiivista, mikä myös on kuljeskelun idean mukaista.

”Väärän katseen” metaforan kautta kuvaamme tapaamme kokea ja analysoida tutkimiamme ilmiöitä. Hautausmaa on rakennettu oman aikansa tarkoituseriä, arvoja ja yhteisöjä silmällä pitäen. ”Väärällä katsojalla” tarkoitamme nykypäivän transnationaalien tilan tuottamaa liikkuvaa subjektia, joka ei syntyperänsä, sosiaalisten suhteidensa tai oman elämänhistoriansa vuoksi koe olevansa täysivaltainen jäsen siinä kuvitellussa yhteisössä, jota hautausmaa yksityisen

ja julkisen muistin esittäjänä rakentaa. ”Väärän katsojan” kokemat tunteet poikkeavat niistä, joita hautausmaa kansallistettuna julkisena tilana häneltä ikään kuin edellyttää. Transnationaali katsoisuus nostaa esille itsestään selvinä pidetyt asiat, kuten sen, että Suomessa hautausala on lähes kokonaan luterilaisen kirkon hallinnassa tai että Venäjän hautausmaiden hallinnan luonnetta kuvaa epämääräisyys. Samalla hautausmaa yksityisenä muistin ja surun tilana herättää väärässä katsojassa universaaleja, toiseen samaistavia tunteita. Affektiivisena tilana hautausmaa on omiaan herättämään hänessä niin kyseenalaistajan kuin toisen ymmärtäjän.

Tutkimusaineistomme koostuu hautausmailta otetuista valokuvista, kenttäpäiväkirjoista ja tallentamattomista keskusteluista siellä tapaamiemme ihmisten kanssa. Kenttätöitä on tehty vuosina 2020–2022. Tohmajärvellä ja Petroskoissa tutkijat ovat kiertäneet hautausmaita yhdessä valokuvaajan kanssa (Suomessa Kimmo Brandt ja Venäjällä Andrei Tsilikov) ja koonneet näin laajan aineistokorpuksen niin alueiden julkisen muistin rakennetusta ympäristöstä kuin yksityisistä hautamuistomerkeistä yksityiskohtineen. Helsingissä Maunulan uurnalehdosta kerätyt aineistot koostuvat kenttäpäiväkirjamateriaaleista ja tutkijan itsensä (Teemu Oivo) ottamista valokuvista. Katsomme, että hautausmaa tuottaa meille empiiristä aineistoa nykyhetkestä ja samaan aikaan on paikkana historiallinen arkisto.

Pohjois-Karjalassa ensisijainen kenttätyöpaikkakunta on ollut Tohmajärvi. Tohmajärveä voi pitää suomalaisen hautausmaan malliesimerkkinä, jossa kansalliset ja ylirajaistumisen prosessit näkyvät eri historiallisina ajanjaksoina. Tohmajärvi on rajakunta Suomen ja Venäjän välisellä rajalla, jossa sijaitsee Suomen neljänneksi vilkkain itärajan ylityspaikka, Niirala-Värtsilän raja-asema. Ennen covid-19-pandemiaa rajanylityksiä Niiralassa Suomesta Venäjälle ja toisinpäin tapahtui reilu miljoona vuosittain, kun Tohmajärven asukasluku on alle 5 000. Tohmajärvi on myös Suomen ”venäläisimpiä” kuntia, ja venäjänkielisten osuus väestöstä siellä on pitkään pysynyt neljän prosentin paikkeilla. Rajanylityspaikan läheisyys ja pitkään jatkunut maahanmuutto ovat tehneet Tohmajärvestä transnationaalin paikkakunnan, jossa asuvilla ihmisillä on monenlaisia ylirajaisia siteitä. Tohmajärven lisäksi kenttätöitä on tehty Joensuun hautausmailla. Myös Joensuussa venäjänkieliset muodostavat maahanmuuttaja-taustaisten enemmistön.

Pääkaupunkiseudulla on useita eri tavoin profiloituneita hautausmaita, esimerkiksi Hietaniemessä sijaitseva eri uskontokuntien jakama hautausmaa-alue. Tämän tutkimuksen aineisto on koottu Maunulan uurnalehdosta, jolla ei lähtökohtaisesti ole haudattujen väestörakenteellista erityisprofiilia. Alueen väestöpohja on viime vuosikymmeninä hiljalleen keskiluokkaistunut (Virtanen 2020) ja monikulttuuristunut muun Helsingin tahdissa. Maunulan uurnalehto edustaa Suomessa hautausmaainfrastruktuurin jatkuvaa modernisoitumista. Vihkimisvuonna 1966 siitä tuli ensimmäinen pelkästään uurnahautauksia varten rakennettu hautausmaa. Uurnalehdossa kahdeksan hehtaarin alueella on noin 11 000 hautaa, mutta ei siunauskappelia. (Helsingin Seurakuntayhtymä, ei pvm.)

Karjalan tasavallan pääkaupungissa, noin 300 000 asukkaan Petroskoissa, etnografista kuljeskelua on tehty viidellä hautausmaalla. Kahteen näistä hautausmaista ei ole haudattu enää vuosikymmeniin. Ortodoksinen Zarekan (*Zaretskoje*) hautausmaa on perustettu jo 1700-luvulla. Se sijaitsee Ristin katedraalin (1852) yhteydessä. Toinen käytöstä poistettu ortodoksinen Neglinkan (*Negliskoje*) hautausmaa sijaitsee Jekaterinan kirkon (1878) vierellä. Zarekan ja Neglinkan hautausmaiden yhteydessä olleiden saksalaisen (luterilainen) ja juutalaisen hautausmaiden jäänteet ovat havaittavissa maastossa, ja kaupunkilaisten keskuudessa näiden jäänteiden olemassaolo tiedetään. Näiden lisäksi aineistoa on koottu käytössä olevalta Vilgan hautausmaalta ja havaintoja on täydennetty kuljeskelumenetelmällä vanhemmilla

Suolusmäen (*Sulažgorskoje*) ja Peskin hautausmailla. Näille hautausmaille hautaaminen sallitaan vain erityisluvulla. Suolusmäen hautausmaan kaupunkia lähin, muusta hautausmaasta erotettu osa on varattu ”tärkeiden henkilöiden” haudoille. Zarekan ja Neglinkan hautausmaat sijaitsevat kaupungin keskustan liepeillä, Suolusmäki ja Peski kaupungin reunoilla, ja Vilgan hautausmaa noin 20 kilometrin etäisyydellä, kokonaan toisella hallintoalueella. Aineistoa on koottu myös kaupungin keskustassa Leninin aukion sankarihautapaikalta.

Analyysimme jakaa Pohjois-Karjalan, Helsingin Maunulan ja Petroskoin hautausmailla ilmi tulevat ajanjaksot neljään kerrostumaan. Tohmajärven ja vastaavasti Neglinkan ja Zarekan kautta esitellään ensin *hautausmaiden vanhin kerrostuma*, jonka katsotaan alkaneen 1700-luvulta ja päättyneen noin 1900-luvun alkuun. Toinen kerrostuma käsitellään tässä ensisijaisesti 1900-luvun ”*merkityksellisen kuoleman*” kautta, joka rakensi hautausmaista selkeästi julkisen muistin tilaa. Kolmannen vaiheen määrittelemme sotien jälkeiseksi ajaksi, jota niin Suomessa kuin Neuvostoliitossa kuvastavat eräänlaisen *yhtenäiskulttuurin piirteet*. Piirteet voidaan suomalaisessa yhteiskunnassa liittää vahvan hyvinvointivaltion aikakauteen ja rajan takana Neuvostoliiton suunnitelmatalouden ja arkielämää leimaavan puutteen aikakauteen. Neljännen aikakauden olemme tässä nimenneet *individualismin ja kaupallistumisen aikakaudeksi*, ja tämä näkemyksemme mukaan ajoittuu 1990-luvun alusta nykyhetkeen. Tässä luvussa tarkastelemme näiden löyhärajaisten aikakausien tunnusomaisia piirteitä ”väärän katsojan” näkökulmasta.

Vanhin kerrostuma: Tohmajärvi ja Petroskoi

Tohmajärven hautausmaa sijaitsee noin neljän kilometrin päässä kuntakeskuksesta. Se avautuu katsojalle kirkon ja peltojen hallitseman järvimaiseman harmonisena kokonaisuutena. Hautausmaa on hyvin hoidettu, järjestelmällinen, ja sen historialliset kerrostumat ovat selvästi havaittavissa. Vanhimman kerrostuman muodostavat aina 1700-luvulle saakka ulottuvat muistomerkit, keskeisenä iso puukirkko ja sen paanukattoinen kellotapuli. Arvokkaimmat hautamuistomerkit sijaitsevat mahdollisimman lähellä kirkkoa. Yhteiskunnalliset erot ovat selkeästi näkyvissä. Arvokkaimmat hautapaikat alkavat kirkon vierestä ja etenevät säteittäisesti kohti kirkkomaan aitoja. Hautausmaan vanhimman kerrostuman muodostavat näyttävät haudat, joissa on vanhoja säätyläisperäisiä ruotsalaisia sekä saksalaisia sukunimiä (esim. Wallenius, Porthan, Zimmermann). Ne ovat perua 1800-luvulta, vanhimmat 1700-luvulta. Haudat kuuluivat pappis- ja virkamiesperheille. Tohmajärven pieni säätyläistö puhui vielä 1900-luvun alussa keskenään ruotsia.

Kivisten hautamuistomerkkien vieressä voi olla puu- tai rautaristi. Valurautaiset ristit yleistyivät 1800-luvun lopulla. Tohmajärven hautausmaa kuvastaa 1900-luvun alkuvuosikymmenillä Suomessa yleistynyttä hautausmaiden ohjattua suunnittelua ja hoitoa. Se näkyy suoristuvina hautariveinä ja käytävinä. Tohmajärvelle tehtiin hautausmaakartta 1919. Mallisäännöt 1929 ja 1955 yhtenäistivät suomalaisia hautausmaita, niin myös Tohmajärveä.

Petroskoin vanhat hautausmaat, Zareka ja Neglinka kirkkoineen sijaitsevat lähes kaupungin keskustassa. Tästä huolimatta ne ovat luonnontilaisia ja toimivat lähinnä kaupunkilaisten läpikulkupaikkoina. Kirkkojen läheisyydessä ovat säilyneet vanhat silmäätekevien kaupunkilaisten haudat ja hautaristit. Hautausmaiden laiduille kuljettaessa merkit häviävät. Vinossa seisovat valurautaristit ja hautojen ympärillä olevat rikkiiniset metalliaidat ovat pitkään olleet hoitamattoman näköisiä, mutta viime vuosina joitakin on siistitty.

Yksityisen ja perhemuistin paikkoina näiden vanhojen hautausmaiden merkitys on häviämässä. Neglinkan hautausmaa suljettiin jo 1900-luvun alkupuolella, mutta Zarekan hautausmaa toimi 1940-luvulle asti. Julkisen muistin tiloina nämä vanhat hautausmaat kuvastavat Venäjän historiallisia katkoksia. Vuoden 1917 vallankumouksen ja neuvostojärjestelmän mukanaan tuoma ideologinen ja yhteiskunnallinen murros näkyy siinä, että aiemmin keskeiset Pyhän Jekaterinan puukirkko ja Ristin katedraali siirtyivät neuvostoajana kaupunkilaisten elämän marginaaliin. Jekaterinan kirkko suljettiin 1930 ja Pyhän ristin katedraali 1941. Ne aloittivat toimintansa uudelleen sodan aikana Suomen miehittäessä kaupunkia. Sodan jälkeen nämä olivat kaupungin ainoat toimivat ortodoksiset kirkot. Uuden Venäjän aikana kirkosta tuli jälleen näkyvä julkinen toimija ja myös Petroskoin kirkot palasivat osaksi kaupunkilaisten elämää.

Neglinkan ja Zarekan hälvenevät hautausmaat ovat rinnasteisia suomalaisten kaupunkien keskustoissa oleviin hautausmaihin, kuten Lappeenrannassa Lappeen Marian kirkon vieressä sijaitsevaan hautausmaahan. Ne ovat monelle läpikulkupaikkoja, joissa ei pysähdytä hautoja katsomaan, mutta ne kertovat kaupungin ”juurista”. Niiden ilmapiirissä on eroista huolimatta paljon yhteistä. Petroskoin hautausmailla kaupungin menneisyyden todisteet pysyvät kuitenkin erotettuina nykyisyydestä. Vaikka kaupungin keskustaa on rakennettu ja tiivistetty, hautausmaat ovat pysyneet koskemattomina ja ”vaiteliaina”. Zarekan hautausmaa on kaupungin historian epävirallinen museo. Se kertoo jotain, mitä kaupungin keskustassa sijaitseva kansallismuseo ei ole kyennyt esittämään: kokonaisvaltaista kertomusta myös neuvostovaiheesta. Hautausmaan 1920–1930-lukujen haudat ja ei-uskonnollisuuteen pyrkinneet neuvostomalliset muistomerkit on tehty halvoista materiaaleista. Ne rappeutuvat nopeammin kuin valurautaiset 1800-luvun hautaristit. Näiden seassa olevat hautakivet suomalaisine nimineen kertovat suomalaisten emigranttien roolista Karjalan tasavallan luomisessa. Hautausmaan laidalta löytyy Stalinin vainojen uhreille omistettu muistomerkki. Se on pystytetty 1990-luvulla. Myös sieltä löytyy useita suomalaisia nimiä. Muistomerkki kertoo Stalinin vainojen kansallisista operaatioista ja niiden uhreista, mutta myös 1990-luvun kansanliikkeestä näiden tunnetuksi tekemiseksi. Sen vieressä on ajatonta ja kasvotonta neuvostotyylisiä edustava sotamuistomerkki vuosien 1939–1940 ja 1941–1944 sodissa kaatuneiden haudalla. Suomessa puhutaan talvisodasta ja jatkosodasta, millä viitataan sodan ikään kuin jatkuneen.

Sotakuolema julkisessa muistissa

Sotiin liittyvä julkisen tilan muisto on Suomen ja Venäjän välillä erilaista. Siinä missä Venäjällä Neuvostoliiton perijänä sotiin liittyvä muisto on sijoitettu kaupunkien ja asutusten keskusaukioille, Suomessa se sijoittuu ennen kaikkea hautausmaalle, mikä tekee hautausmaista keskeisiä sotiin liittyvien muistin- ja identiteettipolitiikkojen paikkoja. Sekä Venäjällä Karjalan tasavallassa että Suomessa sotiin liittyvät muistinpaikat esittävät ensisijaisesti omat kansakunnat hyökkäyksen kohteena, ja keskittyvät esittämään ”meidät” puolustajina, uhreina ja sankareina. Täten nämä muistin poliitikat ovat sekä kansallisia (tai suvereenia, kilpailevia, ks. De Cesari & Rigney 2014; Davydova-Minguet 2018) että kansainvälisiä: ne on osoitettu ”omalle” kansalle, mutta sisältävät mielikuvan ”toisesta”. Ne on osoitettu myös ”toiselle” yllirajaisen tilan konfliktisessa dialogissa, jossa yksityiset muistin tilat luovat ymmärtävää samaistumista, mutta julkinen muisti ohjaa pohtimaan myös viholliskuvia ja vastakkainasetteluja. Nykyisessä transnationaalissa subjektissa nämä esitykset saattavat herättää epävarmuutta, levottomuutta ja kansallistettujen muistoihin sisäänrakennettujen



Sodan muisto. Neuvostoliittolaisten sotilashenkilöiden hautamuistomerkki Tohmajärven hautausmaan aidan takana edustaa neuvostotyylisiä obeliskimuotoa. Kuva Kimmo Brandt.

näkökulmien kyseenalaistamista (Björn & Davydova-Minguet 2022; ks. myös Survo 2001; Miller & Lipman 2012).

Hautausmaat ovat aina henkilökohtaisen muistin paikkoja, mutta suomalaisilla hautausmailla patsaat ja sodan muistaminen lisääntyivät toisen maailmansodan jälkeen. Tohmajärven Kirkkoniemessä sota on vahvasti esillä kirkon, pappilan, kirkkotuvan ja kahden hautausmaan muodostamassa tilassa. Näkyvimvät julkista muistia kuvaavat osat esittävät toista maailmansotaa. Tohmajärveltä jatkosodassa hyökkäykseen lähtenyt 7. divisioona on saanut oman muistomerkkin, Kalpakiven (Veikko Jalava, 1973). Vaikka muistomerkki on virallisesti varsinaisen kirkkomaan ulkopuolella, hautausmaan muurin takana, maisemallisesti se nivoutuu yhteen muiden muistomerkkien kanssa. Hautausmaan toisella laidalla, vanhan hautausmaan aidan ulkopuolella on neuvostotyylinen hautamuistopatsas, jonne on haudattu 17 neuvostosotilasta. Tämä neuvostomallinen, obeliskimainen standardikivi liittyy osaksi sotamuistomerkkien kokonaisuutta. Molempia muistomerkkejä hoidetaan, muistetaan ja niiden kertomusta pidetään yllä. Kukat ja seppeleet kertovat, että ne ovat rituaalipaikkoja ja osa kollektiivista muistia.

Tohmajärven sankarihautausmaa on sijoitettu kirkon ja tapulin väliin. Sitä vartioi keskiaikaiselta miekkaan nojaavalta ritarilta näyttävä manttelipukuinen kivihahmo (Tapio Wirkkala, 1945). Sankarihautakivet muodostavat puolimpyrän muotoisia kaaria; joka kivessä on kaatuneen nimi, sotilasarvo, synnyin- ja kuolinvuosi sekä kaatumispaikka. Makaavat kivet ovat samanlaisia, samoin kuin niiden vieressä olevat istutukset. Talvi- ja jatkosodan haudat muodostavat jatkumon vuoden 1918 sodan hautojen kanssa. Kirkko ja nämä haudat muodostavat yhteisen pyhän kokonaisuuden.

Tapulin seinässä on melkein huomaamaton metallinen muistolaatta, joka kertoo 1810-luvun kirkkoveneonnettomuudesta ja sen uhreista (1979). Sotamuistoa pitää yllä hautausmaan yksittäinen grobu (karjalaistyylinen pieni puinen hautarakennus), joka on rakennettu sodan siviiliuhrien muistomerkeksi (Heikki Kononen, 1982.) Sitä täydentää kirkon vierellä oleva Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkki (1985). Tohmajärven sankarihautausmaasta välittyy ajatus yhtenäisestä kansasta, jossa toinen ei nouse toisen yläpuolelle: sotamies ja upseeri ovat samanarvoisia. Myös järjestys, rivit ja huolenpito nousevat selvästi esille.

Petroskoissa vallankumouksen ja kansalais sodan muisto keskittyy kaupungin keskustaani Leninin aukiolle. Sinne, Pietarissa Mars-kentällä aloitetun tavan mukaan, oli 1919 haudattu vallankumouksellisia toimijoita ja taistelijoita, heidän joukossaan Jaakko Rahja, Johan Järvisalo ja Santeri Nuorteva. Toisen maailmansodan aikana sinne haudattiin Petroskoin puolustukseen osallistuneita upseereja. Viisikymmentä vuotta myöhemmin vuonna 1969 samaan paikkaan haudattiin Karhumäen alueelta siirretyt jäännökset: tuntematon sotilas. Näin muodostui Tuntemattoman sotilaan muistomerkki, jonne sytytettiin Mars-kentältä tuotu ”ikuinen tuli”. Tämä liitti Karjalan yleisneuvostoliittolaiseen kertomukseen ”yhteisestä sodasta fasismia vastaan” ja osaltaan häivytti sodan julkisesta muistista Suomeen liittyviä tapahtumia ja Karjalan väestön ristiriitaisia kokemuksia miehitysajalta. (Antoshchenko, Volokhova & Shtykova 2017.) Niin neuvostoaikana kuin Neuvostoliiton kaaduttua Leninin aukio hautamuistomerkkeineen on toiminut tärkeimpien kansallisjuhlien, ensin vallankumouksen päivän, ja sitten voitonpäivän viettopaikkana.

Petroskoin Peskin hautausmaalle pystytettiin 1960-luvun loppupuolella muistomerkkejä neuvostosotilaiden veljeshaudoille. Ne edustavat kasvotonta, ympäri Neuvostoliittoa käytettyä muistomerkkityyliä, joka korostaa sotilaskuoleman massaluonnetta. Sama persoonaton,



Petroskoin ikuinen tuli. Sotasankareiden muisto kietoutuu yhteen vallankumoussankareiden, myös suomalaisten muiston kanssa. Kuva Andrei Tsilikov.



Sodan muisto. Petroskoin Peskin hautausmaalla on neuvostoliittolaisten sodan uhrien ja sankareiden hautojen rinnalla myös saksalaisten sotavankien muistokivi. Kuva Andrei Tsilikov.

suurten hiotun kiven massojen tyyli jatkuu 2000-luvulla kaupunkiin pystytetyissä lukuisissa sotamuistomerkeissä (Davydova-Minguet 2018).

Peskin hautausmaan etuosaan vuonna 2017 avattu suomalaisen miehitysajan keskitysleirien uhrien muistomerkki edustaa täysin toisenlaista tyyliä. Yli 70 vuotta sodan jälkeen pystytetty kivinen muistomerkkikokonaisuus on massiivinen ja mahdollisimman keskeisessä paikassa. Se kertoo muistin politiikassa tapahtuneesta muutoksesta: nyt suomalaisesta miehityksestä luodaan kuvaa käyttäen toisaalta neuvosto aikaista uhria esittävää äitikuivastoa, toisaalta suomalaista miehitystä rinnastetaan fasistiseen holokaustiin. (Davydova-Minguet 2018.) Alun perin vuonna 1969 pystytetty seinämäinen muistomerkki oli persoonaton ja tyypillinen ja sijaitsi joukkohautojen kohdalla. Siviiliuhrien muistoa ei aiemmin pidetty yhtä merkityksellisenä kuin sotilaiden ja partisaanien muistoa. Saksalaiset ja unkarilaiset järjestöt pystyttivät 2000-luvun vaihteessa Peskin hautausmaalle muistokivet Petroskoissa sodan jälkeen kuolleiden saksalaisten ja unkarilaisten sotavankien haudoille.

Transnationaalien katsojan silmissä sotamuistin yltiöpäisyys on silmiinpistävä, häkellyttävää, ja siinä erottuu vahvasti poliittinen ohjailu. Sotamuistin kuvasto on yhteistä ja ymmärrettävää: sankari, suojaava äiti ja lapsi. Sen sijaan, että sota olisi esitetty sotineiden kansojen yhteisenä tragediana, kuten transnationaali katsoja sen kokee, sitä esitetään kansallistettuna kärsimyksenä ja toista syyttävästi, uhrivalmiutta korostaen.

Helsingin Maunulan uurnalehdossa ei ole sankarihautoja, mutta sota näkyy hautojen Lotta Svärd -merkeissä ja erilaisissa veteraanimerkeissä. Niiden merkitys ei kansallisen näkökulman ulkopuolelta avaudu – ja erityisesti joissain niistä mukana olevat hakaristit ihmetyttävät.

Valtiollista ohjausta kahdella puolella rajaa sodan jälkeisenä aikana

Sodan jälkeisenä aikana rakennetut suomalaiset ja venäläiset hautausmaat näyttävät hyvin erilaisilta. Tämä herättää transnationaalien katsojan pohtimaan hautausmaita julkisena ja yksityisenä tilana Suomessa ja Neuvostoliitossa. Suomalainen hautausmaa pyrki kuvastamaan tasa-arvoa ja yhdenmukaisuutta, eikä individualismia esitetty. Sankarihautausmaat antoivat mallin, jonka mukaan koko hautausmaata rakennettiin. Hautausmaiden funktionalismi ilmensi Lutherin ajatusta hautausmaasta Jumalan puistona, jossa yksilö ei nouse muita korkeammalle (Wirkkala 1945, 10–11). Sodanjälkeiset hautausmaat edustavat modernismia tyylilajina ja ideologiana, ja tämä näkyy yhä sekä luterilaisilla että ortodoksisilla hautausmailla. Hautausmaat avautuvat selkeinä matkalaukkumallisten hautakivien tasaisina riveinä. Taustalla oli yhteiskunnan tavoite tasa-arvoon ja demokratiaan. Hautausmaan esteettinen ja emotionaalinen vaikuttavuus perustui toistoon. Hautakivien teollinen valmistustapa edesauttoi mallien standardoimista. Hautakiviin kaiverrettiin tummilla tai kullatuilla kirjaimilla suku- ja etunimet sekä syntymä- ja kuolinajat. Matkalaukkuhautakivissä näkyy melkein yksinomaan suomalaisia nimiä, sukunimi isoilla ja etunimet pienillä kirjaimilla. Kivistä puuttuu 1800- ja 1900-luvun vaihteelle tyypillinen uskonnollinen symboliikka, arvonimet tai ammatit. Haudalla ei pyritty erottautumaan. Tämä pätee niin vanhoihin hautausmaihin kuin erityisesti uusiin, Maunulan kaltaisiin. Maunula suurkaupunkihautausmaana edustaa myös tuhkauksen yleistymistä. Tämä puolestaan johtaa hautapaikkojen ja -kivien pienentymiseen. Brita Nickels (1990, 21) on arvioinut, että muistomerkkien yksinkertaistus uurnalehdoissa samankaltaistaa vainajia tehden heidät ikään kuin historiattomiksi.

Suomalaiset sodanjälkeiset hautausmaat edustavat suomalaisen hyvinvointivaltion kehittymistä ja suomalaisten vaurastumista, mikä näkyy korkealaatuisissa hautakivissä. Yhteiskunta ei ainoastaan suunnitellut ja yhdenmukaistanut hautausmaita, vaan tuki rahallisesti kansalaisia hautajaisavustuksilla. Yksityinen hauta muodosti osan hautausmaan kokonaisuutta ja oli sille alisteinen (Hietakangas-Koch & Koch 1990, 76). Demokratisoitumiskehityksestä huolimatta Tohmajärvellä voi havaita hautapaikkojen arvoasetelman, sen, keiden haudat ovat lähellä kirkkoa ja hautausmaan rinteiden eri terasseilla. Vastaavaa arvoasetelmaa ei Maunulan uurnalehdossa ole, vaan siellä hautakivet noudattavat täsmällisempää uuden ajan ruutukaava-ajattelua.

Tasa-arvon ja demokratian aikakautta voidaan pitää vakauden aikakautena. Suomen hautausmailla sotamuiston ylläpito ei enää ollut ainoa yhteisen muistin esittämisen tapa, vaan aikakausi antoi tilaa myös toisenlaiselle julkiselle muistille. Tohmajärven hautausmaalle kollektiivista muistia alettiin rakentaa paljastamalla kirkon viereen Tohmajärven kirkkomatkalla vuonna 1810 hukkuneiden 26 nuoren muistolaatta (1979) sekä piispa Eino Sormusen muistokivi (1976). Myös vanhoja pappissukujen hautoja kunnostettiin.

Petroskoissa sodanjälkeiset hauta-alueet erottuvat selkeimmin Suolusmäen ja Peskin hautausmailla. Ne kertovat Neuvostoliiton väestön liikkuvuudesta: venäläisten nimien sekaan ilmestyy enemmän suomalaisia. Sodan jälkeen Karjalaan värvättiin inkerinsuomalaisia metsä- ja jälleenrakennustöihin. Aidatut haudat ovat jonkinlaisissa riveissä, jotka ajan saatossa ovat epämääräistyneet. Jotkut ovat ”laajentaneet” omaistensa hautapaikkoja, toiset haudat ovat jääneet hoitamatta, ja nämä alueet ovat metsittyneet. Koko hautausmaata hoitavaa tahoja ei ole ja yleisvaikutelma on hoitamaton. Hautamuistomerkkeinä ovat punatähtikärkiset puiset tai betoniset obeliskit tai metalliputkista hitsatut ristit emaloituine vainajien kuvineen, nimineen ja elinaikoinen. Hautausmaalla näkyy usean tradition ja aikakauden rinnakkaisvaikutus ja sekoittuminen. Neuvostoajana kuolema sai valtiolta vähän huomiota osakseen verrattuna

muihin ihmiselämän osa-alueisiin (ks. Mokhov & Sokolova 2020). Tämä näkyi niin hautaamiseen tarvittavien tarvikkeiden saantivaikeutena kuin muistelukulttuuriin sääntelemättömyytenä. Jos hautajaisrituaalia vielä ohjattiin vastaamaan neuvostoliittolaista käsitystä ”pyhästä”, joka tarkoitti yhteiskunnan tulevaisuuden eteen tehtyä työtä, niin muistelukulttuuri sai kehittyä sivussa valtion ohjauksesta. Muussa neuvostokansalaisten elämässä näkymättömät kirkolliset kalenterit, pääasiassa ortodoksinen kalenteri, ja uskonnollisuus määrittivät haudoilla käyntien ajat ja tavat muistaa vainajia haudoilla. (Davydova 2005.)

Neuvostoaikaiset hautausmaat välittävät neuvostoaajan kerroksellisuutta ja kuoleman puristamista marginaaliin, missä taas ihmiset saivat kehittää luovuuttaan ja performoida muutoin näkymättömiä, ”juuriin” viittaavia ”perinteisiä” identiteettejä. Toisin kuin suomalaiset, neuvostoaikaiset venäläiset hautausmaat ovat selkeästi yksityisiä tiloja. Ne kertovat yhteiskunnasta, mutta – hämmästyttävää kyllä – julkisessa tilassa edellytettävää valtiollista ohjaavaa valtaa niissä ei näy.

Transnationaali katsoja huomaa vanhojen neuvostoaikaisten hautausmaiden muutoksen: toiset haudat ovat hylättyjä, toiset siististi hoidettuja, toisilla on neuvostoaikana pystytetyt muistomerkit ja aidat sekä pienet pöydät ja penkit muistelua varten, kun toisilla on myöhemmin laitettut hautakivet ja koko oma hautatontti täytetty soralla tai kivetyksellä. Joidenkin suomalaisten hautojen kivet ovat suomalaisittain matkalaukkumallisia ja nimet on kirjoitettu suomeksi, toisilla suomalaisten nimien lisäksi on venäjänkielisiä, kärsimyksestä kertovia tekstejä.

Kohti individualismia ja monikulttuurisuutta

Transnationaali katsoja lähestyy uusia 2000-luvun hautausmaa-alueita toisin. Nyt hänellä on ”omia” vainajia haudattuna niin venäläisille kuin suomalaisille hautausmailla. Tämä herättää transnationaalien katsojan pohtimaan hautausmaita ja transnationaalisen elämän perusteita uudesta perspektiivistä. Hautausmaiden ulkoisen olemuksen lisäksi hän pohtii omia häntä itseään hautausmaihin sitovia tunteita. Hänen katseensa on aiempaa herkempi. Kuolema muuttuu historiallisesta ja kaukaisesta läheiseksi ja omakohtaiseksi. Kuolema yhdistää häntä toisiin surijoihin paikallisesti ja ylijärjaisesti.

Nykyiset suomalaiset hautausmaa-alueet ja -kerrostumat näyttävät monimuotoisilta. Taustalla vaikuttaa yhteiskunnallinen muutos kohti individualismia ja monikulttuurisuutta. Hautausmailla se näkyy matkalaukkuhautakivien asteittaisena vähenemisenä. Niille ei enää annettu arvoa ja 1980-luvulta alkaen niiden samankaltaisuutta ryhdyttiin paheksumaan (Lempinen 1990, 18–19; Nickels 2006, 70). Erityisesti uurnahautakortteleiden profiili muuttuu pelkistettyjen ja ruutukaavamaisten 1960–1970-lukujen kortteliprofiilista 1980–2000-lukujen huomattavan erilaisiin muodostelmiin. Samalla hautakiviin lisätty merkistö lisääntyy ja monipuolistuu. Hautausmailla tulee muualla haudattujen muistelupaikkoja ja omat hautausmaat tunnustuksettomille ja haluttaessa myös muille uskontokunnille.

Tekninen kehitys mahdollistaa sen, että hautakiviä voidaan muotoilla yhä enemmän ja niihin voidaan edullisesti lisätä monenlaista kuvastoa, joka kertoo esimerkiksi vainajan elämäntyöstä, harrastustoiminnasta ja yhteiskunnallisesta aktiivisuudesta. Hautakivissä vainajia yksilöidään kitaroiden, haitarien, suksien, jalkapallojen, koirien ja muiden koti- ja hyötyeläimien kuvilla. Niihin ilmestyvät uudelleen myös kristilliset symbolit, kuten enkelit, veneet, kukat, linnut ja viljantähkät. Enkelihahmojen liittäminen hautakiviin on erityisen tyyppillistä lasten hautakivissä. Se, että kiveen kirjoitetaan ensin etu- ja sitten sukunimi, ker-

too siitä, ettei henkilöä enää nähty ensisijaisesti sukunsa jäsenenä vaan yksilönä. Haudoilla on lyhtyjä, koriste-esineitä ja leluja (Nickels 2006, 163). Kokonaisvaltaisesta esteettisestä hautausmaasta siirrytään yksittäisten hautojen estetiikkaan. Hautausmailla on nähtävissä kaksi kehityssuuntaa: toisaalta kohti yksilöllistä alttaria, jossa omaiset muistelevat vainajaa hautapaikan kautta. Toinen kehityssuunta on täysin anonyymi hautaaminen, jossa vainajan tuhkan hävittämipaikka on ”tuntematon” eikä vainajasta jää aina edes nimeä muistelulehdon yhteiseen ja julkiseen nimiluetteloon.

Tohmajärvellä muutos oli aluksi varovainen ja näkyi lähinnä hautakivien värimaailman ja muotojen maltillisena muutoksena. Ensimmäiset venäjänkielisten haudat eivät suuresti poikenneet ympäröivistä haudoista ja nimet oli kirjoitettu latinalaisin aakkosin. Joissakin kivissä on kiveen kaiverrettuja vainajien muotokuvia venäläiseen tapaan. Niitä on alkanut ilmestyä myös paikallisten haudoille. Itä-Suomessa monet venäjänkieliset tilaavat hautakiviä Venäjältä.

Tohmajärven hautausmaalla yhä useampi hauta on urnahauta. Tuhkaus mahdollistaa jäänteiden kuolemanjälkeisen liikkuvuuden ja ”juurille” paluun, ja sitä kautta identiteetin representoimisen. Maunulan urnalehdossa individualisoituminen, hautamuistomerkkien erilaistuminen ja moninaistuminen alkoi 1990-luvun vaihteesta. Vainajan nimilaatta voidaan kiinnittää muistomuriin tai -kiveen. Kaiverruksessa on pelkistetyksi vainajan nimi, syntymä- ja kuolinaika. Urnalehdon uusille alueille tuhkat voidaan haudata ilman hautakiveä tai ristiä, jopa ilman urnaa. Muistolaattaseinät, ripottelualueet ja puutarhamainen metsähautakortteli ovat Maunulan urnalehdon kauneimpia paikkoja, kuten 1990-luvun ohjeistus tuhkausaluiden sijoittamiseen suositteli (vrt. Hietakangas-Koch & Koch 1990).

Hautakivien nimistössä näkyy monikulttuuristuminen. Maunulassa on venäläisiä, puolalaisia, italialaisia, saksalaisia, espanjalaisia, ranskalaisia, kiinalaisia ja japanilaisia nimiä, mutta muuten haudat eivät poikkea ympäristöstään. Vain harva nimi on kirjoitettu muilla kuin latinalaisilla aakkosilla. Aiemmassa tutkimuksessa on huomioitu, että kirjainmerkit antavat mahdollisuuden identifikaation merkitsemiseen (Reimers 1999, 153). Transnationaalissa kontekstissa identifikaatiomerkit muuttuvat monitulkintaisiksi, kun taas yksittäisessä kansallisessa kontekstissa ne ovat yksiselitteisempiä.

Maunula edustaa nykyisen teknologisoituneen yhteiskunnan kehityssuuntaa, jossa digitalisaatio ja sen tuomat mahdollisuudet on otettu osaksi hautausmaahallintaa. Tästä yhtenä osoituksena voidaan pitää Helsingin seurakunnilla käytössä olevaa digitaalista hautapaikkojen hakupalvelua (hautahaku.fi). Hakupalvelu toimii suomen ja ruotsin lisäksi myös englannin kielellä.

Venäjällä transnationaalialia katsojaa hämmästyttää uusien hautausmaiden, kuten Petroskoin Vilgan hautausmaan, valtava koko, sijainti kaukana kaupungista ja niiden funktionaalinen ruutukaavamaisuus. Petroskoissa ei ole tuhkahautausmahdollisuutta ja kaikki hautaamiset suoritetaan (ortodoksisen kirkon ja perinteen suosimana) ruumishautauksena, ja koska vanhoihin hautoihin ei haudata uudelleen, on hautausmaasta pulaa. (Lurikova 2021; Petljanova 2021.) Hautausmaita ei suunnitella puistoiksi tai julkisiksi muistin paikoiksi, vaan ne ovat ruumiiden loppusijoituspaikkoja, joissa julkinen valta näkyy ajoväylien linjoissa, aluerajoissa sekä hygieenisten vaatimusten noudattamisena. Haudalla käynti vaatii autoa ja autoja pysäköidään hautausmaan reunoja pitkin.

Kuten neuvostoaikeisten niin myös nykyvenäläisten hautausmaiden ulkonäköä ja suhdetta yhteisiin alueisiin voi verrata Utehinin (2004) kuvaamaan kommuuniasuntoon, jossa ”omaksi” ja hoitoa tarvitseväksi nähdään vain oma aidattu hauta, mutta yhteisalueille voi viedä roskat. Spontaaneja tunkioita on eri paikoissa. Vieressä voi sijaita joitakin vuosia sitten pystytetty

ortodoksinen rukoushuone tai risti. Lähettyvillä myydään kirkasvärisiä keinokukkia ja seppeleitä haudoille vietäväksi – ja samat haalistuneet muovikukat pilkottavat jättekasoista. Hautausmaiden välittömässä yhteydessä sijaitsevat kaupalliset kiviveistämöt, jotka esittelevät hautakivimallejaan. Julkisen vallan vähäisen kiinnostuksen lisäksi hautausmaa kertoo kuoleman alan kaupallistumisesta.

Vilgan hautausmaalla näkyy uuden Venäjän väestön vaurastuminen. Haudat pysyvät perheiden yksityisinä metalliainoin rajattuina tiloina. Neuvostokauden obeliskit ovat vaihtuneet monenlaisiin veistoksellisiin kiviin. Hautakivet ovat isokokoisia ja tyyllillisesti niissä yhdistyvät monet perinteet. Hautakivien pinnasta erottuvien vainajien isojen kuvien eräänlainen neuvostorealismi liittyy uskirkollisuuteen uskonnollisine symboleineen. Kiviä koristelevat kukat, erilaiset symbolit ja muistokirjoitukset yksilöllistävät vainajia. Hautakivien sijoitus haudalla kertoo vainajien etnisestä kuulumisesta ja uskontokunnasta. Vaikka vainajan uskontoa ei olisi muutoin merkitty, hautamerkin asettaminen arkun jalkojen tai pään pätyyn osoittaa tämän. Joitakin hautoja merkitsevät erimalliset ristit, joihin voidaan sitoa tuulipaikkoja (ortodoksinen perinteen mukaan vainajille tervehdyksiä välittäviä tuulessa heiluvia valkeita kangassuikaleita) tai Pyhän Yrjön nauhoja, jotka sitovat vainajien muistamisen nykyvenäläiseen kansalliseksi suuren isänmaallisen sodan muistiin. Mahdollisista erottautumispyrkimyksistä huolimatta haudat muistuttavat toisiaan. Uusi aika näkyy myös vanhojen hautojen kunnostamisena ja ikään kuin päivittämisenä vastaamaan nykyajan arvoja.

Lopuksi: hautausmaat transnationaalisti katsottuna

Joensuun hautausmaalla pyhäinpäivänä lapsensa kanssa kynttilää sytyttävä venäjänkielinen nuori nainen muistaa niitä, jotka on haudattu Venäjälle. Mutta hän on tässä ja nyt. Hänen kuolemanmaisemansa on ylirajainen. Muistamalla ”omia” vainajia Suomessa hän rakentaa kuuluvuutta, ei ainoastaan suomalaiseseen paikalliseen yhteisöön, vaan myös ylirajaista kuuluvuuttaan. Hänen läsnäolonsa suomalaisella hautausmaalla pyhäinpäivänä – samassa tilassa ja samaan aikaan yhdessä muiden muistelijoiden kanssa – muuttaa itse yhteisön ja paikan transnationaaliksi.

Artikkelillamme pyrimme tekemään transnationaalit kuolemanmaisemat näkyviksi Suomen ja Venäjän kontekstissa. Helpottaaksemme hautausmaiden käsittämistä kerrostuneina, historiallisina ja transnationaaleina olemme periodisoineet hautausmaakulttuurin vaiheita yhteiskunnallisiin muutoksiin peilaten. Ajanjaksot eivät ole yksiselitteisiä tai tarkkarajaisia, mutta ne toimivat tässä jäsentämässä katsetta, joka transnationaalille subjektille vääjäämättä syntyy suomalaisia ja venäläisiä hautausmaita ja hautapaikkoja kierteessä. Jaksottelu auttaa ymmärtämään sitä taustaa, jota vasten tämän päivän kuolemaan liittyvät ylirajaiset suhteet kehittyvät. Hautausmaat sekä rakentavat että kertovat transnationalismin läsnäoloa suomalais-venäläisessä kontekstissa.

Ryhmän metodologinen valinta perustui yhdessä liikkumiseen, katsomiseen ja pohdiskeiluun samassa fyysisessä hautausmaaympäristössä. ”Väärin katsominen” avaa kysymyksen tiedosta ja tietämisestä. Se paljastaa kansallisen katseen läpitunkevuuden. Metodologisen transnationalismin periaatteen mukaisesti ”väärin katsominen” lähtee liikkeelle sosiaalisen elämän arkisesta rajattomuudesta, pyrkii ymmärtämään toisen katseen ja yrittää katsoa toisen silmin. ”Väärin katsomiseen” kuuluu ymmärrys siitä, että täysin toisin silmin katsomaan ei sittenkään pysty, mutta on edes yritettävä ymmärtää toisen katsetta ja sen rajoja (Bahtin 1995). Transnationaali katse kyseenalaistaa toisen katsetta kyseenalaistaen myös omaansa,

sen, kuinka oma katse on oman kokemuksen, perinteen ja tieteenalan ”vääristämä”. Se palauttaa huomion oman tietämisen rajoihin. Transnationaali katse on myös poliittista: se pyrkii olemaan kansallistavan katseen vastakohta.

Hautausmaa affektiivisena tilana on omiaan herättämään ”väärässä katsojassa” niin kyseenalaistajan kuin ymmärtäjän. Hautausmaalla kuolema on konkreettisesti läsnä kaikkia ihmisiä yhdistävänä ja universaalina. Hautausmaa on yhtä aikaa julkinen ja yksityinen tila ja täten valottaa yhteiskunnallisia valtasuhteita ja auttaa yksittäistä ihmistä ymmärtämään vallan tapaa toimia. Hautausmaa on myös poliittinen näyttämö, julkisten ja yksityisten kannanottojen areena. Kysymme, otetaanko transnationaali katse huomioon, kun hautausmaita suunnitellaan ja käytetään.

Viitteet

1 Artikkelin on osa Suomen Akatemian rahoittamaa hanketta ”Ylirajainen kuolema: kuoleman käytännöt ja muistot ylirajaisessa arjessa Suomen ja Venäjän välisellä rajalla” (2021-2025, päätös nro 339981).

Lähteet

- Antoshchenko, Aleksandr, Volokhova, Valentina & Shtykova, Irina (2017), War Memorials in Karelia: A Place of Sorrow or Glory? – *War and Memory in Russia, Ukraine and Belarus*. Ed. Julie Fedor, Markku Kangaspuro, Jussi Lassila & Tatiana Zhurzhenko. London: Palgrave Macmillan, 465–493.
- Bahtin, Mihail (1995), *Tšelovek v mire slova*. Izdatelstvo Rossijskogo otkrytogo universiteta. Moskva: Rossijski otkrytyi universitet.
- Balkan, Osman (2016), Between Civil Society and the State: Bureaucratic Competence and Cultural Mediation among Muslim Undertakers in Berlin. – *Journal of Intercultural Studies* 37:2, 147–161.
- Björn, Ismo (2019) Osip Sinitko: Venäläis-puolalais-valkovenäläinen sotilas ja vuoden 1918 kansallinen muisti. – *Moniääninen sisällissota Pohjois-Karjalassa*. Toim. Jenni Merovu. Joensuu: Pohjois-Karjalan historiallisen yhdistyksen vuosikirja 19, 215–257.
- Björn, Ismo & Davydova-Minguet, Olga (2022, painossa), Väärä katsoja: transnationaalin elämäntavan ja kansallistetun julkisen muistin kitkaa. – *Kulttuurintutkimus tietämisen tapana*. Toim. Taina & Juhana Venäläinen. Tampere: Vastapaino.
- Brah, Avtar (1998), *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. London: Routledge.
- Davydova, Olga. (2005), Rituaali, identiteetti ja ylirajaisuus. – *Elore* 12:1, 1–22. <https://doi.org/10.30666/elore.78500>.
- Davydova, Olga & Pöllänen, Pirjo (2011), The Border Crossing from Ethnosexual Perspective: Case Study from the Finnish-Russian Border. *Eurasia Border Review* 2:1, 73–87.
- Davydova-Minguet, Olga (2018), Nationalizing victims and mourning – averting transnational ties? The stories of the memorial to the victims of concentration camps in Russian Karelia. Presentation at the conference EASA2018: Staying, Moving, Settling. Stockholm 14–17 August 2018.

- Davydova-Minguet, Olga (2021), Performing Memory in Conflicting Settings: Russian Immigrants and the Remembrance of World War II in Finland. – *East European Politics and Societies* 36:1, 225–247. <https://doi.org/10.1177/0888325420956697>.
- Davydova-Minguet, Olga & Pöllänen, Pirjo (2020), Everyday transnational Russian-Finnish family relations in a Finnish rural border area. – *Family Life in Transition. Borders, Transnational Mobility, and Welfare Society in Nordic Countries*. Eds. Johanna Hiitola, Kati Turtiainen, Sabine Gruber, Marja Tiilikainen. London & New York: Routledge, 107–117.
- De Cesari, Chiara & Rigney, Ann (eds.) (2014), *Transnational Memory. Circulation, Articulation, Scales*. Berlin, Boston: Walter de Gruyter.
- Erll, Astrid (2014), Travelling Memory. – *Transcultural Memory*. Ed. Rick Cronshaw. London & New York: Routledge, 9–23.
- Etkind, Aleksandr (2015), Post-Stalinist Russia: Memory and Mourning. – *The Ashgate Research Companion to Memory Studies*. Ed. Siobhan Kattago. Burlington: Ashgate, 251–264.
- Faist, Thomas (2010), Diaspora and Transnationalism: What Kind of Dance Partners? – *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Eds. Rainer Bauböck & Thomas Faist. Amsterdam: Amsterdam University Press, 9–34.
- Goffman, Erving (1959), *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City, New York: Doubleday.
- Grewal, Inderpal (2005), *Transnational America: Feminisms, Diasporas, Neoliberalisms*. Durham, NC: Duke University Press London.
- Gromov, Dmitri (2017), *Nemtsov most: stihiinaia memorializatsija*. Moskva: Institut etnologii i antropologii RAN im. N.N. Mikluho-Maklaja.
- Helsingin Seurakuntayhtymä (ei pvm.) Maunulan uurnalehto. <https://www.helsinginseurakunnat.fi/maunulanuurnalehto.html.stx#> (Tarkistettu 28.1.2022).
- Hietakangas-Koch, Auli & Koch, Uwe (1990), Hautausmaan suunnittelu. – *Viimeiset leposijamme. Hautausmaat ja hautamuistomerkit*. Toim. Pentti Lempiäinen & Brita Nickels. Imatra: SLEY-kirjat, 75–91.
- Hunter, Alistair (2016), Staking a Claim to Land, Faith and Family: Burial Location Preferences of Middle Eastern Christian Migrants. – *Journal of Intercultural Studies* 37:2, 179–194, <https://doi.org/10.1080/07256868.2016.1141759>.
- Hunter, Alistair & Soom-Ammann, Eva (2016), End-of-life Care and Rituals in Contexts of Post-migration Diversity in Europe: An Introduction. – *Journal of Intercultural Studies* 37:2, 95–102.
- Jokinen, Eeva (2005), *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Khagram, Sanjeev & Levitt, Peggy (eds.) (2002), *The Transnational Studies Reader: Intersections and Innovations*. London: Routledge.
- Kivisto, Peter (2002), *Multiculturalism in a global society*. Oxford & Malden: Blackwell Publishing.
- Koskinen-Koivisto, Eerika (2019), Transnational heritage work and commemorative rituals across the Finnish-Russian border in the old Salla region. – *Transnational Death*. Eds. Samira Samamo, Eerika Koskinen-Koivisto, Hanna Snellman, Helsinki: Finnish Literature Society, 200–213.
- Kurki, Tuuli & Ikävalko, Elina (2014), Kuljeskelua tutkimuksen ja aineiston rajoilla. – *Marginaalin voima*. Toim. Kristiina Brunila, Kristiina & Ulpukka Isopahkala-Bouret. Helsinki: Aikuiskasvatuksen tutkimusseura.
- Laatikainen, Tiina (2009), Terveystilanne Karjalan Tasavallassa. – *Idäntutkimus* 16:3, 3–8.
- Lehtola, Ilkka & Tedre, Silva (2015), Kulkeminen maaseutututkimuksessa. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 22:3, 279–287.
- Lempiäinen, Pentti (1990), Hautausmaaperinteen rikkaus. – *Viimeiset leposijamme. Hautausmaat ja hautamuistomerkit*. Toim. Pentti Lempiäinen & Brita Nickels. Imatra: SLEY-kirjat, 6–20.
- Levitt, Peggy & Glick Schiller, Nina (2004), Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society. *International Migration Review* 38:3, 1002–1039. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2004.tb00227.x>
- Lurikova, Ksenija (2021), Kak organizovat pohorony v Petrozavodske, skolko eto stoit i možno li sekonomit. – *Gubernija Daily*, 31.5.2021. <https://gubdaily.ru/article/yasno ponyatno/kak-organizovat-poxorony-v-petrozavodske-skolko-eto-stoit-i-mozhno-li-sekonomit/> (Tarkistettu 1.9.2022)
- Melnikova, Jekaterina (2019), Finskie kladbištša v Rossii: kross-granitšnyje gruppy pamjati i novyi moralnyi porjadok. – *Antropologičeski forum* 49, 11–40. <https://doi.org/10.31250/1815-8870-2019-15-43-11-40>.

- Miller, Aleksei & Lipman, Marija (2012), *Istoritšeskaja politika v XXI veke*. Moskva: Novoje Literaturnoje Obozrenije.
- Mohov, Sergei (2018), *Roždenije i smert pohoronnoi industrii: ot srednevekovyh pogostov do tsifrovogo bessmertija*. Moskva: Common place.
- Mokhov, Sergei & Sokolova, Anna (2020), Broken Infrastructure and Soviet Modernity: The Funeral Market in Russia. – *Mortality* 25:2, 232–248.
- Moreras, Jordi & Ariadna Solé Arraràs (2019), Genealogies of death: Repatriation among Moroccan and Senegalese in Catalonia – *Transnational Death*. Eds. Samira Saramo, Eerika Koskinen-Koivisto, Hanna Snellman. Helsinki: Finnish Literature Society, 118–198.
- Nickels, Brita (1990), Uurnahautausmaat. – *Viimeiset leposijamme. Hautausmaat ja hautamuistomerkit*. Toim. Pentti Lempiäinen & Brita Nickels. Imatra: SLEY-kirjat. 21–26.
- Nickels, Brita (2006), *Hautamuistomerkki elämän ja kuoleman tulkitsijana. Heikki Häiväojan, Kain Tapperin ja Matti Peltokankaan tekemät hautamuistomerkit 1952–2002*. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/21582/hautamui.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Tarkistettu 22.8.2022).
- Oivo, Teemu, Davydova-Minguet, Olga & Pöllänen, Pirjo (2021), Puun ja kuoren välissä: Ristiriitaiset lojaliteettivaatimukset Suomen venäjänkielisten ylitraajaisessa arjessa. – *Muuttoliikkeet ja arjen turvallisuus*. Toim. Laura Assmuth, Ville-Samuli Haverinen, Eeva-Kaisa Prokkola, Pirjo Pöllänen, Anni, Rannikko, Tiina Sotkasiira. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Tietolipas 269, 60–90.
- Pentikäinen, Juha (1990), *Suomalaisen lähtö. Kirjoituksia pohjoisesta kuolemankulttuurista*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 530.
- Pel'janova, Nina (2021) Mertvaja otšered. – *Novaja gazeta*, nro 76, 14.7.2021. <https://novayagazeta.ru/articles/2021/07/13/mertvaia-ochered> (Tarkistettu 22.8.2022).
- Precarias a la Deriva (2009), *Hoivaajien kapina. Tutkimusmatkoja prekaarisuuteen*. Helsinki: Like.
- Pöllänen, Pirjo (2013), Venäläisten naisten arki ja hoivasuhteet Pohjois-Karjalassa. – *Idäntutkimus* 20:2, 15–30.
- Reimers, Eva (1999), Death and identity: graves and funerals as cultural communication. – *Mortality* 4:2, 147–166.
- Rugg, Julie (2000), Defining the Place of Burial: What Makes a Cemetery a Cemetery? – *Mortality* 5:3, 259–275.
- Saramo, Samira (2019), Introductory Essay: Making transnational death familiar. – *Transnational Death*. Eds. Samira Saramo, Eerika Koskinen-Koivisto, Hanna Snellman Helsinki: Finnish Literature Society, 8–22.
- Seitsonen, Oula (2019), Transnationally forgotten and re-remembered: Second World War Soviet mass graves at Mäntyvaara, eastern Finnish Lapland. – *Transnational Death*. Eds. Samira Saramo, Eerika Koskinen-Koivisto, Hanna Snellman. Helsinki: Finnish Literature Society, 178–199.
- Snellman, Hanna (2019), Negotiating belonging through death among Finnish immigrants in Sweden. – *Transnational Death*. Eds. Samira Saramo, Eerika Koskinen-Koivisto, Hanna Snellman. Helsinki: Finnish Literature Society, 25–48.
- Survo, Arno (2001), *Magian kieli. Neuvosto-Inkeri symbolisena periferiana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Utehin, Ilja (2004), *Otšerki kommunalnogo byta*. Moskva: OGI.
- Verdery, Katherine (1999), *The Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsocialist Change*. New York: Columbia University Press.
- Vertovec, Steven (2009), *Transnationalism*. New York: Routledge
- Virtanen, Anniina (2020), Viime vuosina Maunulaan on muuttanut enemmän lapsiperheitä ja opiskelijoita – väestörakenne on keskiluokkaistunut. – *Helsingin Uutiset* <https://www.helsingin uutiset.fi/paikalliset/1197502> (Tarkistettu 22.8.2022).
- Walter, Tony (2005), Three ways to arrange a funeral: Mortuary variation in the modern West. *Mortality* 10:3, 173–192. <http://dx.doi.org/10.1080/13576270500178369>
- Wessman, Kukka-Maaria & Kolehmainen, Leena (2019), Monikielisyyttä ja muuttoliikkeen jälkiä. Aika- ja kielikerrostumat Varkauden hautausmaiden nimimaisemissa. *Sananjalka* 61, 104–129. <https://doi.org/10.30673/sja.80143>
- Wirkkala, Ilmari (1945), *Suomen hautausmaiden historia*. Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.



Tuhatvuotinen korruptio ja Venäjä

Lännessä totuus on matemaattisesti mitattava ja rationaalisesti selitettävä asia. Täällä moniarvoisen, demokraattisen sekä läpinäkyvyyttä ja ihmisoikeuksia kunnioittavan laillisuusyhteiskunnan ajatellaan olevan absoluuttinen, historiasta ja kulttuurista irti oleva asia ja kaikkien tavoite. Historiatiede kuitenkin selittää myös moraaliset ja tiedolliset rakenteet ajasta ja paikasta riippuviksi. Sattumien summana länsimainen, mutta maailman mitassa poikkeuksellinen arvomaailma syntyi vähitellen keskiajalta lähtien ja levisi läntisen talouden myötä ja alkoi dominoida viimeisen vuosisadan aikana. Valtaa ja oikeudenmukaisuutta voidaan kuitenkin toteuttaa myös yksilöitä syrjivissä, mystiikkaa ja salakähmäisyyttä suosivissa klaniverkostoissa. Ne myös tarjoavat suuret näköalat rikkauksiin. Venäjän yhteiskunta näyttää länsimaista käsin korruptoituneelta, irrationaaliilta, rosvoklaanien hallitsemalta ja ihmisoikeuksia loukkaavalta. Pyrkimys rakentaa Venäjästä länsimainen demokratia on epäonnistunut useasti. Artikkelini esittää syyksi sen, että kun lännestä poikkeavat perusrakenteet on valittu kaukana historiassa, uuden toimintatavan liimaaminen päälle ei onnistu, koska perinteinen järjestelmä on oman kulttuurin silmissä legitiimi ja toimiva. Artikkelissa käydään läpi näkemyksen tueksi aate- ja taloushistorian pitkiä rakenteita ja niiden kehitystä varhaiskeskiajalta nykyisyyteen.

Jukka Korpela

Kun Venäjälle annettu talousapu vuoti 1990-luvulla yksityistileille länteen eikä kukaan rakentanut Venäjää, syytettiin oikeusjärjestelmää, joka ei takaa investointisuojaakaan eikä ennustettavuutta. Kun kaikki rakentuu henkilöverkostoille ja läpinäkyvyyden puute on leimallista, on korruptio endeemistä ja tehokasta. Venäjästä onkin julkaistu paljon kirjallisuutta roistojen valtakuntana. Mark Galeottin *The Vory* lienee kuuluisin. Venäjän hallintomallin kutsuminen kleptokratiaksi on jo kulunut klisee (Galeotti 2018; Dawisha 2014; Machan 2008, 272–273).

Länsimainen tarkkailija on neuvoton, kun Venäjä kehittyy kaikessa kummalliseen ja väärään suuntaan. Masha Gessenin (2018) mukaan hänen perheensä piti Venäjää jo neuvos-

toaikana ”natsimaana”, josta haluttiin pois. Juutalaisia ja älymystöä vainottiin ja lastentarhat tuntuivat vankilan ja varastorakennuksen yhdistelmiltä. Yhdysvalloissa asuvan toimittajan näkemys kuvaa liberaalin älymystön kokemusta Neuvostoliiton romahduksesta ja pettymystä uuteen autoritaariseen järjestykseen. Catherine Belton (2020) esittää klassillisen kremlologian mallin mukaan pikkutarkan kronikan Putinin verkoston synnystä ja yksilöiden toiminnasta siinä. Tällä kirjallisuudenlajilla on ansionsa yksityiskohtien kirjaajana. Historiatieteessä ei ole kuitenkaan tärkeää täydellinen faktaluettelo, vaan tosiasioiden sitominen kontekstiinsa. Belton, kuten neuvostoaikainen kremlologia, tyytyykin kauhistelemaan menoa länsimaisen arkiajattelun tasolla viemättä selitystä kulttuurin ja yhteiskunnan rakenteisiin. Tätä genreä leimaa myös ajatus hyvän ja pahan voimien taistelusta: korrumpoinut eliitti vastaan kansan enemmistö.

Erilaiset ajatuspajat ovat myös olleet aktiivisia. Niiden raportit ovat levinneet uutisvälityksen kautta laajalti, ja näin länsimainen lukeneisto on muodostanut käsityksiänsä. Ajatuspajat eivät kuitenkaan ole tieteellisiä tutkimuslaitoksia. Ne ovat tavan takaa jonkin poliittisen, ideologisen tai jopa uskonnollisen ryhmän hallitsemia ja levittävät näiden sanomaa pukemalla ne tiedolliseen asuun (Korpela & Nevala 2020, 47).

Varsinainen tieteellinen tutkimus, kuten Anders Åslundin (2007) analyysi Venäjän talouden murroksesta, keskittyy monesti vain uusimpiin aikoihin ajattelemta pitkiä kehityslinjoja, koska näkemys Neuvostoliiton romahduksesta 1991 dominoi. Jopa Masha Gessen (2018, passim) pitää Neuvostoliittoa aivan erityisenä eikä vaivaudu katsomaan sen taakse, vaikka vaatii Neuvostoliiton arvostelemista sen omista lähtökohdista. Samoin Alena Ledenevan (1998; 2006; 2013) analyysi keskittyy viime vuosikymmeniin, mutta hänen selityksensä Venäjästä epävirallisten, läpinäkymättömien ja monimuotoisten verkostojen toimintana on tärkeä kokonaisuuden ymmärtämiseksi myös varhaisempina kausina. Tutkimukset katsovat asioita usein myös vain jonkin erillisyyhteisön kuten pietarilaisen intelligentsijan, lännessä asuvien oppositiovaikuttajien tai näiden vastakohtien – rikollisten, maaseudun pieniyhteisön tai kirkon toimijoiden – näkökulmasta. Näin pitäydytään yksittäisissä huomioissa eikä kokonaisluettelusta saavuteta.

Venäjä ei tule mitata nykyisen länsimaisen kulttuurin mukaan. Rachel Schroeder ja Vyacheslav Karpov väheksyvät ortodoksisen kirkon merkitystä, koska venäläiset eivät käy säännöllisesti jumalanpalveluksissa. Tämä sopii amerikkalaiseen herännäisyhteisöön, mutta ei ortodoksisuuteen (Schroeder & Karpov 2013, 301–308). Venäläinen, lännessä poikkeava ”pehmeä voima” (*soft power*) jää myös tunnistamatta ja se sotketaan kyynisyyteen ja pragmaattisuuteen, kun analyysin lähtökohtana on rinnastus länsimaiseen yhteiskuntaan ja sen rationaalisuuteen (Smith 2012, 124–129; Deutsch Kornblatt 1999, 415; Schroeder & Karpov 2013, 284–311; Papkova 2013, 244–253; Stoeckl 2014).

Karen Dawishan analyysin eräs kulmakivi on Jevgeni Gontmaherin havainto, että nykyinen Venäjä ei ole valtio vaan jonkinlainen johtavien byrokraattien tai roistojen ja heidän tukijoidensa verkosto. Muotikäsité ”epäonnistunut valtio” (*failed state*) kertoo perehtymättömyydestä historiaan (Dawisha 2014, 36–37; Gontmaher 2013). Tämä ”valtio” on vain 1600-luvulla luotu länsimainen ”postwestfahlenilainen” keksintö käyttää valtaa (Mann 2012, 458–463; Tilly 1990, passim; Fukuyama 2012, 328–335; Wallerstein 1974, 133–162; Anderson 1975, 15–22; Gustafsson 2010, passim). Vaikka se globalisoitui lännen ekspansion myötä viimeisten vuosisatojen aikana, rinnalla säilyi muitakin vallan käyttötapoja. Venäjälle läntinen valtiokäsitys saapui 1700-luvulla, mutta se ei juurtunut yläluokan ulkopuolelle. Venäjällä on puhuttu ”valtiosta” Max Weberin ajatusten mukaisena ”patrimoniaalisena valtana” (*die sultanistische*

Form des Patrimonialismus) (Pipes 1974, 27–138; Weber 1972, 130–140). Nyky-Venäjällä ”valtio” toimii länsimaisessa mielessä eri osa-alueilla, kuten ”hallintovaltiona”, ”verovaltiona” ja ”sotilasvaltiona”. Gontmaherin kärjistys on kuitenkin tärkeä, koska populaarissa ja tieteellisessäkin kirjallisuudessa valtion käsitettä käytetään Venäjän yhteydessä tiedostamatta ”postwestfäleniläisessä” merkityksessään, eikä sellainen ”valtio” Venäjällä ole toteutunut.

Semminkin kun venäläiset ovat koulutettuja ja älykkäitä, toisenlaista toimintaa selittää jokin muu kuin kyvyttömyys ymmärtää länsimaisia ”totuuksia”. On kaksi pelkistettyä vaihtoehtoa: 1) voimakas diktaattori kykenee terrorisoimaan muita omaksi edukseen tai 2) perustusasiat eivät ole absoluuttisia vaan ne ovat erilaisesti järjeviä erilaisen historian tuotteina riippumatta yhteisistä sanoista ja kulttuurin ulkoasusta.

Vaikka nykyinen Venäjä on yhä enemmän totalitaristinen valtio, se ei ole Pohjois-Korean tapaan suljettu diktatuuri. Vaikka johtaja voi loukata länsimaisen demokratian perusteita, hän ei kykene siihen yksin. Sellaiseen väkivaltakoneistoon ei myöskään ole varaa, että hän kykenisi. Valta rakentuu yhteisölliselle ideologialle, joka tekee siitä legitiimin laajan joukon silmissä.

Pyrin seuraavassa ymmärtämään tuhannen vuoden kehitystä selityksenä Venäjän nykyiselle tilanteelle. Yhteiskunta ei ole lyhyen ajan politiikan ja talouden tuottama pintarakenne. Vaikka nykyisten venäläisten suhdetta Ukrainaan ohjaa ihmisten oman elämän kokemus (Hakala 2021b), ymmärrykseen vaikuttaa kulttuurin syvärakenne. Se kertoo, mikä on oikein ja väärin, mikä on totuus, mitä laki tarkoittaa, millainen on perhe, onko yksilöllä oikeuksia, mistä johtajan valta tulee, mitä on vapaus, mitä on kaunis ja ruma, mikä hyvä ja paha sekä onko esivalta uhka, turva vai meidän oma yhteisomaisuutemme. Rakenteet riippuvat historiallisesta kontekstista, mutta muutokset tapahtuvat hitaasti vuosituhsien aikana (Jeskanen 2021; Korpela 2015b, 209–234; Korpela 2023). Kuinka siis historia synnytti länsimaisen järjestelmän, ja miten Venäjän historia on johtanut toisiin ratkaisuihin?

Karavaanien basaaritalous

Varhaisissa yhteiskunnissa kauppa oli kertaluontoinen tapahtuma: ostaja teki aloitteen ja tavara vaihtoi omistajaa. Kehittymätön valtajärjestelmä ei erottanut rosvoutta kaupasta, koska se ei kyennyt takaamaan mitään hetkellistä kestävämpää. Jos ostaja (esim. turkin *almak* = ’ottaa’, ’ostaa’) ei ryöstänyt, hänen piti maksaa tavarasta jotakin, mutta hinta oli aina tapauskohtainen, ja kauppa oli aina yksityisasiasia. Toimen takuuna oli osapuolten hetkellinen mahtavuus ja kunnia, johon voitiin luottaa, sekä sukulaisuudelle rakentuneet verkostot ja uskonnolliset rituaalit (Korpela 2008, 208–217; Gustin 2004, passim; Heebøll-Holm 2013, 6–7; Appadurai 1988, 26–29; Casanelli 1988, 236–257).

Valtajärjestelmä perustui hallitsijan sukulais- ja lojaliteettiverkostoille. Se oli tehokas huonojen liikenneyhteyksien aikana vaikkakin jatkuvasti epävakaa. Paikallinen valta hoiti paikalliset kysymykset, ja erot olivat suuria. Klaanivaltakunnan rakenne ei suosinut yksilöitä eikä yksityisomaisuuksia. Klaani omisti käytännössä kaiken, ja yksilöiden valta ja mahdollisuudet riippuivat asemasta klaanissa (Mann 2012, 238–246; Avery 2007, 48; Axworthy 2008, 34; Stasavage 2020, 15–16, 166–180; Eastmond 2017, passim).

Roomalainen oikeus alkoi erota uskonnosta ja klaanien moraalisaännöistä. Sen puitteissa syntyi yksilö ja kauppaan luotiin sopimus pohjaa, johon sisältyi vastuita ja oikeuksia ennen ja jälkeen transaktion. Vaikka tämä ajattelu jäikin syrjään varhaiskeskiajalla, sen varaan alkoi Länsi-Euroopassa muodostua valtajärjestelmä 1100-luvulla. Yhdessä katolisen kirkon kanssa hallitsijat tuhosivat klaanivallan ja loivat myöhäiskeskiajalla suvereenin oikeusjär-

jestelmän tukemaan omaa valtaansa valtakuntansa alueella (Schiemann 1999, 89–90; Kaser 1989, 14–27; Lowry 2008, 21; Riggsby 2010, 121–134; Berman 1983, 113–151, 199–224, 292; Pihlajamäki, Mäkinen & Varkemaa 2007, 88–101, 229–249; Henrich 2020, *passim*; Koskenniemi 2021, 22–114).

Kollektiivisen klaanimaailman mureneminen ja yksilön synty johti filosofian, tieteen, kaupan, vallan ja oikeuden kehittymiseen aivan erityiseen suuntaan (Korpela 2015b, *passim*; Korpela 2023). Yksityisomaisuus määriteltiin oikeudellisesti, keksittiin juridisen henkilön käsite (*persona ficta*) ja luotiin omistuksien oikeudellinen suoja. Karavaanikauppioiden maailmasta siirryttiin kaupallisen työnjaon maailmaan, jossa kauppa ei enää ollut esineiden kauppaa ja yksityisiä toimia, vaan julkista ja läpinäkyvää. Kauppias oli osakkaitensa varallisuuden hoitaja eikä kauppatavaroiden välittäjä. Nicolas d’Oresme (k. 1382) määritteli rahan ja talouden suhteen niin, että syntyi ymmärrys talousyhteisön varallisuudesta. Hän erotti sen omistajien materiaalisista omistuksista (Dewey 1926, 665–667; Spufford 1988, 295–312).

Michael Mannin mukaan kauppiat ”kansallistettiin”, kun hallitsija alisti heidät omien lakiansa suojelukseen. Kun kauppioiden varallisuus oli valtakunnan resurssi, tuli hallitsijasta kuitenkin kauppioiden panttivanki. Jos hän ryhtyi uhkaamaan kauppioiden asemaa, hän kärsi itse eniten valtakunnan talouden heiketessä (Mann 2012, 431–432; Anderson 1975, 15–22; North & Thomas 1973, 79–97; Braudel 1985, 519–525). Uuden järjestelmän etujen käsittämistä toki häittäsi pitkään Fernand Braudelin (1985) korostama Simon Kuznetsin hypoteesi, jonka mukaan brutto- ja nettopääomien muodostuksen ero oli muinoin paljon nykyistä suurempi. Erilaiset sattumat tekivät pitkän aikavälin taloudesta arpapeliä, kun suuri osa investoinneista menetti arvonsa. Näin kauppa suosi pitkään kertaluontoisia ja lyhyen aikavälin tapahtumia. 1500-luvulla edes länsimainen yläluokka ei ymmärtänyt investointien ideoita (Lowry 2008, 11–14; Braudel 1985, 244–269, 516–518; Kula 1976, 82–111; Wallerstein 1974, 67–68; Harari 2014, 308–328).

Kun taloudesta tuli lännessä vallan selkäranka, oli valtion etu turvata sitä. Investoinnit alkoivat kannattaa ja tapauskohtainen basaarikauppa syrjäytyi. Länsimainen maalliseen oikeusjärjestykseen perustuva suvereeni valtio ja sen kansantalous muodostuikin täysin ylivoimaiseksi 1700-luvulta alkaen, kun teollinen vallankumous merkitsi tuottavuuden kasvua uudessa investointeja suosivassa maailmassa (Pinker 2018, 29–30, 82–86; Scheidel 2019, 1–18, 219–221, 337–344; Henrich 2020, 431–433, 474–489).

Idässä ei seurattu tätä kehitystä: klaanivalta pysyi eikä suvereenia valtaa syntynyt. Basaaritalous jatkui, ja perhe- ja toimijaverkostot tulivat yhä monimutkaisemmiksi ja laajemmiksi. Kun niihin kytkeytyi hallinnon ja armeijan väkeä hallitsijoita myöten, suhde valtaan oli parasiittimainen. Poliittiset, uskonnolliset tai hallinnolliset rajat eivät kahlinneet verkostoja, jotka kykenivät ylittämään ne oman etunsa vuoksi. Samalla niille kehittyi entistä parempi kyky selviytyä paikallisista katastrofeista ja mielivallasta, joka aiheutui puuttuvasta oikeusjärjestyksestä: hallitsijan tekemä konfiskaatio oli liiketoiminnan kulu siinä kuin vero lännessä. Siihen varauduttiin jakamalla ja kätkemällä omaisuutta. (Hanna 1998, *passim*.) Talous ei kuitenkaan kasvanut perhettä suuremmaksi: mikään klaanivaltakunta ei käsittänyt kokonaisuuttaan talousyksikkönä eikä kenelläkään ollut siihen taloudellista lojaliteettia, joten taloudellinen toiminta oli valtakunnasta irrallaan.

Kun lännessä kehitys johti nykyaikaisen pankkijärjestelmän syntyyn 1400-luvulla, itämainen talous ei tätä kaivannut. Kauppa, rahoitus ja rahansiirrot hoidettiin järjestelmillä, jotka perustuivat osallistujien luottamukseen sukujen ja perheiden kunniasta (Hanna 1998, *passim*). Tämä taas nojasi uskonnolliseen moraaliiin ja yhteiskuntarakenteeseen, jossa omai-

suus ja persoona kuului klaanille. Klaanivaltakunnat eivät voimakkaimmillaankaan kyenneet luomaan oikeusjärjestelmää. Keskeistä oli oman klaanin eli sukulaisten suosiminen ja kaiken toiminnan yksityinen luonne sopijoidensa kesken. Siksi jokaisen osapuolen hyöty oli tärkeää eli viranomaisena ei toiminut lain vaan oman hyötynsä vuoksi ja siten lahjukset olivat osa järjestelmää, siinä missä lännessä toimitusmaksut, verot ja tullit. Syytteet nepotismista ja vaatimukset puolueettomasta oikeusjärjestelmästä ovatkin absurdeja klaaniyhteiskunnissa. Järjestelmän tapauskohtaisuus tekee siitä tehokkaan markkinakilpailussa ja tavarakaupassa. Klaanijärjestelmän epävakaus luo kuitenkin epävarmuutta ja ohjaa kätkemään varallisuutta ”turvasatamiin” (Korpela 2023; Hanna 1998, passim; Abu-Lughod 1989, 16–17, 218–224; Tripp 2006, 6).

Oikeusvaltio on länsimaisen kulttuurihistorian tulos. Islamilainen *shari'a* on aina ollut ikiaikaisen persialaismallin mukaan uskonnollinen asia ja sen puitteissa tunnetaan absoluuttinen totuus (*haq*), jota ei tarvitse muulla oikeuttaa. Hallitsija on lakien yläpuolella ja tuntee oikeuden ja totuuden, jonka hän alamaisilleen suo heidän hyvänä paimenenaan. Paavin lähettiläät äimistelivät jo 1200-luvulla sitä, että Mongolien kaanin hovissa oli niin vähän juristeja, joihin he olivat lännessä tottuneet (Giovanni di Pian di Carpine 1989, 9, 42; Korpela 2014, 53–56). Riitoihin, sopimuksiin ja kauppaan perehtyneiden lakimiesten puute oli silmiinpistävää myös neuvostovallan kaaduttua transitioyhteiskunnissa, joissa hallinto- ja rikosjuristeja oli toki riittämiin. Venäjällä osa älymystöstä on tavoitellut oikeusvaltiota aina 1700-luvulta lähtien. Tämän merkitystä ei pidä liioitella, koska ajatus ei juurtunut massoihin tai valtaan (Hughes 2006, 81–89; Hamburg 2006, 119–122; Madariaga 1981, 139–183; Dawisha 2014, 333–334).

Venäjän vallan kehitys 1400-luvun lopulta 1600-luvun lopulle

Itä-Euroopassa kauppa kulki jokireitistöjä pitkin, yhdistyi karavaanireitteihin ja synnytti liikenteellisiin solmukohtiin valtokeskuksia. Ensimmäisiä laajoja verkostoja muodostivat viikingit ja Volgan islamilaiset kauppiaat jo varhaiskeskiajalla. Heidän sijaansa nousi muita toimijoita ja näiden ryhmiä kuten esim. Novgorodin *uškuinitsy*-rosvot, *gosti surožane*-kauppiaat ja hansakauppiaat. Lopulta yksittäiset sotaherrat, puolirikolliset kasakat ja monimuotoiset karavaanikauppiaat korvasivat heidät (Korpela 2022a).

Ulkopuoliset kauppiaat erosivat keskusten omista kauppiaista. Suurkauppiaille (*gosti*) oli keskeinen asema hallinnossa joko itsenäisesti kuten Novgorodissa tai ruhtinaan tukena kuten useimmissa muissa keskuksissa. Näiden ohella erilaiset pienkauppiaat olivat arkitaloudelle tärkeitä (Perhavko 2012, passim; Korpela 2022a; Korpela 2018, 144–145, 174).

Iivana III alkoi 1400-luvun lopulla erottaa Moskovaa vuosisataisesta suhteestaan tataari-ordaan ja seurata Länsi-Euroopan kehitystä (Halperin 2010, 27–34; Halperin 1982, 257–263; Lenhoff 2015, 20–24; Landa 1995, 56–63; Korpela 2018, 173–175). Hallinto rakennettiin uudella tavalla ja taloudessa toteutettiin merkantilismia: kauppaa keskitettiin kaupunkiin ja *gosti*-kauppiaita alettiin nimittää suuriruhtinaan kauppiaksi (*gosti velikogo knjazja*). Säädettiin lakeja ja rakennettiin hallintoa rikollisuuden torjumiseksi, talouden edistämiseksi ja tullijärjestelmän sekä verotuksen pystyttämiseksi. 1500-luvulla alettiin rajoittaa orjien myyntiä työvoimatarjonnan säilyttämiseksi, sekä strategisten ja tärkeiden tavaroiden ulkomaankauppaa ja perustettiin monopoleja. Lisäksi rajoilla ryhdyttiin määrittelemään valtakunnan territoriota, jota tsaari hallitsi laeillaan (Korpela 2018, 173–185; Perhavko 2012, 184–223; Blum 1961, 138–143; Dewey 1966, 277–288).

Moskova ei ollut territoriaalinen suvereenivaltakunta 1500-luvun puolivälissä eikä Länsi-Eurooppa sille taloudellinen houkutin. Kazanin valloitus 1552 orientoi Moskovan itään ja kaakkoon eli Volgalle, joka oli kaupan valtatie Keski-Aasiaan, Persiaan, Intiaan ja Lähi-itään. Tämä ei merkinnyt vain politiikkaa ja kauppaa vaan paljon suurempia mullistuksia yhteiskunnassa (Korpela 2018, 144–148, 175–183, 219). Volgalla Moskova kohtasi sen klaanivaltakuntajärjestelmän, jonka se oli yrittänyt jättää Iivana III:n ajalla. Moskova kehittyikin tapauskohtaiseksi klaanivallaksi ja toimi sen periaatteilla. Tsaari kontrolloi vain alueiden klaanijohtajia, ja paikallisyhteisöt säilyttivät omia kulttuureitaan, uskontoaan ja tapojaan (Romaniello 2012, passim).

Tsaarin yksityistalous ei eronnut valtakunnan taloudesta, kuten alkoi tapahtua lännessä. Tsaarin virkamiehet jatkoivat keskiajalla syntynyttä *kormlenije*-järjestelmää eli sitä, että he käyttivät elannokseen paikallisväestön omaisuutta. *Kormlenije* kasvoi 1500-luvun alussa, ja suuriruhtinaan tai muun vallan paikallisedustajat *namestnikit* ryöstivät maata, mikä johti hallinnon uudelleen järjestelyyn ja oikeusistuinten *guba*-hallintoon. Siinä paikalliset valitsivat itse tuomarinsa oman järjestelmänsä mukaan, mikä ohjasi paikallisuuden eroon keskukselta entistä enemmän. Keskusvallan suhde paikallismaailman *mir*-yhteisöön pysyi seremoniallisena, ulkopuolisena ja ikään kuin valloituksesta kertovana. Siinä sivussa *kormlenije*-järjestelmän periaatteet säilyivät nykyisyyteen (Davies 1997, 39–67; Dewey 1966, 277–288).

Venäläisen paikallisyhteisön (*mir*) suurin arvo on *sobornost*, joka kuvaa sitoutuneisuutta yhteisön yhteisiin päämääriin yksimielisyydellä. Yksimielisyyden loukkaaminen yksilön etujen ja mielipiteiden vuoksi johtaa *raskol*-tilaan ja katastrofiin (Korpela 2015b, 228–231; Korpela 2022b). Toisin kuin lännessä, ihmisen maine pahana saattoi johtaa oikeusistuimessa tuomioon 1500-luvulla, vaikka ei ollut todisteita mistään rikoksesta. Yksittäisen pahan asian tekijä voitiin taas tuomita lievemmin, jos hän oli hyvä (Stevens 1997, 585).

Koska tsaari osallistui kaupankäyntiin ja koska tsaarin yksityistaloutta ei erotettu valtakunnantaloudesta, ei syntynyt kansantalouttakaan. Tsaari pysyi suurimpana kauppiana, maanomistajana ja teollisuusmiehenä 1600-luvun jälkeinkin. Hän vain antoi käyttöoikeuksia ja monopoleja lähipiirilleen toteuttaa kauppaa. Ihmisen varallisuus riippuikin hänen suhteestaan valtaan eikä jostakin innovaatiosta tai menestyksestä liiketoiminnassa, kuten lännessä alkoi tapahtua. Näin ei myöskään muodostunut ajatusta yksityisomaisuudesta ja sen suojasta (Perhavko 2012, passim; Ananich 2006, 394–425; Blum 1961, passim).

Basaari ja rikollisuus pysyvät

Suuret karavaanit, henkilöverkot ja tapauskohtaiset sopimukset muodostivat itäisen kaupankäynnin perustan. Tämä mahdollisti paikallisten verkostojen ja ”mustan pörssin markkinoiden” käytön. Moskova alkoi yhä voimakkaammin olla mukana, kun yhteydet kaakkoon ja etelään tulivat merkittävämmiksi ja yhteys länteen heikkeni 1500-luvun puolivälissä.

Kauppias ei kuljettanut tavaroita lähtöpisteestä kysynnän perusteella päätepisteeseen. Hän osti ja myi koko matkan ajan. Näin karavaani oli osa kauppiaan liikkuvaa ja jatkuvasti uusiutuvaa verkostoa. Esimerkiksi Hodzha Shams ad-Din Muhammadilla oli 30 000 dinaarin arvosta kauppatavaroita, kun hän lähti Heratista kohti Volgan markkinoita vuonna 1438. Saraissa hän myi näistä 21 000 dinaarin verran ansaiten 31 500 dinaaria ja osti paikallisia tuotteita seuraavaa markkinapaikkaa varten. (Zahoder 1955, 14–17; Polubojarinova 1978, 46–47.) Karavaani muodosti ryhmän kauppiaiden turvaksi. Kun Moskovan lähettiläs Nikifor Basenkov palasi Suuresta Ordasta kaani Ahmetin lähettilään Kara-kücükin kanssa kesällä

1474, mukana oli 3 200 kauppiasta ja näillä 40 000 hevosta. Kara-küçük palasi puolestaan kotiinsa Moskovan lähettiläs Dmitri Lazarevin ja Venetsian lähettiläs Gian Battista Trevisanon kanssa mukanaan suuri kauppiaskaravaani (Prodolženije letopisi, 6982 (1474); Baziljevitiš 1948, 34).

Rikollisuus (*vorovstvo*) oli endeemistä Volgan ja sen sivujokien alueella ja pitkin Donin varsia, Kaukasiassa, Kaspiamerellä ja Keski-Aasian aroilla. Tveriläiskauppias Afanasi Nikitinin kertomus matkasta Intian valtameren rannoille alkaa siitä, kun hänet ryöstettiin useasti matkalla Bakuun vuonna 1466 (*Hoženije*, l. 194ob.–195ob.). Kasakat ryöstivät Persian šaahin lähettilään Andi-bin 1580-luvun lopulla. Atamaani Gavrilko Širikin ja hänen ”karkulais-streltsinsä” ja muut ”rosvot” hyökkäsivät diplomaattien ja kauppiaiden laivoihin Astrahanin alueella vuonna 1600. Kun Nogait ja ”karkulaiskasakat” olivat ryöstäneet sulttaani Muradin kauppaista vuonna 1583, ohjeisti ulkomaanasioista vastaava *posolski prikaz* Moskovan lähettilästä selittämään tilanteen Ottomaanien hovissa: ”Nytemmin Terekillä ei ole valtiaan edustajia vaan vain varkaita ja karkurikasakoita, joilla ei ole mitään tsaarin antamia valtuuksia tai oikeuksia.” (Pamjatniki diplomatitšeskih, 5; Posolstvo v Persiju, 120–121; *Kabardino-russkie otnošeniija*, nro 16, 22–24).

Paikallishallitsijat, *mirzat*, *bekit* ja ruhtinaat eivät olleet rosvoja parempia. He osallistuivat kauppaan verkostoissa oman etunsa mukaan. He ryöstivät karavaaneja sen ollessa edullista, mutta antoivat kauppiaiden tehdä kauppaa, jos se oli edullisempaa. Useimmin otettiin lahjoja, joihin kauppiat olivat varautuneet: tullimaksun, veron, lahjuksen ja lunnaiden eroa ei voi hahmottaa, kuten ilmenee moskovalaisdiplomaatti Ivan Hohlovin vuoden 1622 kertomuksesta Hivasta ja Buharasta (Veselovski 1898, 66–69).

Rikollisuus riippui määrittelijästään (Heebøll-Holm 2013, 2–22). Monesti rikollisuustutkimus lähtee yksioikoisesti oletuksesta, että jokainen olisi ”samassa veneessä” ja tarkastelee toimintaa saman rikollisuuskäsitteen näkökulmasta. Ajatellaan, että sosiaaliset rikolliset ymmärsivät olevansa rikollisia, mutta toiminnan oikeudenmukaisuus paikallisyhteisössä siunasi sen. Asia ei varmaankaan mennyt näin. Tsaarin lait yrittivät pystyttää tsaarin valtakuntaa usean epämääräisen ja itsenäisen vallan sekaan, ja jokainen ryhmä yritti selviytyä kehityksessä omillaan. Tutkimus erottaakin eteläisen alueen rikolliset (*vor*) pohjoisten alueiden ryöstelijöistä (*razboi*), koska etelän joukkioit olivat itsenäisiä toimijoita, joilla oli poliittisia tavoitteita (Stevens 1997, 579–598; Nosov 1957, 206–212; Korpela 2022a).

Raja laillisen kaupan ja rosvouden välillä oli hämärä, koska kyse oli esivallan kontrollista. Periferian orjaryöstely ei ollut kenenkään mielestä rikollista. Volgan varren merirosvous oli ensin rikollista vain Moskovan hallitsijan ja Sarain kaanin mutta ei Novgorodin kauppiaseliitin näkökulmasta. Kun Moskovan valta kasvoi, muuttui toiminta 1400-luvulla myös Novgorodin näkökulmasta rikolliseksi. Metropoliitta Geronti raivosikin 1480-luvulla kirjeessään ”sotapäälliköille, atamaaneille ja Vjatkan väelle”, että hän ei enää tiedä, miten kutsuisi heitä, koska he ryöstävät kirkkoja ja ylimyskartanoita ja kidnappaavat ihmisiä pakanoiden kanssa (*Akty istoritšeskije*, nro 98; Korpela 2022a).

Kauppiaan näkökulma erosi tästä. Vaikka rosvojoukot olivat organisoidun ruhtinaanvallan ulkopuolella, he myivät saaliinsa julkisilla toreilla, mikä merkitsi, että toimijaverkosto ylitti rikoksen ja lain rajan. Sotapäällikkö Prokopi novgorodilaisineen ryösteli ylistä Volgaa vuonna 1375 ja jatkoi saaliineen Bolghariin ja Astrahaniin tekemään kauppaa. Lopulta kaani Saltšei teloitti jengin Astrahanissa, mikä kertoo, kuinka labiili tilanne oli kauppiamiesten näkökulmasta. Rikoksen raja ylitettiin myös, kun tsaarin sotilaat ja kasakat liittyivät rikollisjoukkoihin (Moskovski letopisnyi svod, 6883 (1375); Korpela 2022a).

Mikrohistoriallinen informaatio paikallismarkkinoista avaa yhden näkökulman. Vuonna 1566 Nikita Vasiljevits Borisov ja Dmitri Andrejevin poika Kikin kirjasivat Kazanin markkinoiden toimintaa tullivirkailija Matvei Tarakanovin ollessa läsnä. Paikalla oli kaikenlaisia kauppiaita: paikallisia, toisista kaupungeista tulleita ja kauppiaita Keski-Aasiasta, Persiasta, Kaukasiasta ja Lähi-idästä. Köyhät myivät kalaa, piirakoita ja ruokatarvikkeita ”hevoskentällä”, kun taas hopeasepillä, suutareilla ja muilla merkittävillä kauppiailla oli omat kauppahuoneensa. Veronmaksajien luettelo kertoo näiden kauppahuoneiden omistajat. Osa oli kauppiaita, mutta paljon oli sellaisia, jotka vain omistivat kauppahuoneen tai useampia kuten Ivan Kadkin kaksi ja Janušts kolme. Janušts oli *puškar* (musketööri). Huoneistojen omistajien joukossa olikin paljon sotilaita, virkamiehiä, ylimyksiä ja papistoa. Kertomus Moskovan vuoden 1547 palosta todistaa, että myös tsaari toimi vuokranantajana (*Pistsovyje knigi*, 56–71 (l. 79b–103); Patriaršaja ili Nikonovskaja letopis, 7055 (1547)).

Kauppiaat vuokrasivat kauppahuoneita eripituisiksi jaksoiksi. Tämä järjestely on tyyppillinen kaikkialla karavaanitalouden maailmassa. Köyhät eivät kyenneet vuokraamaan tai omistamaan mitään, mutta heidän etunsa oli olla läsnä kauppapaikalla. Matkustavan kauppiaan oli järkevää vuokrata eikä omistaa tila. Vuokranantaja taas pääsi osaksi kaupan tuotosta ja tarjosi kauppiaalle paitsi paikan, myös kaupungin vallan turvan. Vieraiden kauppiaiden markkinapaikka oli usein kaupungin muurin ulkopuolella, koska epäluottamus oli molemminpuolista. Hallitsijan etu oli lisätä kontrollia ja siirtää kauppaa valvontansa alle (Eastmond 2017, 166–171; Hanna 1998, 119–133; Korpela 2018, 177–179).

Astrahan oli portti Kaspian, Kaukasian ja Keski-Aasian markkinoille, joten tsaari keräsi tästä kaupasta merkittävästi tullimaksuja. Kauppaa käytiin kuitenkin suuresti hallitsijan kontrollin ulkopuolella, ja Moskovan ajatukset merkantilismin soveltamisesta jäivät toteutumatta. *Nogai*-tataarien leirit (*jurt*) arolla olivat tärkeitä markkinapaikkoja. Aron rosvot pääsivät niihin avoimesti, mutta jurttatorien verkostot ulottuivat kaupungin muurien sisäpuolelle. Kasakat muodostivat välittävän rakenteen, koska tsaari ei kyennyt kontrolloimaan heitä, vaikka periaatteessa he olivat tsaarin liittolaisia. Dokumentit kutsuvat osaa kasakoista kasakkarosvoiksi (*vorovskije kazaki*) kuten atamaaneja Trenja Štšegoljov ja Mikita Boldyr (*Akty istoričeskike*, nro 230; Korpela 2018, 177–181, 228; Romaniello 2012, 15).

Kaikki keskiaasialaiset, persialaiset, kaukasialaiset, turkkilaiset ja krimiläiset kauppiaat osallistuivat jurttamarkkinoille. Siellä oli eläinten lisäksi saatavilla tsaarin vientikielloilla rajoittamia tuotteita, kuten metsästyshaukkoja, turkiksia, helmiä, jalokiviä, kultaa ja hopeaa. Sieltä sai pitkään idässä kysytyjä länsieurooppalaisia ja pohjoisen alueen orjia ja jopa kristittyjä orjia, joiden vienti oli ehdottoman kiellettyä (*Dopolnenija k aktam*, VI, nro 80 (20.6.1673), 82 (1.7.1673); VII, nro 52 (28.9.1677)).

Nykyinen Venäjä historian jatkumona

Pietari Suuren jälkeiset talousuudistukset olivat pitkälti pinnallisia, eikä talouden kehitys 1700- ja 1800-luvulla rakentunut vapaalle kilpailulle ja oikeusvaltiolle vaan hallinnon antamille erivapauksille ja monopoleille. Vanhat, länsimaille vieraat klaanimailman basaarikaupan toimintamallit jatkuivat. Ledenevan (2006; 1998) kuvaus *krugovaja porukasta* on havainnollinen. Järjestelmä oli myös ”persoonallistunut”, mikä suosi henkilöverkostoja ja korruptiota. (Baberowski 2006, 344–368; Ananich 2006, 394–425; Hartley 2006, 449–467; Ledeneva 2006, 92–114; Ledeneva 1998, 83–87, 104–105).

Ledeneva kuvaa *blat*-instituutiota eli ihmisverkostoja ja epämuodollisia kontakteja keinoksi toteuttaa ”kaikki” neuvostoaikana, jolloin ei ollut rahaan perustuvaa valtaa. *Blat* oli ollut rikolliseksi koettua toimintaa tsaarin aikana (Ledeneva 1998, passim). Tsaarinajan negatiivinen maine lienee ollut urbaanin eliitin näkemys. Muu yhteiskunta noudatti järjestelmää, joka elpyi neuvostotodellisuudessa. Vaikka länsieurooppalainen oikeusmaailma arvioi käsitteet ”lahjus”, ”korruptio”, ”nepotismi” ja ”henkilösuhteiden käyttö” erillisinä myös moitittavuuden näkökulmasta, näin ei ollut basaaritaloudessa. Talouden toiminta ja eliitin ihanteet eivät kohdanneetkaan. Monopolit siirtyivät neuvostotalouden instituutioiksi 1917. Neuvostoliiton romahdettua 1991 ei järjestelmä muuttunut, vaan oligarkit keräsivät monopolit itselleen omien verkostojensa kautta.

Kazanin, Moskovan ja Astrahanin torien ja jurttien perinne jatkui 1600-luvun jälkeen myös erilaisilla markkinoilla, neuvostoajan kolhoositoreilla ja mustissa pörsseissä. Nykyisinkin kaikkialla on toreja, joilta saa kaikkia mahdollisia tavaroita, kuten muinoin Astrahanin jurtista. Monet kauppiat ovat kaukasialaisia ja keskiaasialaisia ja heidän oikeudellinen asemansa Venäjällä on epäselvä. Liiketoiminta noudattaa omia teitään ja ylittää rikollisuuden ja laillisen kaupan rajoja mutta myös valtioiden fyysisiä rajoja. Käytössä ovat kaikki basaaritalouden keinot, joten rajoituksia ja saartoja kierretään mielikuvituksellisin tavoin (Shikalov 2020, passim; Ahonen 2016; ks. myös Gessen 2018, 79).

Toreja on yritetty sulkea siinä onnistumatta, koska viranomaiset, oligarkit, liikemiehet ja rikolliset ovat kietoutuneet yhteen Ledenevan *sistemassa* (ks. alla) kuten klassisessa basaaritaloudessa. Lisäksi venäläiset torit *jarmarkat*, kuten Pietarin *Apraksin dvor*, ovat osa jakelujärjestelmää, joita ilman arkipäivä romahtaa. Länsimaiset torimarkkinat taas ovat osa kulttuurielämää. (Shikalov 2020, passim; Taranova 2010; Etherington 2008; Hakala 2016b; Niemeläinen 2019.)

Mark Galeottin mukaan rikollisuus ei ole venäläisessä yhteiskunnassa vain rikollisuutta vaan myös historiallis-kulttuurillinen rakenne. Valtava alue teki aikoinaan mahdottomaksi keskusvallalle kontrolloida arkipäivää ja tuki siten paikallisen moraalilain järjestelmiä (*samosud*). Tämä oli ristiriidassa virallisen vallan kanssa ja syntyi toimintoja, jotka olivat rikollisia keskusvallan näkökulmasta (Galeotti 2018, ix–x, 1–34, 97–117, passim; Frierson 1987, 55–69). Toisaalta omaksuessaan klaanivallan keskusvalta ei edes yrittänyt luoda yhdenmukaista järjestelmää vaan hyväksyi sen, että paikallisjärjestelmiä säilyi, toimi ja kehittyi. Tästä todistaa 1500-luvun *guba*-hallinnon luominen läntisille alueille ja *kormlenije*-järjestelmän jatkuminen (vrt. Romaniello 2012, 8–15, passim).

Alena Ledeneva kutsuu Venäjän järjestelmää sanalla *sistema*. Institutionaalisen rakenteen sijaan valta, hallinto, talous, oikeuslaitos ja elämä rakentuvat epävirallisten, amebamaisten verkostojen varaan, jotka koostuvat erilaisista ystävistä, sukulaisista, viranomaisista ja kollegoista. Ne ovat läpinäkymättömiä ja niiden toiminta on tapauskohtaista. Osallistujat tunteva säännöt, vaikka niitä ei ole kirjoitettu. *Sistema* kuitenkin luo yhteisön integriteetin ja ylläpitää toiminnan. Se on myös globalisoitunut yli federaation rajojen. (Ledeneva 2013, passim; Ledeneva 2006, 1–3; Ledeneva 1998, 175–180). Tämä kertoo klaanivallan ja basaaritalouden idean säilyneen (Hanna 1998, passim).

Suurena erona venäläisyyden ja länsimaisuuden välillä on kollektiivisuus. Kun lännen maailma rakentui yksilöiden ja näiden oikeuksien ja vastuiden varaan myöhäiskeskiajalla, jatkui kollektiivisuus Venäjällä. Kansallisromantikot, kuten vuonna 1832 opetusministeri Sergei Uvarov, määrittivät venäläisyyden kivijalaksi ortodoksisuuden (*pravoslavije*), itsevaltiuden (*samoderžavije*) ja kansallistunteen (*narodnost*), joista viimeisenä mainittu ruu-

miillistui talonpoikaisen *mir*-yhteisön yhteisöllisyydessä. Patriarkka Kirill onkin korostanut, että Venäjällä ei koskaan ole ollut skolastiikkaa (argumentoivaa logiikkaa eli erimielisyyden ja opposition arvostusta), renessanssia (yksilöä) eikä valistusajan (uskonnon ja mystiikan kieltänyttä rationalismin) kulttuuria (Tšubais 1996, 22–36, 44–46; Schroeder & Karpov 2013, 288; Pursiainen 1998, 15–17; Korpela 2014, 214–223). Vaikka Venäjällä on renessanssiarkkitehtuurin esimerkkejä, ja valistusfilosofia vaikutti muualta tulleiden oppineiden ja eliitin piirissä, ilmiöt jäivät yksittäisiksi, urbaaneiksi poikkeuksiksi. Neuvostojärjestelmä vahvisti kollektiivisuutta. Lev Trotski loi 1924 ”neuvostoihmisen” eli yli-ihmisen, jolle oli leimallista ”pyyteeton kollektiivisuus” (Hakala 2021a; ks. myös Gessen 2018, 67–70; Shikalov 2020, 19). Kollektiivisuus näkyy Ledenevan (2006, 92–114; 1998, 83–87) analyysissä *krugovaja porukasta* ja hallinnon persoonallistumisesta.

Länsimaisesti ajatellen ”rosvovus” on Venäjällä liikemiestoimintaa (*biznesmeny*), kun yhteiskunnan klaanirakenne on voimissaan ja keskushallinto kontrolloi vain lähipiiriä ja antaa paikallishallinnon toimia omalla tavallaan, kunhan se ei vain haasta johtoa (Galeotti 2018, 117–121; ks. Shikalov 2020, 9–12). Tšetšeenijohtaja Ramzan Kadyrov ja Valko-Venäjän presidentti Aljaksandr Lukašenkan suhde presidentti Putiniin on kuvaava. Monet Kadyrovin toimet ovat kiellettyjä Moskovassa. Lukašenka on puolestaan kuin muinaisen islamilaisen Kasimovin tsaari ortodoksisessa imperiumissa. Hän on periaatteessa mutta ei käytännössä suvereenin valtakunnan johtaja. Keskusvalta hyötyy näistä lojaaleista erikoisjärjestelyistä (Hakala 2016a; Wikipedia/Ramzan Kadyrov; Landa 1995, 63; Bukharaev 2000, 229–230; Gavrilov & Ševtšenko 2010, 49, 81).

Venäjällä lait antavat vallalle mahdollisuuden, mutta eivät luo velvollisuutta toimia. Vallan lähipiiri voi toimia vapaasti, mutta oikeudenkäyntejä käynnistetään sellaisia *biznesmenejä* vastaan, jotka ylittävät rajan kaupasta politiikkaan kuten kävi Mihail Hodorkovskille. Tämäkin tulee ymmärtää osana kokonaisuutta. Moskova taisteli Volgan jokirosvoja vastaan jo myöhäiskeskiajalla, ja Neuvostoliitossa oli useitakin oikeudenkäyntejä ”mustanpörssin spekulantteja” vastaan. Avoimeksi jää perimmäinen syy toimiin: oliko kyse ”lainkuuliaisuudesta” vai poliittisesta toimesta hillitä omille teilleen lähteneet ”erikoisjärjestelyt” (Ray 2022; Shikalov 2020, passim; Korpela 2022a; Gessen 2018, 231; Ledeneva 2013, passim). Poliittinen oppositio ei ole eikä ole ollut osa yhteiskuntaa vaan hallitsijan takaaman rauhan vihollinen (Korpela 2022b; Korpela 2019, 86–89). Keskeistä on järjestelmän symbioottisuus ja parasitiittisuus, joka on sama kuin muinaisissa basaaritalouksissa. Toisin kuin lännessä, Venäjällä varakkuus tai omistusoikeus eivät riipu tänäänkään laista tai liikeideasta vaan yhä suhteesta valtaan (Dawisha 2014, 334–335; Piontkovsky 2009, 52–55).

Korruptio ja väärinkäytökset eivät ole kuitenkaan mikään johtajien erityisominaisuus, jota kansa vastustaa, vaan ne toteutuvat läpi yhteiskunnan ja kuuluvat arkipäivään. Ne ovat osa Ledenevan *sistemaa*, joka on klassinen klaanipohjaisen basaaritalouden järjestelmä. Niillä ”pienet ihmisetkin” hoitavat asioitaan huomaamatta sen korruptiivisuutta (Dawisha 2014, 313–318; Hanna 1998, 108–116; Shikalov 2020, 41–46, passim; Ledeneva 2013, passim). Suurliikemiehet käyttävät rakennetta hyväkseen valtavissa mittasuhteissa. He nollaavat Venäjän omat laillisuusesteet ja rajoitukset kuin myös lännen asettamat saartotoimet. Rahanpesu on ollut valtavaa: pelkästään pohjoismaisten pankkien kautta on kulkenut lähes miljardi euroa. Kun Gabriel Zucmanin (2015, 53) mukaan aivan ”virallisesti” Venäjän varallisuudesta vuonna 2014 sijaitsi 52 % ”offshore”, näiden lukujen saavuttamattomissa oli vielä tavattomasti lisää (Lassila 2018; Piketty 2015, ix; Dawisha 2014, 3; Shikalov 2020, passim.).

Kun ”julkinen talous” ei ole basaaritalouden idea, ei Venäjää kannata käsitellä kansantaloutena, josta joku pitäisi huolta. Kyse on lomittaisten verkostojen toiminnasta. Karen Dawishan (2014) idea analysoida Putinin piirin (*Putin's circle*) syntyä on oikea. Kunpa hän vain olisi ottanut vakavasti Gontmaherin ajatuksen länsimaisen valtion puuttumisesta Venäjällä. Silloin hän olisi havainnut, että Putinin piiri on klaanirakenteen yksi klaani. Epätoivoinen yritys pitää kiinni oikeusvaltiosta johtaa pahantahtoiseen johtopäätökseen kleptokratiasta. Ledenevan kuvaus *sistemasta* onkin osuvampi. Hän kuvaa verkostoja pitäen ne osana toisenlaisia järjestämiä. Tosin Ledenevankin näkökulma on kapea. Aluksi hän näki, että *blat* oli vain neuvostoajan toimintamalli, joka syrjäytyi, kun Venäjä siirtyi markkinatalouteen. Sitten hän alkoi jakaa *blat*-järjestelmän osa-alueita länsimaisen maailman käsitteillä ja pohtia esimerkiksi lahjontaa ja korruptiota tässä kontekstissa. Kyse on kuitenkin vuosituhantisesta rakenteesta. *Sistema* tarjoaa länsimaista oikeusvaltiota paremmin etuja piirilleen, joten se purkautuu vain vastakohtansa eli voimakkaan länsimaisen oikeusvaltion paineessa (Dawisha 2014, passim; Ledeneva 2013, passim; Ledeneva 2006, passim; Ledeneva 1998, passim; Shikalov 2020, passim; Gontmaher 2013).

Panaman papereina tunnettu tietovuoto Mossack Fonseca -lakitoimistosta vuosina 2015 ja 2016 paljasti maailmanlaajuisen veropetosvyöhydin. Listalla oli paljon venäläisiä, vaikka he eivät kaipaa keinoja verovälttelyyn. Keskeinen asia jäikin tarkastelussa syrjään. Tämä on myös Thomas Pikettyn ylistämän Gabriel Zucmanin (2015) analyysin heikkous. Basaaritalouksissa piilotetut varallisuuskeskittymät muodostavat järjestelmän soluja, joilla kierretään valtaa, kontrollia ja konfiskaatioita (Lassila 2018; Dawisha 2014, 296–304; Harding 2016).

Iranilaisen liikemies Babak Zanjaniin liiketoimintaverkosto ja syytteet rikollisuudesta kuvaavat asiaa. Hänen verkostonsa kattoi Iranin lisäksi Tadžikistanin, useita arabimaita, Kiinan ja Malesian. Erilaisten liiketoimintakonglomeraattien ja -järjestelyiden kautta hän vältti taitavasti kaikki Iranille asetetut taloudelliset sanktiot. Lopulta kuitenkin ajautuminen poliittiseen riitaan johti kuolemantuomioon (Niemeläinen 2016; Wikipedia/Babak Zanjani).

Julkisuuden tiedot kertovat, kuinka valtion varat ja johtohenkilöiden omat rahat ovat sekaisin. Presidentti Putinin henkilökohtainen omaisuus on varsin pieni veroilmoituksen mukaan. Vuonna 2021 lännessä ihmeteltiin Putinin valtavaa yksityishuvilaa Gelendžikissä. Panaman papereiden mukaan Vladimir Putinin omaisuus olisi muutama miljardi dollaria. Läntiset tiedotusvälineet ovat arvioineet hänen kontrolloivan satojen miljardien dollarien omaisuusmassoja (Halminen 2021a; Harding 2016; Anisimova, Poljakova & Dziadko 2021; Dawisha 2014, 396–304). Idässä ei ole pakko läntiseen tapaan luoda oikeudellinen, yksilöllinen side omistukseen: roomalaisen oikeuden mukainen omistuskäsitys ei ole universaali.

Gennadi Timtšenko siirsi 43 prosentin omistuksensa Gunvor-öljyryhmässä vuonna 2014 toiselle perustajajäsenelle Torbjörn Törnqvistille läntisten sanktioiden vuoksi. Puhuttiin lahjoituksesta. Parin vuoden kuluttua Törnqvist myi muutaman prosentin yhtiön osakkeista ja maksoi miljardi dollaria Timtšenkolle kauppahintana. Summa on epäsuhteessa omaisuuden arvoon. Transaktiolla tyydytettiin länsimaista oikeusjärjestelmää, eivätkä Timtšenkon liiketoimet tässä kärsineet (Farchy 2016; Farchy 2014; Zhdannikov, Mackey & Bouso (2014); Forbes/Gennady Timchenko). Tosiasiallisen vallankäytön takuuna on kollektiivinen luottamus, jonka pettämisestä seuraa pettäjälle ja tämän suvulle katastrofi. Näin toimii keskiaikainen basaaritalous. Toiminta on tehokasta, kun ei ole valtion oikeussuojaa omistuksille eikä henkilöille, mutta ei myöskään sen rajoittavia kahleita.

Sergei Roldugin on tärkeä henkilö Panaman papereissa. Hän on muusikko. Nykyisin Vladimir Putinin kokki Jevgeni Prigožin on samanlainen miljardööri (Wikipedia/Sergei

Roldugin; Wikipedia/Yevgeny Prigozhin). Kumpikin on perinteinen ”instrumentti” idän järjestelmässä. Omistajana lännen silmissä näkyvä henkilö ei voi toimia, koska hän ei ole klaanin jäsen vaan väline, jonka voi korvata toisella välineellä. Tämä oli muinaisen *harem*-hallinnon idea: vallan mekanismit annettiin haaremin orjille, koska he muodostivat klaanien ulkopuolisen elementin. He olivat isännilleen uskollisia ja muiden klaanien ulottumattomissa (Fukuyama 2012, 202–209, 219; Abu-Lughod 1971, 31; Korpela 2023).

Varallisuus ja raha olivat klassisessa basaaritaloudessa jonkinlainen ”perheen”, ystävien ja partnerien sisäinen pooli, jossa ei voi määritellä kenenkään omaa omaisuutta (Hanna 1998, passim). Rikoksen ja ei-rikoksen raja puuttuu, koska liiketoiminnan rikollisuus ei ole merkittävää kuin valtataisteluissa. Tämä oli Moskovan ja Novgorodin argumentaation keskeinen ero 1300-luvun jokirosvouksessa. Siksi myös Vladimir Putinin liittäminen rikoksiin ja tämän pohtiminen länsimaisesta laillisuusnäkökulmasta on hedelmätöntä (Dawisha 2014, 104–162; Korpela 2022a; ks. Shikalov 2020, 174–174, 272, 285–291). Tehokas liiketoiminta on kahdenvälinen, näkyvät ja näkymättömät rajat ylittävä asia, joka tapahtuu mustilla, harmailla ja valkoisilla markkinoilla nyt niin kuin se on tapahtunut toista vuosituhatta tataarien jurtissa ja muissa basareissa.

Länsimainen katse Venäjään

Lännessä heräsi 1990-luvulla suuri innostus siihen, että Venäjästä kehittyisi aito, moniarvoinen kansalaisyhteiskunta. Nykyinen Venäjä on tuottanut pettymyksen. Demokratiaa ei tullut, toisinajattelijoina vangitaan ja presidentti julistaa kansallisen Venäjän muodostavan maailman pelastavan, kolmannen tien Aasian diktatuuriin ja Euroopan moraalisen rappion välillä (Laruelle 2012, passim). Venäjän poliittinen piittaamattomuus kansainvälisistä sääntöpohjaisista järjestelmistä on johtanut siihen, että länsi on turvautunut sanktioihin saadakseen Venäjän toimimaan sääntöjen mukaan. Rikkaiden varat ja toimintamahdollisuudet jäädytetään länsimaisen oikeuskäsityksen pohjalta (Dawisha 2014, 3–5, passim).

Monesti analyysien lähtökohtana on kuunnella länsimielisten vähemmistöjen Putin-kritiikkiä ja katsoa sen edustavan enemmistön mielipidettä. Toinen näkökulma on sivuuttaa irranaalisina Venäjän argumentit, joilla se oikeuttaa toimiaan. Nämä puheenvuorot päättyvät umpikujaan, koska lähtökohdat on otettu lännestä. Suuri osa venäläisistä tukee presidenttiä vapaaehtoisesti, eikä poikkeusryhmiä haastatteleamalla saada kokonaiskuvaa (Korpela 2019, 81–83; Korpela 2015b; Korpela 2022b).

Taloudelliset sanktiot ovat väkivaltaa siistimpi väline rangaista Venäjää. Ne tyydyttävät myös länsimaista ihmistä siksi, että länsimaisen uskon mukaan kaikki toiminta perustuu yksilöiden rationaalisiiin päätöksiin. Talousasiantuntijoiden luottamus sanktioiden voimaan on myös luja. Näin onkin sen talouden kohdalla, joka näkyy länsimaisen järjen ja kulttuurin matemaattisesti ja yksilöittävästi mitattavan maailman puitteissa (Toivonen 2021; Gould-Davies 2018; Chepurenko et al. 2021). Jo lyhyt omakohtainen vierailu kaupoissa ja toreilla kertoo kuitenkin, että länsimaisista sanktiotuotteista ei ollut pulaa vielä vuoden 2022 kesäläkään. Länsimainen mekaaninen juristeria johtaa myös täydellisiin ohilaukauksiin, jolloin kärsijänä on viaton länsimainen ihminen (Halminen 2021b).

Asiantuntija-analyyseissä pysytään ”näkyvässä taloudessa”, oligarkkeja tarkastellaan individuaaleina toimijoina, pankkeja arvioidaan kuten länsimaisia pankkeja ja taloutta niiden puitteissa, minkä lisäksi uskotaan roomalaisen oikeuden lakimalliin. Vaikka roomalainen oikeus saapui teoriassa Venäjälle 1700-luvun lopulla, sitä ei koskaan ole sovellettu kuin

nimellisesti (ks. myös Baberowski 2006, 344–359). Kun rupla romahtaa, osa venäläisistä rikastuu ja osa köyhtyy. Ketään ei kiinnosta kansantalouden tila. Siksi pankkeja ja rahajärjestelmää ei kannata arvioida valtakunnan tasolla: jo neuvosto aikaan Neuvostoliitto myi itse pimeää, painotuoretta ruplarahaa länsimaisten pankkien kautta, koska valuuttakurssit ja niiden julkiset luvut olivat eri asia kuin absoluuttiset hinnat, laillisuus, valtion etu ja pimeään kauppaan osallistuneiden omat edut (ks. myös Shikalov 2020, 121–122, 180).

Jos korruptio lopetetaan ja markkinoista tehdään läpinäkyvät, saadaan investoinneista kestäviä, mikä tukee kansantaloutta, valtion taloutta ja yksittäisiä kansalaisia. Samalla tuhoataan taloudelliset verkostot ja kaikkien niihin osallistuneiden talous, mikä merkitsee kaikkia venäläisiä. Levada-instituutin Lev Gudkovin mukaan ”toipuminen Neuvostoliitosta” kestää pari sukupolvea. Alena Ledenevan mukaan *sisteman* purkamisen on edellytys Venäjän modernisoinnille oikeusvaltioksi. Aikaa tähän hän ei arvioi. Luultavasti pitäisi palata 1100-luvulle ja valita siellä toinen kehitystie (Hakala 2021a; Ledeneva 2013, 1–7; ks. Gessen 2018, 67–75, 177, 209–211, 302; Shikalov 2020, 51–56).

Venäjällä tulee unohtaa sellaiset länsimaiset käsitteet kuin korruptio, nepotismi, lahjonta, rikos, kansantalous ja valtion etu. Järjestelmä seuraa historiallista basaaritaloutta kaikilla tasoillaan. Omistusoikeuden määrittely eroaa täysin siitä, kuinka asia ymmärretään lännessä. Venäläiset aristokraatit ovat aina olleet upperikkaita, mutta he eivät ole omistaneet perintötiloja usean sukupolven ajan. Hallitsija on antanut, ottanut ja vaihtanut, mutta ajatus hallitsijaa sitovista omistusoikeuksista ei ole juurtunut. Tämä pakottaa piilottamaan omaisuutta eri kätköihin hallitsijalta, rosvoilta, sukulaisilta ja vierailta valloittajilta. Ihmisverkostot ja klaanien moraalissäännötöt antavat takuut toiminnalle paremmin kuin lait, joita hallitsijat muuttavat ja joita endeemiset vallankaappaukset eivät kunnioita: eivät kunnioita siksi, että edes hallitsijan kannalta kansantalous ei ole mitenkään tärkeä.

Venäjän bruttokansantuotteen ja toteutumattoman romahduksen sijaan tulisikin miettiä, mitä Venäjä tarkoittaa taloudellisessa mielessä. Ehkä se on jokaisessa maanpiirin kolkassa kaikkien venäläisverkostojen kaikki varallisuus, johon Venäjän valtion ei ole edes tarkoitus päästä käsiksi ja jota ei koskaan ole tarkoitus kotiuttaa Venäjälle. Mitä mahtakaan olla piilottettuna Kiinaan, muualle Kaukoitään, Intiaan, Pakistaniin, Iraniin, arabimaihin ja Afrikkaan? Venäjä ei koskaan valtionakaan ole ollut territoriaalivaltio vaan hahmoton ideologia. Se on kuin Michael Axworthy (2008) kuvaama Persia: mielen valtakunta. Venäjä on milloin ihmiskuntaa pelastava pyhä Venäjä, milloin maailmanvallankumousta ajava Neuvostoliitto. (Venäjän) Ortodoksinen kirkko julistaa tänäänkin, että Pyhä Venäjä on kaikkien oikeuskoisten kristittyjen isänmaa kaikkialla maailmassa asuinpaikasta riippumatta (vrt. Korpela 2015a, 220–224, 234; Korpela 2019, 89–90).

Lähteet

- Abu-Lughod, Janet L. (1971), *Cairo: 1001 Years of the City Victorious*. Princeton: Princeton University Press.
- Abu-Lughod, Janet L. (1989), *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350*. Oxford: Oxford University Press.
- Ahonen, Anneli (2016), Ruoka kulkee taas Venäjälle. *HS* 10.9.2016
- Akty istoričeskije, sobrannyje i izdannyye arheografitšeskoju komissieju. Tom I (1334–1598)*. Sanktpeterburg: IAN.
- Ananich, Boris (2006), The Russian Economy and Banking System. – *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 394–426.
- Anderson, Perry (1975), *Lineages of the Absolutist State*. London: NBL.
- Anisimova, Natalija, Poljakova, Viktorija & Timofei Džadko (2021), Rotenberg nazval sebja benefitsiarom ”dvortsa” pod Gelendžikom. *RBC* 30.1.2021. <https://www.rbc.ru/politics/30/01/2021/6015448e9a79471f48d3f22e> (Tarkistettu: 8.9.2022).
- Appadurai, Arjun (1988), Introduction: Commodities and the politics of value. – *The Social Life of Things*. Ed. Arjun Appadurai. Cambridge: Cambridge University Press, 3–63.
- Avery, Peter (2007), *The Spirit of Iran. A History of Achievement from Adversity*. Costa Meza: Mazda Publishers.
- Axworthy, Michael (2008), *A History of Iran – Empire of the Mind*. New York: Basic Books.
- Baberowski, Jorg (2006), Law, the Judicial System and the Legal Profession. *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 344–368.
- Baziljevitiš, Konstantin (1948), Jarlyk Ahmed-hana Ivanu III. – *Vestnik Moskovskogo universiteta* 1.
- Belton, Catherine (2020), *Putinin sisäpiirissä. Kuinka KGB valtasi Venäjän ja kääntyi länttä vastaan* (käänt. Ilkka Rekiaro). Jyväskylä: Docendo.
- Berman, Harold J. (1983), *Law and Revolution: The Formation of the Western Legal Tradition*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Blum, Jerome (1961), *Lord and Peasant in Russia from the ninth to the nineteenth Century*. Princeton: Princeton University Press.
- Braudel, Fernand (1985), *The Wheels of Commerce. Civilization and Capitalism 15th–18th Century*. Volume II. London: FontanaPress.
- Bukharaev, Ravil (2000), *Islam in Russia – Four Seasons*. New York: St. Martin’s Press.
- Casanelli, Lee (1988), Qat: changes in the production and consumption of quasilegal commodity in northeast Africa. – *The Social Life of Things*. Ed. Arjun Appadurai. Cambridge: Cambridge University Press, 236–258.
- Chepurenko, Alexander, Deuber, Gunter, Korhonen, Ilkka, Simachev, Yuri, Yakovlev, Andrei, Wegren, Stephen K., Weafer, Christopher, Kluge, Janis, Rochlitz, Michael (2021), No. 268: The State of the Russian Economy. *ETH Zürich, Center for Security Studies*. https://css.ethz.ch/en/publications/rad/details.html?id=/n/o/2/6/no_268_the_state_of_the_russian_economy (Tarkistettu: 3.12.2021).
- Davies, Brian (1997), The Politics of Give and Take: Kormlenie as Service Remuneration and Generalized Exchange, 1488–1726. – *Culture and Identity in Muscovy, 1359–1584*. Eds. A. M. Kleimola & G. D. Lenhoff. Moscow: IC-Garant, 39–67.
- Dawisha, Karen (2014), *Putin’s Kleptocracy: Who Owns Russia?* New York: Simon & Schuster.
- Deutsch Kornblatt, Judith (1999), Christianity, Antisemitism, Nationalism: Russian Orthodoxy in a Reborn Orthodox Russia. – *Consuming Russia. Popular Culture, Sex, and Society since Gorbachev*. Ed. Adele Marie Barker. Durham: Duke University Press, 414–437.
- Dewey, John (1926), The Historic Background of Corporate Legal Personality. – *Yale Law Journal* 35:6, 655–673.
- Dewey, Horace W. (1966), Muscovite guba Charters and the Concept of Brigandage (*razboj*). – *Papers of the Michigan Academy of Science, Arts, and Letters* Vol. LI (1965 Meeting).
- Dopolnenija k aktam istoričeskim sobrannija i izdannija arheografitšeskoju kommissieju, Tom VI (1670–1676)*. Sanktpeterburg.
- Dopolnenija k aktam istoričeskim sobrannija i izdannija arheografitšeskoju kommissieju, Tom VII (1676–1677)*. Sanktpeterburg.

- Eastmond, Anthony (2017), *Tamta's World: The Life and Encounters of a Medieval Noblewoman from the Middle East to Mongolia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Etherington, Rose (2008), Apraksin Dvor masterplan in St Petersburg by Wilkinson Eyre Architects. Dezeen 29.1.2008. <https://www.dezeen.com/2008/01/29/apraksin-dvor-masterplan-in-st-petersburg-by-wilkinson-eyre-architects/> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Farchy, Jack (2014), Sanctioned Timchenko sells Gunvor stake. – *Financial Times* 20.3.2014. <https://www.ft.com/content/72ac6954-b06a-11e3-8efc-00144feab7de> (Tarkistettu: 3.12.2021).
- Farchy, Jack (2016), Gunvor severs last financial ties to Gennady Timchenko. – *Financial Times* 3.6.2016. <https://www.ft.com/content/eeb203fe-2991-11e6-8ba3-cdd781d02d89> (Tarkistettu: 3.12.2021).
- Forbes/Gennady Timchenko. <https://www.forbes.com/profile/gennady-timchenko/?sh=2ede6c551d68> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Frierson, Cathy (1987), Crime and Punishment in the Russian Village: Rural Concepts of Criminality at the End of the Nineteenth Century. – *Slavic Review* 46:1, 55–69.
- Fukuyama, Francis (2012), *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. London: Profile Books.
- Galeotti, Mark (2018), *The Vory: Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press.
- Gavrilov, Juri & Ševtšenko, Aleksandr (2010), *Islam i provoslavno-musulmanskije otnošenija v Rossii v zerkale istorii i sotsiologii*. Moskva: Kulturnaja revoljutsija.
- Gessen, Masha (2018), *Venäjän vailla tulevaisuutta. Yksinvaltiuden paluu* (käänt. Ilkka Rekiaro). Jyväskylä: Decendo.
- Giovanni di Pian di Carpino (1989), *Storia dei Mongoli*. Edizione critica del testo latino a cura di Enrico Menestò, traduzione italiana a cura di Maria Cristiana Lungarotti e note di Paolo Daffinà. Introduzione di Luciano Petech. Spoleto: Centro italiano di studi sull'alto medioevo.
- Gontmaher, Jevgeni (2013), Rossijskogo gosurardstva ne suštšestvujet. Naša strana uverenno prevraštšajetsja v failed state. *Moskovski Komsomolets* 18.8.2013. <https://www.mk.ru/specprojects/free-theme/article/2013/08/18/901103-rossijskogo-gosudarstva-ne-suschestvuet.html> (Tarkistettu: 29.9.2021).
- Gould-Davies, Nigel (2018), Economic effects and political impacts: Assessing Western sanctions on Russia. *Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, BOFIT Policy Brief* 8. <https://helda.helsinki.fi/bofi/handle/123456789/15832> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Gustafsson, Harry (2010), *Makt och människor. Europeisk statsbildning från medeltiden till franska revolutionen*. Göteborg & Stockholm: Makadam.
- Gustin, Ingrid (2004), *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 34, Malmö. Väitöskirja.
- Hakala, Pekka (2016a), Venäjän talouden madonluvut. *HS* 12.3.2016.
- Hakala, Pekka (2016b), Matalapainetta Kaukasiassa. *HS* 12.3.2016.
- Hakala, Pekka (2021a), Neuvostoihmisen katkera evoluutio. *HS* 26.7.2021.
- Hakala, Pekka (2021b), Putinilla menee huonosti, kun kansaan ei voi luottaa. *HS* 29.12.2021.
- Halminen, Laura (2021a), Piilorikas presidentti. *HS* 30.1.2021.
- Halminen, Laura (2021b), Tätä on elämä pakotelistalla. *HS* 15.3.2021.
- Halperin, Charles J. (1982), Tsarev Ulus: Russia in the Golden Horde. *Cahiers du monde Russe* 23:2, 257–263.
- Halperin, Charles J. (2010), Rus' Sources on the History of the Juchid Ulus and its Successor States. *Archivum Eurasiae Mediae Aevi* 17, 27–34.
- Hamburg, Gary M. (2006), Russian Political Thought, 1700–1917. *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 116–144.
- Hanna, Nelly (1998), *Making Big Money in 1600. The Life and Times of Isma'il Abu Taqiyya, Egyptian Merchant*. Cairo: The American University in Cairo Press.
- Harari, Yuval Noah (2014), *Sapiens: A Brief History of Humankind*. London: Harvill Secker.
- Harding, Luke (2016), Revealed: the \$2bn offshore trail that leads to Vladimir Putin. – *Guardian* 3.4.2016. <http://www.theguardian.com/news/2016/apr/03/panama-papers-money-hidden-offshore> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Hartley, Janer M. (2006), Provincial and local government. *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 449–467.

- Heebøll-Holm, Thomas (2013), *Ports, Piracy and Maritime War. Piracy in the English Channel and the Atlantic, c. 1280 – c. 1330*. Medieval Law and Its Practice, Vol. 15. Leiden: Brill.
- Henrich, Joseph (2020), *The Weirdest People in the World. How the West Became Psychologically Peculiar and Particularly Prosperous*. Sine loco: Allen Lane – Penguin books.
- Hoženije za tri morja Afanasija Nikitina (2003), Redaktsionnaja kollegija: V. P. Kozlov, L. M. Sorina, G. S. Gorevoj, L. A. Timošina, S. N. Kisterev. Tver: Arhivnyi otdel Tverskoj oblasti.
- Hughes, Lindsey (2006), Russian Culture in the eighteenth Century. *Cambridge History of Russia*. Ed. Dominic Lieven. Cambridge: Cambridge University Press, 65–91.
- Jeskanen, Jenni (2021), Millainen on kunnon kansalainen, *HS* 30.12.2021.
- Kabardino-russkie otnošenija v XVI–XVIII vv. Dokumenty i materialy v 2-h tomah*. Moskva: AN SSSR, 1957, I.
- Kaser, Max (1989), *Römisches Privatrecht*. 15. Auflage. Juristische Kurz-Lehrbücher. München: Beck.
- Korpela, Jukka (2008), *The World of Ladoga – Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest Zone ca. 1000–1555*. Nordische Geschichte, 7. Berlin: Lit. Verlag.
- Korpela, Jukka (2014), Zwischen Gemeinschaft und Gesellschaft: Verbindungen zwischen dem russischen ‚zakon‘ und dem tatarisch-persischen Rechtsdenken. – *Das Gesetz – The Law – La Loi*. Hrsg. Andreas Speer & Guy Guldentops. Miscellanea Mediaevalia, Band 38. Köln: De Gruyter, 53–72.
- Korpela, Jukka (2015a), Holy Russia – the Image of a Thousand-Year-Old Russia as a Tool in Governance. *Religion – Staat – Gesellschaft. Seit fünfzehn Jahren 21. Jahrhundert. Umbrüche in Gesellschaften und Religionen angesichts neuer politischer und kultureller Herausforderungen*. Hrsg. Gerhard Besier & Hubert Seiwert. Zeitschrift für Glaubensformen und Weltanschauungen, 15:1–2, 2014.
- Korpela, Jukka (2015b), *Länsimaisen yhteiskunnan juurilla. Jumalan laista oikeusvaltion syntyyn*. Helsinki: Gaudeamus.
- Korpela, Jukka (2018), *Slaves from the North: Finns and Karelians in the East European Slave Trade, 900–1600*. Studies in Global Slavery 6. Boston: Brill.
- Korpela, Jukka (2019), Russia’s Religious Empire, non-Rational Power and Pussy Riot. – *Zeitschrift für Glaubensformen und Weltanschauungen*, 20:1+2.
- Korpela, Jukka (2022a), The Last Vikings: Russian boat bandits and the formation of princely power. *Russian History – Histoire Russe* 48, 89–117.
- Korpela, Jukka (2022b, tulossa), The Law without Reason – The Use of Medieval Facts as Justification in Modern Russia. – *Encountering Others, Understanding Ourselves in Medieval and Early Modern Thought. Papers of the Congress of the Centre of Excellence of Theology at the University of Helsinki in December 2019*. Eds. Nicolas Faucher and Virpi Mäkinen.
- Korpela, Jukka (2023, tulossa), *Die Wahrheit und die Vernunft – Der Austritt des Abendlands aus der Gemeinschaft Gottes und der Aufstieg rationaler Individuen*. Leiden: Brill.
- Korpela, Jukka & Nevala, Arto (2020), Minne menet yliopisto ja kuka sinua vie? – *Tieteessä tapahtuu* 4/2020.
- Koskenniemi, Martti (2021), *To the Uttermost Parts of the Earth: Legal Imagination and International Power, 1300–1870*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kula, Witold (1976), *An Economic Theory of the Feudal System: Towards a model of the Polish Economy 1500–1800*. London: Foundations of History Library, NBL.
- Landa, Robert (1995), *Islam v istorii Rossii*. Moskva: Vostotšnaja literatura.
- Laruelle, Marlène (2012), *Russian Eurasianism. An Ideology of Empire*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Lassila, Anni (2018), Venäläisen eliitin rahasta tuli myrkyllistä Euroopassa. *HS* 10.10.2018.
- Ledeneva, Alena V. (1998), *Russia’s Economy of Favours. Blat, Networking and Informal Exchange*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ledeneva, Alena V. (2006), *How Russia Really Works. The Informal Practices That Shaped Post-Soviet Politics and Business*. Ithaca: Cornell University Press.
- Ledeneva, Alena V. (2013), *Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks and Informal Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lenhoff, Gail (2015), Rus’ – Tatar Princely Marriages in the Horde. The Literary Sources. *Russian History – Histoire Russe* 42:1, 16–31.

- Lowry, S. Todd (2008), *Ancient and Medieval Economics. – A Companion to the History of Economic Thought*. Eds. Warren J. Samuels, Jeff E. Biddle & John B. Davis. Oxford: Blackwell, 9–27.
- Machan, Tibor (2008), *Kleptocracy. – The Encyclopedia of Libertarianism*. Ed. Ronald Hamowy. Thousand Oaks: Cato Institute: SAGE.
- Madariaga, Isabel de (1981), *Russia in the Age of Catherine the Great*. New Haven: Yale University Press.
- Mann, Michael (2012), *The Sources of Social Power. Volume 1: A History of Power from the Beginning to A. D. 1760*. New Edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moskovski letopisnyi svod kontsa XV veka. – *Polnoje sobranije russkikh letopisei*, 25. Moskva: Jazyki slavjanskoi kultury, 2004.
- Niemeläinen, Jussi (2016), Iran aikoo teloittaa miljardöörin. *HS* 3.12.2016. <https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000004893079.html> (Tarkistettu: 4.2.2022).
- Niemeläinen, Jussi (2019), Tapaus Golunov. *HS* 7.7.2019.
- North, Douglass C. & Thomas, Robert Paul (1973), *The Rise of the Western World. A New Economic History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nosov, Nikolai (1957), *Otšerki po istorii mestnogo upravlenija russkogo gosudarstva pervoi poloviny XVI veka*. Moskva: Nauka.
- Pamjatniki diplomatšeskih i torgovyh snošenii Moskovskoi Rusi s Persiei. Izdany pod redaktsiju N. I. Veselovskago, tom 1. Tsarstvovanie Fedora Ioannoviša. – *Trudy vostotšnago otdelenija imperatorskago russkago arheologitšeskago obštšestva*, Tom XX, S.-Peterburg, 1890.
- Papkova, Irina (2013), The Contemporary Study of Religion, Society and Politics in Russia: A Scholar's Reflections. – *Religion, State and Society* 41:3, 244–253.
- Patriaršaja ili Nikonovskaja letopis (tsarstvovannaja kniga). – *Polnoje sobranije russkikh letopisei* 9–14. Moskva: Nauka, 1965.
- Perhavko, Valeri (2012), *Srednevekovoe russkoe kupetšestvo*. Institut rossijskoi istori RAN. Moskva: Kutškovo Pole.
- Pihlajamäki, Heikki, Mäkinen, Virpi & Varkemaa, Jussi (2007), *Keskiajan oikeushistoria*. Tietolipas 218. Helsinki: SKS.
- Piketty, Thomas (2015), Foreword. Teokseen Zucman, Gabriel (2015), *The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens. With a Foreword by Thomas Piketty*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Pinker, Steven (2018), *Enlightenment Now. The Case of Reason, Science, Humanism and Progress*. St Ives: Allen Lane – Penguin Books.
- Piontkovsky, Andrei (2009), The Dying Mutant. – *The Journal of Democracy* 20:2, 52–55.
- Pipes, Richard (1974), *Russia under the Old Regime*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- Pistovyje knigi goroda Kazani 1565–1568gg. i 1646*. Materialy po istorii Tatarskoi ASSR. Trudy istoriko-arheografitšeskago instituta AN SSSR, tom IV. Materialy po istorii narodov SSSR, vypusk 2. Leningrad: AN SSSR, 1932.
- Polubojarinova, Marina (1978), *Russkije ljudi v zolotoi orde*. Moskva: Nauka.
- Posolstvo v Persiju knjazja Aleksandra Fedoroviša Žirovogo-Zavekina, red. N. Veselovski. – *Trudy vostotšnago otdelenija imperatorskago russkago arheologitšeskago obštšestva*, tom XXII. S.-Peterburg, 1892.
- Prodolženije letopisi po Voskresenskomu spisku. – *Polnoje sobranije russkikh letopisei*, 8. Moskva: Jazyki russkoi kultury, 2001.
- Pursiainen, Christer (1998), *Venäjän idea, utopia ja mission*. Ulkopoliittisen instituutin julkaisuja nro 8. Helsinki: Gaudeamus.
- Ray, M. (2022), Mikhail Khodorkovsky: Russian businessman. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Mikhail-Khodorkovsky> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Riggsby, Andrew M. (2010), *Roman Law and the Legal World of the Romans*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Romaniello, Matthew P. (2012), *The Elusive Empire. Kazan and the Creation of Russia 1552–1671*. Madison: The University of Wisconsin Press, 2012.
- Scheidel, Walter (2019), *Escape from Rome. The Failure of Empire and the Road to Prosperity*. The Princeton Economic History of the Western World. Princeton: Princeton University Press.
- Schiemann, Gottfried (1999), Ius. – *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike* 6.

- Schroeder, Rachel L. & Karpov, Vyacheslav (2013), The Crimes and Punishments of the "Enemies of the Church" and the Nature of Russia's Desecularising Regime. – *Religion, State & Society* 41:3, 284–311.
- Shikalov, Yury (2020), *Markat, farkut ja sukkahousut: laitton kauppa ja länsimuodin lumo Neuvostoliitossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Smith, Martin A. (2012), *Power in the Global Order. The US, Russia and China*. Cambridge: Polity Press.
- Spufford, Peter (1988), *Money and Its Use in Medieval Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stasavage, David (2020) *The Decline and Rise of Democracy. A Global History from Antiquity to Today*. Princeton: Princeton University Press.
- Stevens, Carol B. (1997), "Banditry and Provincial Order in Sixteenth-Century Russia". – *Culture and Identity in Muscovy, 1359–1584*. Eds. A. M. Kleimola & G. D. Lenhoff. Moscow: IC-Garant, 578–599.
- Stoeckl, Kristina (2014), *The Russian Orthodox Church and Human Rights*. London: Routledge.
- Taranova, Alexandra (2010), 500 Kiosks Closed, More to Follow. *The Moscow Times* 14.11.2010. <https://www.themoscowtimes.com/2010/11/14/500-kiosks-closed-more-to-follow-a2980> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Tilly, Charles (1990), *Coercion, Capital, and European States, AD 900–1990. Studies in Social Discontinuity*. Cambridge (Mass.): Blackwell.
- Toivonen, Janne (2021), Analyysi: EU:ta syytetään lepsuksi nyrkkeilyssä, mutta pakotteet ovat mainettaan vahvempi leka erityisesti pientä Valko-Venäjää vastaan. *YLE* 25.5.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11947241> (Tarkistettu 10.6.2021).
- Tripp, Charles (2006), *Islam and the Moral Economy. The Challenge of Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tšubais, Igor (1996), *Ot Russkoi idei – k idee Novoi Rossii, kak nam preodolet ideinyi krizis*. Moskva: GITIS.
- Veselovski, Nikolai (1898), Ivan Danilovič Hohlov (russki poslannik v Persiju i v Buharu v XVI veke). – *Žurnal ministerstva narodnago prosvěščenija* 273.
- Wallerstein, Immanuel (1974), *The Modern World-System. Capitalist agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Weber, Max (1972). *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriss der verstehenden Soziologie*. Fünfte, revidierte Auflage, besorgt von Johannes Winckelmann. Tübingen.
- Wikipedia/Babak Zanjani. https://en.wikipedia.org/wiki/Babak_Zanjani (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Wikipedia/Ramzan Kadyrov. https://en.wikipedia.org/wiki/Ramzan_Kadyrov (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Wikipedia/Sergei Roldugin. https://fi.wikipedia.org/wiki/Sergei_Roldugin (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Wikipedia/Yevgeny Prigozhin. https://en.wikipedia.org/wiki/Yevgeny_Prigozhin (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Zahoder, Boris (1955), Širazski kupets na povolžje v 1438g. – *Kratkie soobščeniya instituta vosto-kovedeniya AN SSSR* (Moskva) XIV.
- Zhdannikov, Dmitry, Mackey, Peg & Bousso, Ron (2014), Oil firms, U.S. banks trade with Gunvor after co-founder sanctioned. *Reuters*, 21.3.2014. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-sanctions-gunvor-idUSBREA2J1T920140321> (Tarkistettu: 3.2.2022).
- Zucman, Gabriel (2015), *The Hidden Wealth of Nations. The Scourge of Tax Havens. With a Foreword by Thomas Piketty*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Åslund, Anders (2007), *Russia's Capitalist Revolution. Why Market Reform Succeeded and Democracy Failed*. Washington: Petersen Institute for International Economics.

Opportunismien opetukset Lukašenkan ulkopolitiikassa

Katerina Saltychev

Valko-Venäjää voidaan monessa mielessä pitää poliittisten jännitteiden keskuksena Euroopan tasapainopisteiden välillä. Maan geopoliittinen arvo niin Venäjän johtamalle Kollektiiviselle turvallisuusjärjestölle (ODKB) kuin Natollekin on kasvanut viime vuosien aikana, ja Ukrainan suunnattua länteen Valko-Venäjältä on tullut viimeinen maantieteellinen linkki Venäjän ja Naton välillä. Yhtenä Euroopan kuumimmista jännitepisteistä voidaan pitää Suwałkin käytävää, noin sata kilometriä leveää maakannasta Puolan ja Liettuan rajalla Valko-Venäjän välittömässä läheisyydessä. Naton Akilleen kantapääksi kuvattu maakannas voisi Valko-Venäjän kautta yhdistää Venäjän sen Kaliningradin laivastoon, joka muuten jää eristyksiin Nato-maiden ympäröimänä.

Valko-Venäjän johto on 30 vuoden ajan käyttänyt taitavasti hyväkseen omaa merkitystään sekä Venäjälle että Nato-maille. Vaikka kansainvälisten suhteiden tutkimus keskittyy usein siihen, miten suurimmat kansainväliset toimijat vaikuttavat toisiinsa, viime vuosina myös pienten ja suurvaltakamppailun väliin jääneiden maiden vaikutusvaltaa on tutkittu aiempaa enemmän. Nuo väliin jääneet valtiot voivat olla merkittäviä alueellisten suurvaltojen auktoriteetin haastajia ja niiden toiminnan analysoinnin tulisikin tapahtua ulkosuhteiden dynamiikan pohjalta sen sijaan, että niitä käsiteltäisiin vain kooltaan pienempinä toimijoina. Mielenkiintoisia ovat erityisesti valtion materiaalisen kapasiteetin ylittävät tekijät sekä muut epäsymmetrisyydet suhteessa alueellisiin suurvaltoihin. Moninapaisessa kansainvälisessä järjestyksessä maantieteellisesti pienetkin valtiot voivat materiaalisesta alakynnestään huolimatta tulla merkittäviksi ja vaikutusvaltaisiksi toimijoiksi.

Valko-Venäjällä on ollut kokoonsa ja materiaaliseen kapasiteettiinsa nähden poikkeuksellisen paljon vaikutusvaltaa alueellisiin suurvaltoihin. Sotilaallisesta ja taloudellisesta alakyn-

nestä huolimatta presidentti Aljaksandr Lukašenkan hallinto on kyennyt väistelemään siihen lännestä ja idästä kohdistettuja odotuksia jo kolmen vuosikymmenen ajan. Ainutlaatuisiksi vaikuttamisen resurssiksi on muodostunut Lukašenkan ulkopoliittista vastuuta välttelevä opportunistinen ote. Tätä otetta hän on käyttänyt geopolitiittisena vipuvartena sekä Venäjään että Euroopan keskeisiin toimijoihin pelaten lännen ja idän pakotteiden piirissä Valko-Venäjän ja oman asemansa hyväksi.

Tämä essee perustuu kesäkuussa 2022 valmistuneeseen pro gradu -tutkielmaani, jossa selvitin, millaista Valko-Venäjän ulkopoliittikka on ollut vuosina 1991–2021 sekä sitä, miten presidentti Lukašenkan Moskovalle annettavia myönnytyksiä vältellyt politiikka mahdollisesti muuttui vuosina 2019–2021 (Saltychev 2022). Esseen päätavoite on selvittää, miten pitkälle ns. allianssin sisäinen oppositioasetelma, jonka määrittelen alla, on mahdollisesti jatkunut Venäjän ja Valko-Venäjän välisissä suhteissa. Kysymys on erityisen mielenkiintoinen siksi, että maiden välillä vallitsee materiaalinen asymmetria: Valko-Venäjä on sotilaallisesti ja taloudellisesti merkittävässä alakynnessä suhteessa Venäjään, mutta on onnistunut säilyttämään ulkopoliittista liikkumavaraa.

Dursun-Özkancan teoria allianssin sisäisestä oppositiosta

Tarkastelen Valko-Venäjän ja Venäjän allianssia Oya Dursun-Özkancan (2019) allianssin sisäisen opposition teorian kautta. Dursun-Özkanca ei pidä kansainvälisten suhteiden pääteorioita riittävinä selittämään niitä tilanteita, joissa valtioiden liittoutumaan eli allianssiin liittyy sekä yhteistyötä että erimielisyyksiä. Hänen mukaansa valtioiden välisissä liitoissa tai alliansseissa toimijat voivat harjoittaa liittolaisilleen haitallista ja itse allianssin vaarantavaa toimintaa, mutta silti noudattaa allianssin yhteisiä sitoumuksia. Teoria tarjoaa viitekehyksen sellaisen toiminnan tunnistamiseksi, joka vaarantaa allianssin yhteiset rajat. Toimijuus määritellään kolmen kategorian kautta allianssin rajoja testaavaan (*boundary testing*), haastavaan (*boundary challenging*) ja rikkovaan (*boundary breaking*) toimijuuteen.

Lievin kategorioista on rajoja testaava toiminta, jolla tarkoitetaan neuvottelua toimijoiden välillä siitä, missä allianssin rajat kulkevat. Rajojen testaaminen on yhteisten sääntöjen luomista ja ymmärtämistä, kun toimijat rajoittavat itseään olemassa olevien käytösmallien puitteissa. Rajoja haastavalla toiminnalla haastava osapuoli pyrkii lisäämään itsenäisyytään allianssin sisällä. Vaikka rajojen haastaja harjoittaisi itsenäisempää ja allianssista poikkeavaa ulkopoliittikkaa, se voi silti viestiä aktiivisesti halukkuudestaan jatkaa liittolaisuutta ja täyttää sitoumuksensa allianssin puitteissa. Rajoja rikkova toiminta haastaa jo itse allianssin, ja silloin haastajan ja allianssin välillä vallitsee usein merkittävä epäluottamus. Rajojen rikkominen viestii kasvavasta tyytymättömyydestä allianssiin ja se voidaan nähdä merkinä siirtymisestä allianssin sisäisestä ulkoiseen oppositioon.

Valko-Venäjä ja Venäjä ovat mitä parhain esimerkki liittolaisista, joiden välillä vallitsee materiaallisen kapasiteetin epäsymmetria ja jossa liittolaisuus näyttelee merkittävää roolia pienemmän valtion ulkopoliittisille vaihtoehdoille. Huomattavasti heikommasta taloudellisesta pääomasta ja sotilaallisista resursseista huolimatta Minskillä on ollut merkittävää tulkinnanvaraa allianssin rajoista, eikä se esimerkiksi Krimin vuoden 2014 miehityksen jälkeen toiminut mallikkaan liittolaisen tavoin.

Lukašenkan Venäjä-suhteiden pitkät juuret

Koko Valko-Venäjän itsenäisyyden ajan 1990-luvulta vuoden 2021 loppuun maalla on ollut läheiset, mutta kiistojen täyteiset välit Venäjään. Maat ovat Neuvostoliiton hajoamisesta lähtien olleet läheisiä liittolaisia ja Venäjä on pysynyt vuosikymmeniä Valko-Venäjän tärkeimpänä poliittisena liittolaisena ja kauppakumppanina. Vahvan historiallisen, kulttuurisen ja kielellisen siteen lisäksi maat tekevät tiivistä puolustusyhteistyötä. Niillä on yhteensopivat sotilaalliset ja turvallisuusinstituutiot, yhteinen alueellinen ilmatorjuntajärjestelmä ja jaettu ilmatila. Valko-Venäjän peruuttamaton liittäminen osaksi itäistä talousaluetta auttaisi Venäjää kasvattamaan kulttuurista, sosiaalista, poliittista, sotilaallista ja taloudellista vaikutusvaltaansa koko itäisessä Euroopassa.

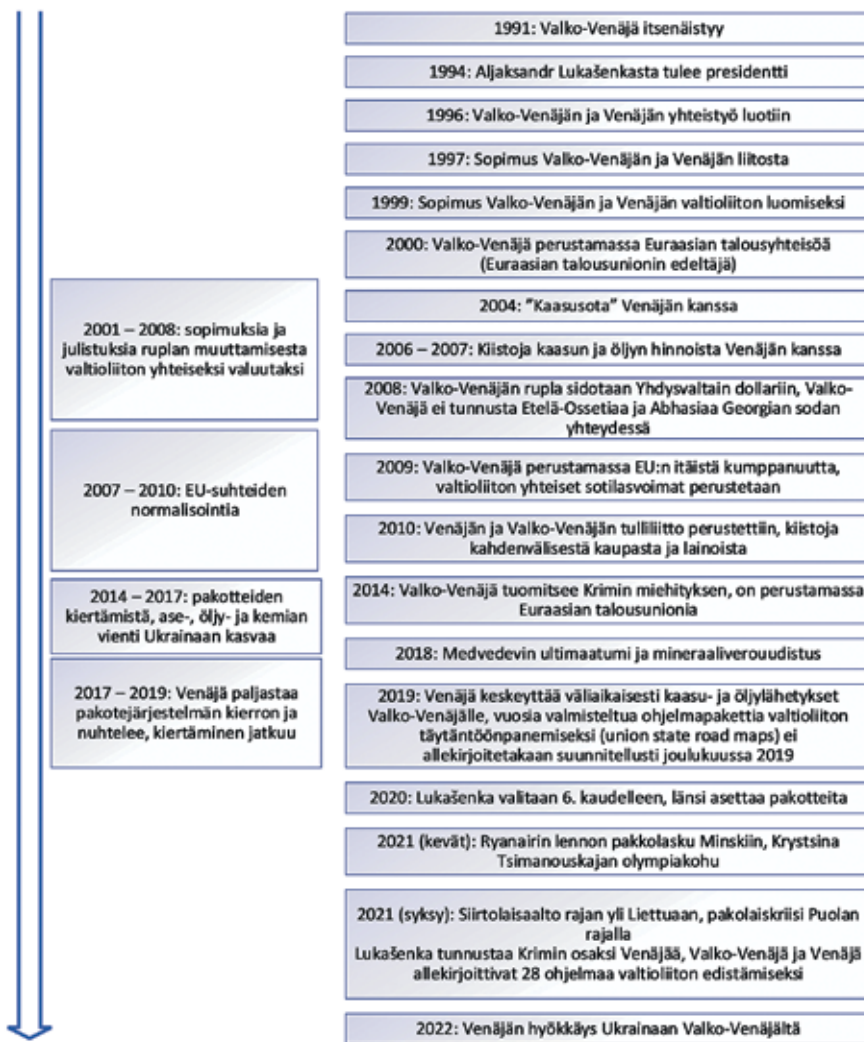
Valko-Venäjän yksinvaltaisella presidentti Aljaksandr Lukašenkalla on keskeinen rooli kaikessa, mikä liittyy maan sisä- ja ulkopolitiikkaan. Euroopan viimeiseksi diktaattoriksi kutsuttu Lukašenka suhtautuu maansa asioihin henkilökohtaisesti ja esiintyy Valko-Venäjän kansan isähahmona. Jo lähes kolme vuosikymmentä virassa ollut presidentti tunnetaankin Valko-Venäjällä ja Venäjällä nimellä *batka* eli ”faija”. Lukašenkan ulkopolitiittinen retoriikka on kaikkea muuta kuin johdonmukaista, sillä hänen kannanottonsa ja mielipiteensä vaihtelevat tunnetusti useaan otteeseen saman päivän tai jopa saman puheenvuoron aikana. Hänen opportunistista ulkopolitiikkaansa kuvaa hyvin vuonna 2018 huvitusta aiheuttanut uutisot-sikko ”vettä sataa kaatamalla, mutta Lukašenkaan ei osu pisaraakaan” (Ex-Press.by 2018): presidentti pujottelee epämiellyttävien ulkopolitiittisten tilanteiden tieltä niin nopeasti ja enna-koimattomasti, ettei Valko-Venäjän tarvitse pysähtyä kohtaamaan sille asetettuja odotuksia.

Lukašenkan hallinto on aina ollut ja on edelleen riippuvainen liitostaan Venäjän kanssa. Valko-Venäjälle tuotavasta öljystä ja kaasusta lähes kaikki tulee sen itänaapurista, minkä lisäksi se saa ostaa polttoaineita erityisen edullisin hinnoin sekä myydä niitä voitolla eteenpäin. Venäjä on Valko-Venäjän suurin ulkomainen investoija kattaen noin 34 prosenttia kaikista vuosina 2011–2020 maahan tehdyistä investoinneista. Valko-Venäjän talouskasvu ja siihen perustuva kansan tyytyväisyys Lukašenkan hallintoon ovat pitkälti riippuvaisia Venäjän myöntämistä lainoista (joita tuskin koskaan tarvitsee maksaa takaisin), edullisesta energiasta, työläisten vapaasta liikkuvuudesta ja suhteellisen pienistä maanpuolustuskuluista tilanteessa, jossa Moskova kantaa päävastuun valtioliiton turvallisuusvalmiudesta. Myös Venäjältä Valko-Venäjän läpi Eurooppaan rakennettu kaasuputki tarjoaa Lukašenkalle poliittisen vipuvarren, jota hän pääsi käyttämään esimerkiksi syksyn 2021 pakolaiskriisin aikaan maan Puolan vastaisella rajalla.

Lukašenkan opportunistinen vastuuta välttelevä politiikka näkyy hyvin ristiriidoissa Minskin puheiden ja tekojen välillä. Pintapuolisesti tarkasteltuna vaikuttaa siltä, ettei Lukašenka ole ennen Venäjän vuonna 2022 aloittamaa hyökkäyssotaa Ukrainassa joutunut tekemään suurimpia myönnytyksiä itäliittolaiselleen. Niskoittelusta ei Lukašenkalle myöskään aina koitunut välittömiä seuraamuksia. Hyvä esimerkki tästä on Venäjän ja Valko-Venäjän valtioliitto, josta on 30 vuoden suunnittelun ja vatvomisen tuloksena muodostunut mahdoton ikuisuusprojekti. Vuosina 1991–2019 valtioliitolle tärkeitä sopimuksia uusittiin uudelleen ja uudelleen ilman niiden täytäntöönpanoa. Valtioliittosopimuksen täytäntöönpanoksi maat ovat julkistaneet useita toimintasuunnitelmia ja ohjelmia, jotka enemmän tai vähemmän toistavat lukuisia toteuttamatta jääneitä edeltäjiään. Valtioliittointegraatiota ovat hidastaneet muun muassa riidat maiden välisen kaasu- ja öljykaupan ehdoista, yhteisestä valuutasta ja maiden hallintoelinten yhdistämisestä. Sen lisäksi Lukašenka on kerta toisensa jälkeen jarruttanut

muuta valtioiden kahdenvälisen yhteistyön kehittämistä sisällyttämällä nämä riidanaiheet ehdottomaksi osaksi neuvotteluita. Jotta tässä esseessä esitettävää tapahtumien ketjua olisi helpompi seurata, olen poiminut Valko-Venäjälle ja sen Venäjän-suhteille tärkeitä tapahtumia kuvioon 1.

Valtioliittoa ryhdyttiin rakentamaan jo Jeltsinin aikana, mutta 2000-luvulle tultaessa kahdenvälisiä suhteita ylläpidettiin lähinnä taloudellisen integraation tasolla. Alkuperäiset valtioliittosopimukset korvattiin monimutkaisilla kahdenvälisillä yhteistyösopimuksilla ja ehdoilla, ja valtioliitosta tuli lähinnä paperilla elävä ja vaikeasti käsiteltävä organisaatio, jonka sisällöstä on vaikeaa saada käsitystä. Lukašenka ja Putin julkistivat useita suunnitelmia, toimintaohjelmia ja tiekarttoja sopimuksen toteuttamiseksi käytännössä. Virallisten ja pitkien neuvotteluiden tuloksina julkaistut kokonaisuudet olivat toinen toistaan epäselvempiä, vaikka ne esitettiin aina edeltäjiään parempana vaihtoehtona, jolla valtioliitto tällä kertaa todella toteutettaisiin. Kesällä 2022 Valko-Venäjä ja Venäjä olivat yhä kaksi itsenäistä, vaikkakin



Kuvio 1. Poimintoja Valko-Venäjälle keskeisistä tapahtumista vuosina 1991–2022.

vahvasti yhdessä toimivaa valtiota. Huolimatta suunnitelmista maiden yhdistämiseksi yhdeksi kokonaisuudeksi ja päätöksistä luoda valtioliitolle yhteinen valuutta, niillä on yhä omat valuutat, rajat ja valtioinstituutiot. Vaikka kaksi maata ovat paperilla olleet yhtä valtioliittoa jo vuodesta 1999, Valko-Venäjä oli vielä ennen syksyä 2020 aktiivinen osa EU:n itäisen kumppanuuden toimintaa ja osallistui epäsuorasti lännen Venäjälle asettamien pakotteiden toteuttamiseen.

Valtionpäämiesten lukuisista kiistoista huolimatta valtioliiton sotilaallinen ja puolustusyhteistyö eteni vuosina 1991–2021, vaikkakin hitaasti ja kankeasti. On kuitenkin huomionarvoista, että monet sotilaallisetkin suunnitelmat jäivät puheen tasolle. Yhteinen puolustusdoktriini ei astunut voimaan, eikä valtioliitolle perustettu yhteisarmeija toteutunut Venäjän painostuksesta huolimatta. On myös merkittävää, että helmikuussa 2022 Venäjän joukot hyökkäsivät Pohjois-Ukrainaan nimenomaan Valko-Venäjän maaperältä. Tässä esseessä en kuitenkaan käsittele vuoden 2022 tapahtumia.

Kaupankäyntiä itsenäisyydellä

Niin kutsutusta suvereniteettiyrityksestä (*sovereign entrepreneurship*), jossa kaupankäynnin valuuttana ovat ulkopoliittinen orientaatio ja poliittinen tuki, on Alex Nicen (2012) mukaan tullut yksi Valko-Venäjän talouden peruspilareista. Lännestä Minskille on tarjottu Venäjälle vaihtoehtoisia kaupan ja yhteistyön mahdollisuuksia, mutta vastineeksi vaadittu Lukašenkan vallalle epämieluisia demokratiaa, oikeusvaltioperiaatetta ja ihmisoikeuksia edistäviä uudistuksia maassa. Samanaikaisesti Minskin ja Moskovan taloudellinen ja sotilaallinen yhteistyö juurtui pitkälle, vaikka liittoumasta saatuja etuja varjosti uhka maan itsenäisyydelle. Lukašenka vaikutti tietävän, että tiukan paikan tullen idän rahoitushanat ja järkähtämätön tuki presidentin hallinnolle ovat auki riippumatta hänen toimistaan.

Krimin vuoden 2014 miehityksen jälkeen Minsk käytti taitavasti hyväkseen sekä lännestä Venäjälle kohdistettuja pakotteita että Venäjän länteen kohdistamia vastapakotteita. Pakotteiden kattamia tuotteita tuotiin lännestä Valko-Venäjälle ja sieltä valkovenäläisiksi merkittyinä eteenpäin itään. Lukašenkan sen aikaista suvereniteettiyritystä kuvaa hyvin Venäjällä tunnettu vitsi ”valkovenäläisistä katkaravuista”, joita Valko-Venäjältä tuotiin siitä huolimatta, ettei sillä sisämaana ole omaa kalastusteollisuutta. Joidenkin tuotteiden vienti myös kasvoi yli Valko-Venäjän tuotantokapasiteetin, mikä herätti epäilykset niiden alkuperästä. Esimerkiksi vuonna 2015 Venäjälle vietiin omenoita Valko-Venäjän vuotuisen tuotantoon nähden viisinkertainen määrä, vaikka maan viralliset vientiluvut esitettiin kuusi kertaa pienempinä. Kun suorat lennot Venäjän ja Ukrainan välillä kiellettiin vuonna 2014, ne järjestettiin Valko-Venäjän kautta. Kun Venäjän ase- ja öljyteollisuuden tuonti Ukrainaan loppui, Valko-Venäjä täytti aukon omalla viennillään myymällä Ukrainalle Venäjällä tuotettua tavaraa ja kerrytti siitä voittoa. Vuosina 2014–2016 Minskin sotilasvientit Ukrainaan kasvoi merkittävästi, ja useita yhteisiä yrityksiä perustettiin. Vuosina 2015–2016 Valko-Venäjä korvasi Venäjän suurimpana öljy- ja kemianteollisuuden toimittajana Ukrainaan ja Venäjältä saatavan öljyn ja öljytuotteiden ”uudelleenviennin” osuus Valko-Venäjän viennistä kasvoi arviolta 70 prosenttiin. Samanaikaisesti Minsk lupasi pysyä uskollisena liitolleen Venäjän kanssa ja tarjosi apuaan Venäjän vastapakotejärjestelmän ylläpitämiseksi. Todellisuudessa Lukašenka jatkoi samaa rataa eikä vastoin kaikkia odotuksia kärsinyt vakavia seurauksia kummankaan pakotejärjestelmän rikkomisesta.

Medvedevin ultimaatum, lännen pakotteet ja Minskin halpa puhe -diplomatia

Yllättäen joulukuussa 2018 Venäjän hallinto esitti Lukašenkalle niin kutsutun Medvedevin ultimaatumien eli vaatimuksen valtioliiton edistämisestä Venäjän taloudellisen tuen loppumisen uhalla. Ensimmäistä kertaa Moskovan rahoitusta ja edullisia öljy- ja kaasutoimituksia Valko-Venäjälle käytettiin avoimesti poliittisena välineenä, jonka tavoitteena oli pakottaa Valko-Venäjä valtioliiton edistämiseen. Syksyllä 2020 presidentti Lukašenkan kuudes perättäinen vaalivoitto katsottiin lännessä vilpilliseksi ja vaalit epädemokraattisiksi, minkä seurauksena maan hallintoon kohdistettiin useita taloudellisia pakotteita ja Valko-Venäjä joutui poliittiseen eristykseen lännen suunnalta. Yksittäisiä tapauksia lukuun ottamatta Minskin ja EU:n väliset yhteishankkeet ja alueellinen yhteistyö keskeytyivät presidentinvaaleista seuranneiden pakotteiden myötä, ja Euroopan investointipankki sekä Euroopan jälleenrakennus- ja kehitys pankki jäädyttivät Valko-Venäjän projekteihin suunnatut investoinnit.

Kremlin odotettiin käyttävän syksyn 2020 sekavaa tilannetta hyväkseen vahvistaakseen muodollista otettaan Valko-Venäjistä, vaatiakseen valtioiden yhdistämistä tai jopa korvataksaan Lukašenkan toisella presidenttiehdokkaalla. Monen yllätykseksi näin ei kuitenkaan tapahtunut. Sen sijaan vuosina 2019–2021 Minsk vältteli edelleen poliittista ja taloudellista integraatiota Venäjän kanssa. Tilanteessa, jossa Minsk jäi poliittiseen eristykseen lännen suunnalta ja Lukašenkan vallasta tuli riippuvainen sekä taloudellisesti että poliittisesti Moskovan hyväksynnästä, olisi syytä olettaa, että maan mahdollisuudet tehdä sen itäliittolaisesta riippumattomia päätöksiä rajoittuisivat merkittävästi. Todellisuudessa Lukašenkan hallinto jatkoi sille asetettujen odotusten väistelyä ja teki päätöksiä maan omien intressien motivoimana. Jopa voimakkaan poliittisen ja taloudellisen paineen alla Venäjän ja Valko-Venäjän liittolaisuus säilyi asymmetrisenä allianssina, jonka heikompi osapuoli kykenee toimimaan allianssin sisällä oppositiossa ilman vakavia seuraamuksia.

Medvedevin ultimaatumien ja Valko-Venäjään kohdistettujen pakotteiden jälkeisellä ajanjaksolla 2019–2021 Lukašenkan hallinnon retoriikka kävi läpi merkittäviä muutoksia. Niin kutsuttu halpa puhe -diplomatia (*cheap talk diplomacy*)¹, jonka puitteissa Lukašenkan retoriikka testasi allianssin rajoja vain siinä määrin kuin se oli mahdollista ilman vakavia seuraamuksia, oli voimakkainta syksyn 2020 presidentinvaaleihin saakka. Minsk korosti pyrkimyksiä vahvistaa liittoaan Venäjän kanssa, mutta samalla testasi sen rajoja julkisella suoralla kritiikillä ja korostamalla Valko-Venäjän itsenäisyyttä idän liittolaisestaan. Vielä vain päiviä ennen syksyn 2020 presidentinvaaleja Minsk kuulutti tarvetta irtaantua itäpainotteisesta kauppapolitiikasta ja maan suvereniteettia uhkaavista järjestelyistä. Halvan puheen lisäksi se kieltäytyi yhteistyöstä Venäjän kanssa, kertoi suunnitelmista syventää Venäjän-liitolle vaihtoehtoisia kumppanuuksia ja käytti limittyvää diplomatiia (*entangling diplomacy*)² pyrkimyksissään vaikuttaa Venäjään kansainvälisen oikeuden puitteissa.

Avoimesti vihamieliseksi Venäjää kohtaan Lukašenkan retoriikka muuttui vain kerran, kun loppukesästä 2020 hän syytti Moskovaa salamurhayrityksestään, vallankumouksen lietsomisesta Minskissä ja pyrkimyksistä vaikuttaa tulevien presidentinvaalien tulokseen. Vielä päiviä ennen vaaleja hän väitti, että kesällä Minskissä pidätetyt Venäjän kansalaiset kuuluivat Kremlin lähettämään yksityiseen palkkasotilasryhmä Wagneriin, joka oli lähetetty järjestämään verilöyly Minskissä ja tuottamaan epävakautta maassa. Vaikka ennen elokuun 2020 presidentinvaaleja hallinnon retoriikka oli lännen yhteistyötä tavoittelevaa ja EU:lle suotuisaa, vaalien yhteydessä se vaihtui voimakkaaseen lännen ja EU:n kritiikkiin. Syksyn 2020 jälkeen EU:ta ja länttä ei pelkästään kritisoi voimakkaasti vaan suorastaan musta-

maalattiin verkossa, mediassa ja kansainvälisen yhteistyön tilaisuuksissa.

Silti Lukašenkan hallinnon retoriikka Venäjän suhteen käytti edelleen rajoja testaavaa halpaa puhetta vaihdellen avoimesta kritiikistä veljeskansojen liittolaisuuden ylistämiseen. On kuitenkin huomautettava, että presidentinvaalien jälkeen Lukašenkan hallinnon retorikassa ei ollut enää allianssia testaavia elementtejä. Suoraa Venäjä-kritiikkiä oli merkittävästi vähemmän, maiden välistä veljeyttä ja yhteistä historiaa juhlistettiin kovaäänisesti ja maiden liittolaisuuteen suhtauduttiin optimistisesti. Samanaikaisesti Minsk kohdisti läntisiin kumppaneihinsa ja Euroopan unioniin voimakkaan negatiivista puhetta ja mustamaalauskampanjoita. Lännen saama kritiikki oli voimakkainta vuonna 2021, jolloin Lukašenka esitti läntisille naapureilleen erinäisiä uhkauksia. Valko-Venäjän ulkoministeriö jopa julkaisi länsimaihin keskittyneen ihmisoikeusraportin, jonka tavoitteeksi kirjattiin ”muistuttaa läntisiä kollegoja katsomaan peiliin”.

Vaikka Minskin retoriikka muuttui vuosina 2019–2021 merkittävästi, koko ajanjaksoa värittivät narratiivit monensuuntaisesta ulkopoliitikasta³ ja Valko-Venäjältä kansainvälisenä sillanrakentajana. Presidentinvaaleilla ei vaikuttanut olleen ratkaisevaa vaikutusta puheisiin Venäjä-allianssin ulkopuolelle suuntaavasta yhteistyöstä ja kaupasta tai väittämiin Minskin roolista Sveitsin kaltaisena kansainvälisenä välienselvittelijänä ja rauhanlähettiläänä.

Merkittävistä retorisisista muutoksista huolimatta Minskin käytännön ulkopoliittisissa toimissa näkyi vuosina 2019–2021 vain vähän vaihtelua. On erityisen mielenkiintoista, että Minskin kauppasuhteet pysyivät melko samoina ja allianssin sisäinen yhteistyö jatkui entiseen tapaan. Seurauksena maahan kohdistetuista pakotteista Minskin mahdollisuudet kauppasuhteiden monipuolistamiselle supistuiivat ja ulkomaankaupan painopisteet pysyivät idässä. Minskin ja EU:n väliset yhteishankkeet ja alueellinen yhteistyö keskeytettiin ja monet eurooppalaiset rahoittajat jäädyttivät Valko-Venäjään suunnatut investoinnit, mutta menetetyt mahdollisuudet olivat pieniä maan Venäjä-vetoisten kauppasuhteiden rinnalla. On kuitenkin mielenkiintoista, että pakotteista huolimatta sekä Valko-Venäjän tilastokeskus Belstatin että EU:n tilastokeskus Eurostatin mukaan kauppa Minskin ja EU-maiden välillä kasvoi merkittävästi vuoden 2021 aikana. Kasvu oli voimakkainta Baltian suuntaan, mikä on yllättävää, kun otetaan huomioon maiden kahdenvälisiä suhteita Valko-Venäjään hiertäneet erimielisyydet esimerkiksi pakolaiskriisin hoitamisesta.

Minskin ulkopoliittiset toimet testasivat ja haastoivat allianssin rajoja harjoittamalla vaihtoehtoisia liittoutumia ja tasapainottelemalla allianssille vaihtoehtoisten yhteistyökumppaneiden, kuten EU:n ja Kiinan, välillä. Tässä vaiheessa voidaan puhua jo allianssin rajojen rikkomisesta, sillä vuosikymmeniä kestänyt valtioliittosopimuksen täytäntöönpanon välttely ja integraation pitkittäminen uhkasivat koko valtioliiton olemassaoloa.

Allianssin sisäisessä oppositiossa haastavissakin olosuhteissa

Itsenäisen Valko-Venäjän käytännön politiikka on koko olemassaolonsa ajan kohdistunut idän integraatioprojekteihin ja painottunut sen liittoon Venäjän kanssa, vaikka sen ulkopoliittinen retoriikka onkin eronnut merkittävästi käytännön politiikkatoimista. Vaikka Valko-Venäjä näyttää pallotelleen koko itsenäisyytensä ajan lännen ja idän välillä, ei se todellisuudessa poistunut kovin kauas Venäjän siipien suojasta. Huolimatta näyttävistä sanallisista yhteenotoista, Venäjä on koko Valko-Venäjän itsenäisyyden ajan säilynyt maan merkittävimpänä kauppa-, yhteistyö- ja poliittisena kumppanina. Dursun-Özkancan teorian näkökulmasta Lukašenkan hallinto testasi ja haastoi allianssin rajoja vuosina 1991–2019 melkein kaikilla mahdollisilla

tavoilla, mutta rikkoi niitä vain harvoin. Rajoja rikottiin esimerkiksi pitkittämällä valtioliiton, eli allianssin ytimen, toimeenpanoa ja käyttämällä systemaattisesti hyväksi lännen ja Venäjän pakotejärjestelmiä vuosina 2014–2020.

Ryhor Nizhnikau (2020) on analysoinut samankaltaisesti Venäjän ja Valko-Venäjän liittoa nojaten teoriaan allianssin sisäisestä oppositiosta. Hän tutki kansainvälisten pakotteiden vaikutuksia Valko-Venäjän ulkopolitiikkaan 2000-luvun alusta vuoteen 2019. Oman analyysini tulokset vahvistivat Nizhnikauin havaintoja siitä, että Valko-Venäjä ei ennen vuotta 2019 tehnyt merkittävää pesäeroa Venäjään ja kärsi Venäjän-allianssin rajoja testaavasta ja haastavasta toiminnastaan melko pieniä seuraamuksia. Molemmat analyysit tukevat sitä, että Minskin liikkumavara sen Venäjä-suhteissa supistui vuonna 2019 Venäjän asetettua Valko-Venäjälle myönnettävät tuet ehdollisiksi suhteessa valtioliiton edistämiseen. Kuitenkin oma analyysini osoitti, että jopa merkittävän kansainvälisen sekä allianssin sisäisen paineen alla vuosina 2019–2021 Lukašenkan hallinto kykeni jatkamaan allianssin sisäisessä oppositiossa. Minsk testasi, haastoi ja rikkoi allianssin rajoja sekä ennen loppuvuoden 2018 Medvedevin uhkavaatimusta ja syksyn 2020 presidentinvaaleja että niiden jälkeen, vaikkakin aiempaa lievempänä.

Harjoittamalla Venäjä-allianssille vaihtoehtoisia liittoutumia ja tasapainottelemalla allianssin ja vaihtoehtoisten yhteistyökumppaneiden välillä Lukašenka testasi ja haastoi liittouman rajoja. Vastoin odotuksia Lukašenka jopa säilytti syksyn 2020 jälkeen jonkinlaisen liikkumavaran suhteissaan länteen ja itään. Kuitenkin voidaan todeta, että vuosina 2019–2021 Lukašenkan hallinnon ulkopolitiikan painopisteet siirtyivät yhä syvemmälle sen Venäjän-allianssin piiriin.

Presidentti Lukašenkan erityisellä johtamistyyllillä, karismaattisuudella ja opportunistisella otteella on ollut epäilemättä merkittävä vaikutus maan selviämislle useista vastuukysymyksistä ja epäsuotuisista tilanteista. Jatkossa olisi hyödyllistä tutkia Lukašenkan ja muiden itsevaltaisten johtajien mahdollista vaikutusta allianssin sisäisen opposition muodostumiselle ja ylläpitämiselle.

Venäjän ja Valko-Venäjän liittolaisuutta tulisi tutkia paitsi aiheen ajankohtaisuuden myös sen ainutlaatuisuuden vuoksi. Liittouma on hyvä esimerkki epäsymmetrisestä allianssista, jossa heikompi osapuoli voi toimia allianssin sisäisessä oppositiossa ilman vakavia seuraamuksia. Tätä oppositioasemaa on rakennettu ja ylläpidetty vuosikymmeniä ja liittolaisuuden rajoja testattu lukemattomia kertoja vaihtelevalla vakavuudella. Analysoimalla Valko-Venäjän ja Venäjän allianssia myös vuonna 2022 ja sen jälkeen voitaisiin saada aiempaa parempi käsitys materiaalisessa alakynnessä olevan valtion liikkumavarasta ja toimintamahdollisuuksista allianssin sisäisessä oppositiossa.

Torstai 24. helmikuuta 2022 tullaan muistamaan Venäjän hyökkäyksestä Ukrainaan. Vaikka Valko-Venäjän ja Venäjän valtioliitto ei tosiasiallisesti edistynyt vuosina 2019–2021, on merkittävää, että Venäjän joukot hyökkäsivät Pohjois-Ukrainaan nimenomaan Valko-Venäjän maaperältä. Ukrainan sodan valossa vaikuttaa siltä, ettei Lukašenka onnistu enää väistelemään sadepisaroihin, vaan siirtyy peruuttamattomasti sisäisestä oppositiosta liittolaisensa vierelle. Vaikka Venäjän hyökkäykset tehtiin Valko-Venäjältä ja maan sotilaita on nähty taisteluihin osallisina, ei Minsk kuitenkaan ole kuuluttanut osallisuuttaan sotaan. Tämä herättää mielenkiintoisen kysymyksen: voiko jonkinasteinen allianssin sisäinen oppositioasema säilyä jopa yhteisen sodankäynnin aikana? Minskin ulkopoliittisten paineiden moninkertaistuttua sodan myötä, olisi mielenkiintoista jatkaa Lukašenkan hallinnon politiikan tarkastelua allianssin sisäisen opposition näkökulmasta.

Kokonaiskuvassa poliittisen opportunistin opetus on kuitenkin se, että se voi kukoistaa mitä haastavimmissa olosuhteissa, muttei loputtomasti. Lainatakseni venäläistä kansanrunoilijaa Vladimir Vysotskia (runosta *Razboinitšja*, 1975, kirjoittajan oma suomennos):

Vaikka kuinka köysi kiertelisi, se päättyy aina hirttosilmukkaan.

Viitteet

- 1 Halpa puhe -diplomatialla tarkoitetaan peliteoriassa sellaista viestintää, josta ei koidu viestin lähettäjälle tai vastaanottajalle kustannuksia. Dursun-Özkanca (2019, 33) mukaan halpa puhe -diplomatia on vastakohta ”kalliille viestinnälle”, jossa esimerkiksi valtion lähettämästä viestistä koituu konkreettisia seuraamuksia viestijälle.
- 2 Limittyvällä diplomatialla Dursun-Özkanca (2019, 33) tarkoittaa toimintaa, jossa valtio käyttää hyväkseen kansainvälisiä instituutioita ja sääntöjä harjoittaessaan vaikutusvaltaa toiseen valtioon.
- 3 Monensuuntaiseksi ulkopoliitikaksi on luonnehdittu sellaista ulkopoliitikkaa, joka pyrkii rakentamaan yhteistyötä kaikkien alueellisten valtojen kanssa, eikä keskity vain yksittäisten valtioiden ympärille. Monensuuntaiseksi ulkopoliitikaksi on tulkittu myös erityisesti entisissä neuvostomaissa harjoitettu ailahtelevainen ja epäjohdonmukainen politiikka, jolla on vältetty maan ulkopoliittisten painopisteiden siirtyminen yksinomaan EU- tai Venäjän-yhteistyöhön. (Gnedina 2015, 1008). Presidentti Lukašenka käyttää monensuuntaisen ulkopoliitikan termiä (mnogovektornost) paljon ja välillä melko irrallisena monensuuntaisesta politiikasta.

Lähteet

- Dursun-Özkanca, Oya (2019), *Turkey-West Relations: The Politics of Intra-Alliance Opposition*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781316998960>.
- Ex-Press.by (2018), Dožd zalivaet Katšanovu i Gutserieva, a na Lukašenko ne popadaet ni kapelki vody. FOTO, kotoroe možet stat memom. Uutiskuva, 9.7.2018. <https://ex-press.by/rubrics/obshhestvo/2018/07/09/dozhd-zalivaet-kachanovu-i-gucerieva-a-na-lukashenko-ne-popadaet-ni-kapelki-vody-foto-kotoroe-mozhet-stat-memom> (tarkastettu 31.8.2022).
- Gnedina, Elena (2015), ‘Multi-Vector’ Foreign Policies in Europe: Balancing, Bandwagoning or Bargaining? – *Europe-Asia Studies*, 67:7, 1007–1029. <https://doi.org/10.1080/09668136.2015.1066313>
- Nice, Alex (2012), *Playing Both Sides: Belarus between Russia and the EU*. DGAP Analyse paper. Maaliskuu 2012. https://dgap.org/system/files/article_pdfs/2012-02_DGAPana_Nice_www_2.pdf (tarkastettu 31.8.2022).
- Nizhnikau, Ryhor (2020), Playing the enemies: Belarus finds in between EU and Russian sanctions regimes. – *Revista CIDOB d’Afers Internacionals* 125, 113–137. <https://doi.org/10.24241/rcai.2020.125.2.113/en>.
- Saltychev, Katerina (2022), *Vasaran ja alasimen välissä – poliittisen opportunistin opetukset: Valko-Venäjän ulkopoliittiset linjat ja sen Venäjän-allianssin sisäinen oppositio*. Turun yliopisto: Pro gradu -tutkielma. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2022062850388>.

Valko-Venäjän sotilaspolitiikka vuonna 2022

Nico Lamminparras

Sota Ukrainassa kääntyi pian tämän esseen viimeistelyn jälkeen kahdeksannelle kuukaudelle, ja alun intensiivisen seurannan jälkeen naapurimaa Valko-Venäjä on jäänyt uutispaitsioon. Osaton maa ei sotatoimissa ole ollut, toteuttihan Venäjä toukokuuhun mennessä Valko-Venäjän maaperältä Ukrainaan yli 630 ilma- ja ohjusiskua (BH). Maan syvenevästä roolista Ukrainan-operaatiossa vihjaavat myös presidentti Aljaksandr Lukašenkan korulause Valko-Venäjän itsenäisyyspäivänä heinäkuussa siitä, että totuus on ”rakkaiden veljien” venäläisten puolella (PRB 2022a) ja syyskuun lopun sotilasdoktriinin päivittämistä koskeva lausunto siitä, että yhdessä Venäjän kanssa maalla ”on tosiasiallisesti yhteiset asevoimat (keihäänkärkenä meidän armeijamme)” (PRB 2022b). Toisaalta Ukrainan itsenäisyyspäivän 24.8. onnitellessa ukrainalaisille Lukašenkan vakuutus siitä, ”etteivät tämänpäiväiset vastakkainasettelut voi romahduttaa kahden naapurikansan vuosisataisia syviä suhteita” (PRB 2022c), viestii tasapainon hakemisesta.

Tässä laadullisen tutkimuksen metodeja hyödyntävässä katsauksessa kavennan informaatiokatvetta tarkastelemalla sitä, miten Valko-Venäjän ylimmän johdon diskursseissa käsitellään maan sotilaspoliittista tilannetta sekä sitä, miten maan asevoimia kuvaillaan ja millaisina valkovenäläisjohto näkee niin sotilaalliset kuin muut Venäjä-suhteet. Tarkastelu tuottaa sekä sotilaalliseen että (siviili)yhteiskunnalliseen keskusteluun yhden yleiskuvan Valko-Venäjän asemasta Ukrainan-sodan aikana, samoin kuin kuvan maan asevoimista, niiden varustelusta ja vahvuuksista sekä yhteistyöstä Venäjän asevoimien kanssa. Erityisesti poliittisen tahtotilan, mutta myös päivänpoltavan tilanteen asettaminen omiin viitekehyksiinsä edellyttää kielenkäytön tarkastelua. Auttaakseni alueen sosiaalisen kieliopin, eli julkisten ja piilevien vuorovaikutusnormien (Siljander 1995, 111–114), hahmottamista, olen oheistanut

ja suomentanut sitaatit Valko-Venäjän ylimmän johdon sotilaspoliittista kehitystä syyskesällä 2022 linjanneista lausunnoista sekä niissä käytetyistä sanavalinnoista.

On kuitenkin syytä muistaa, että sodan aikana käänteet voivat olla nopeita ja että tämäkin analyysi tulee julki vasta kuukausi kirjoittamisensa jälkeen. Korostettakoon, että pyrin arvioimaan pikemminkin Valko-Venäjän sotilaallisen kehityksen päivänpolttavia päälinjoja kuin laatimaan sotatieteellistä tutkielmaa valkovenäläisestä taisteluvuolmiudesta. Niinpä teksti soveltuu myös laajemmalle yleisölle, eikä lukijalta odoteta sotakaluston, sen käyttöperiaatteiden tai taktiikan syvällistä tuntemusta.

Liittoutumattomuudesta länsikilveksi

Valko-Venäjän korkeimman tason armeijajymäryksestä ja maan suorituskyvyn riippuvuussuhteesta kertoo presidentti ja ylipäällikkö Lukašenkan toteamus itsenäisyyspäivän seppeleenlaskutilaisuudessa siitä, ”...että Valko-Venäjän ja Venäjän liitossa jo kauan sitten on rakennettu asevoimien yhteinen joukko-osasto. Tosiasiallisesti yhteinen armeija” (PRB 2022a). Presidentti ei kuitenkaan tarkentanut, mitä osastoa hän pitää yhteisenä, mutta ilmaus tuskin käsitti kaikkia valkovenäläisiä joukko-osastoja. Mikäli asia olisi niin, olisivat Minskin kaaderit menettäneet kokonaan otteensa paikallisista turvallisuusvoimista.

Toki integraatio Venäjän asevoimien kanssa jatkuu kolmatta vuosikymmentä ja kotimaisen ylimmän johtoportaan puuttuessa operatiivisen ja strategisen tason harjoitukset käydään Moskovan komennossa (Muzyka 2021, 4; Venäjän ja Valko-Venäjän yleisestä integraatiosta 1990-luvulla ks. esim. artikkelikokoelma BRIAA¹; Perepelitsa 1999; Drakokhrust & Furman 2002). Kuitenkin aivan ensimmäisessä, vuoden 1992, sotilasdoktriinissaan Valko-Venäjä julistautui puolueettomaksi ja liittoutumattomaksi. Linjaus oli looginen, sillä valtionpäämiehenä 1991–1994 toiminut Stanislau Šuškevitš pysytteli etäällä sekä Venäjältä että vastaluodusta Itsenäisten valtioiden yhteisöstä, IVYstä (Mikalajeu 2002, 370). Kieltämättä se, että äskettäin Moskovan keskuskomennosta vapautunut maa (tai sen eliitti) olisi rientänyt jälleen Kremlin syliin, olisi muodostunut räikeäksi paradoksiksi.

Toisaalta myös Moskova etsi 1990-luvun alussa sotilaallista paikkaansa entisen suurvallan raunioilla. Esimerkiksi vuosina 1990–1991 Transnistrian kriisin kärjistyessä Kremlin haukat ajoivat ulkovenäläisten puolustamista voimalla, kun taas omaa positiotaan varmistellut Jeltsinin piiri empi (Lamminparras 2014a, 70, 82, 92; Lamminparras 2014b, 42). Mitä todennäköisimmin Šuškevitšin intoa pysyä etäällä Moskovasta vahvisti Venäjän uusi lähinaapuripolitiikka (ks. esim. Tsihamirau 2002b), jonka konkretiaa oli todistettu Venäjän 14. armeijan tullessa moldovalaisten ja transnistrialisten väliin Benderissä kesäkuussa 1992 (sodasta Dnestrillä ks. Lamminparras 2014a, 60–62, 72–76; Lamminparras 2014b, 42).

Moldovaa osuvampi verrokki Valko-Venäjälle on kuitenkin etelänaapuri, jo siksikin, että edesmenneet Šuškevitš ja Ukrainan presidentti Leonid Kravtšuk yhdessä Venäjän SFNT:n presidentin Jeltsinin kera allekirjoittivat Neuvostoliiton lakkauttaneen IVY-sopimuksen joulukuussa 1991 (Šuškevitš 2012, 176–197; Valko-Venäjän lähihistoriasta ks. esim. Korosteleva, Lawson & Marsh 2003; Miranovitš 2003; Turonak 2006). Vaikkei Valko-Venäjällä saattanut odottaa tapahtuvan esimerkiksi Krimin vuoden 1992 itsenäisyystahdonilmauksen (Kuzio 2002, 204), saati niemimaan vuosien 1994–1995 irtautumispyritysten (Kuzio 1997, 67–83), kaltaisia Venäjä-mielisiä kriisejä, Neuvostoliitolta periytyvän sotavoiman jakokysymys oli yhtä lailla avoin. Maassa majaili yli 240 000 sotilasta, joskin määrä pieneni vuoteen 1996 mennessä 85 000:een (Mikalajeu 2002, 371).

Kiintoisasti Muzyka (2021, 1) toteaa Valko-Venäjällä neuvostoaikana sijainneiden joukkojen tehtävän olleen ”keihäänkärki, joka olisi tehnyt läpimurron Nato-puolustukseen Saksassa”. Maantieteellinen etäisyys ei tue ajatusta sellaisenaan, ja Puolaan, Tšekkoslovakiaan ja Itä-Saksaan sijoitettujen voimien osuus tulisi ottaa tutkimuksessa myös huomioon. Kenties kuvaavampi ilmaus Valko-Venäjältä operoivien yksiköiden neuvostoaikaisesta tehtävästä päätyisi lähemmäs toisen portaan roolia, eli näiden tuli murtokohdasta tunkeutua syvälle vastustajan alueelle.

Toisaalta silloisen Valko-Venäjän SNT:n maaperällä sijaitsi maailman kuudenneksi suurin ydinasearsenaali (ibid.), joka tosin heti 1990-luvun alussa siirrettiin Venäjälle (Tsihamirau 2002a, 352). Mainitsemisen arvoista on nykyisen ylipäällikön idänpolitiikka ja sen painoarvo: ennen presidenttiyttään pragmaattisesti idänsuhteita kommentoinut Lukašenka ryhtyi vuonna 1994 valituksi tultuaan ajamaan Venäjä-suuntausta, jonka sotilaallisesti näkyvin merkki oli maiden valtioliiton myötä päivystysvastuuseen vuonna 1996 astunut yhteinen ilmapuolustusjärjestelmä (ibid., 351–353). Tämä Buk-ohjuksiin perustuva ilmapuolustusjärjestelmä modernisoitiin 1990-luvun lopussa, ja modifikaation myötä se kykeni tavanomaisten kohteidensa lisäksi torjumaan taktisia ballistisia ohjuksia ja maakohteita (Mikalajeu 2002, 371).

Vanhentunut varustelu

Kyynisesti katsoen läntisimpänä neuvostotasavaltana Valko-Venäjä vastasi yhtäältä Venäjän SFNT:n länsiosien maa- ja ilmapuolustuksesta ja toisaalta toimi samalla vastustajan mahdollisten ensi-iskujen kohteena. Nykyään venäläisjoukkojen selustan suojaamisesta puhuminen taas on puhdas retorinen tehokeino, sillä esimerkiksi Valko-Venäjän maavoimat käsittävät ainoastaan 45 000 sotilasta (Muzyka 2021, 20). Ilmapuolustuksen osalta ei liioin tule unohtaa sitä, että Valko-Venäjän rykmentit Brestissä, Hrodnan lähistöllä sekä Polatskissa nojaavat pitkälti vanhempiin S-300-sarjan ohjuksiin (ibid., 11).

Teknistä takamatkaa kiriakseen Venäjä sijoitti alkukeväästä Brestiin kaksi huippunykyaikaista S-400-ilma- ja ohjustorjuntapatteristoa (MWM), kun taas valkovenäläisten vanhemmalla mallilla varustettujen ilmatorjuntaohjusjoukkojen operatiivistaktinen harjoitus toteutettiin elokuun lopussa Astrahanin alueella sisä-Venäjällä (MORB 2022a). Kokonaiskuvan kannalta on loogista, ellei peräti välttämätöntä, että Lukašenkan ja Putinin kesäkuun 2022 tapaamisessa sovittiin nimenomaan valkovenäläisten Su-25-hävittäjien modernisoinnista Venäjällä ja etäiskukykyä kohottavien Iskander-M-ohjuskompleksien lisäämisestä Valko-Venäjällä (PRB 2022d). 1980-luvulla palveluskäyttöön otetun konemallin modernisaation onnistumista sopii toki epäillä, piinaahan Venäjää pakotteista kumpuava komponentti- ja virtapiiripula.

Samoihin aikoihin kehitettyä MiG-29-hävittäjämallia käyttävät kymmenen vuoden takaisen päivitysten myötä yhä lukuisat maat. Esimerkiksi Valko-Venäjän kahden laivueen yhteensä 24 koneen toimintasuuntana on Puola ja Liettua (Muzyka 2021, 12). Vaikka länsimaidenkaan hävittäjäkehitys ei ole ollut ongelmatonta, mistä kertovat muun muassa F-35-hävittäjiin liittyvät toimintaepävarmuudet, Venäjällä kärkihävittäjäksi kaavailun Su-57:n kalleus (Axe 2021) siirtää sikäläisen kehitystyön fokuksen vanhempiin Su-30- ja Su-35-malleihin – jos niihinkään Ukrainan-invaasiosta seuranneiden lisäsanktioiden vuoksi. Viimeksi mainitussa tapauksessa Valko-Venäjän Su-25-hävittäjien päivitysmahdollisuudet yhtä lailla ohenevat.

Valko-Venäjän maavoimien varustetilanne ei liioin eroa ilmavoimista, paitsi että niukkuus jakautuu kahtaalle: läntinen sotilasalue vastaa ylisuuresta Puolan-Liettuan toimintasuunnasta ja luoteinen sotilasalue turhan laajan Liettuan-Latvian toimintasuunnan puolustuksesta

(Muzyka 2021, 5–6). Toisaalta katsauksen laatimishetkellä syyskuun alussa tykistöaselaji osoittautui hyvin kenttäkelpoiseksi, vaikkei aina tekniikan kärjeksi. Erikoismiesten ja aliupseerien panssari- ja tykistökoulutuksessa 72. Kaartin yhdistetyssä koulutuskeskuksessa suoritettiin ammuntoja muun muassa ”Gvozdika”-, ”Akatsija”- ja ”Giatsint”- sekä Suomenkin puolustusvoimien kevyeen tykistökaluun kuuluvilla 122H63-haupitseilla (MORB 2022b).

Huomionarvoista on, ettei Valko-Venäjän etelän toimintasuunnassa pitkään ollut omaa sotilasaluetta. Tämä puute poistui toukokuussa 2022, kun Ukrainan tapahtumien seurauksena ylipäällikkö päätti ja tiedotti sen perustamisesta. Sitä ennen rajavartijat partioivat tuhannen kilometrin pituista eteläosaa, mutta paniikinomaiseen korjausliikkeeseen viittaa Lukašenkan turvallisuusneuvostossa vielä erikseen peräänkuuluttama erikoisjoukkojen ja pataljoonan taisteluosastojen rotaatio etelärajalle (PRB 2022e).

Vaikka kaikki mainitut joukot kiertäisivät vuorollaan ”rintamavastuussa” etelässä ja kaakossa Ukrainan rajalla, määrällisesti vahvuus ei kohoa merkittäväksi. Erikoisjoukot Brestissä, Vitsebskissä ja Marina Horkassa Minskin lähellä käsittävät yhteensä vajaat 7 000 sotilasta, siis kolme alimääräistä maahanlaskuprikaattia asianomaisine tukiyksiköineen. Toki se, että sotatilanteessa nämä yksiköt suoraan Valko-Venäjän yleisesikunnan alaisina alistettaisiin sekä omista maavoimista että Venäjän 1. Kaartinpanssariarmeijasta muodostettavalle alueelliselle yhtymälle, edesauttaisi operointia missä tahansa konfliktissa. (Muzyka 2021, 2, 10.)

Toiseksi, sikäli kuin Ukrainan tietoihin (HURMOU) samaisen panssariarmeijan merkittävistä menetyksistä on uskominen, kaavailtu sodanaikainen voimayhtymä on käytännössä lamautettu. Olipa väitetty tappiosuuruusluokka sotapropagandaa tai ei, on ilmeistä, että tähtäyslinjaa korkeammalla lentävä ja panssarin läpäisevä NLAW-torjuntaohjus on ylitsepääsemätön este tälle kalustolle.

Kolmanneksi, vanhojen sotilasalueiden yhteenlaskettu koulutus tuottaisi enintään seitsemän mekanisoitua ja neljä panssaripataljoonaa, eli 240 kpl T-72-panssarivaunuja sekä 560 kpl BMP-1- tai BMP-2-mallisia panssaroituja miehistönkuljetusajoneuvoja (Muzyka 2021, 7). Esimerkiksi elokuun lopulla 339. Kaartin erillinen mekanisoitu pataljoona suoritti taktiset harjoituksensa kyseisellä kalustolla (MORB 2022c), mutta tosiasiaa puhe on samoista vanhenevista malleista, joita Ukrainassa on tuhoutunut sadoittain. Mikä pahinta, maantiede ei myöskään suosi: jos yksin Latvian-vastaisen 200 kilometriä pitkän rajan puolustus on ylipääsemätön tehtävä luoteiselle sotilasalueelle, miten viisinkertaisen pituuden turvaaminen onnistuisi toistaiseksi vasta rakentuvalta eteläiseltä?

Sodaton sivusta

On luultavaa, että haaliakseen massaa uudelle sotilasalueelle Minsk ilmoitti maavoimien määrävahvuuden nostosta 80 000 sotilaaseen (HŠZSU). Silti on syytä kysyä, kuinka ja mistä uudet rekrytit löytyvät. Kuten Muzyka (2021, 7) huomauttaa, nykyään toimivien operatiivisten yksiköiden pelkkä kirjavahvuus edellyttäisi 12 000 sotilaan lisäystä, eli kokonaisrekrytointitarve on 47 000.

Noston jälkeen tilanne vastaisi 1990-luvun puoliväliä, jolloin vahvuus oli 85 000 sotilasta. Ukrainan tapahtumien valossa sopii aprikoida, suunniteltiinko tätä alun perin vai törmättiinkö rekrytointitarpeeseen olosuhteiden pakosta. Viestinnän kannalta on tietenkin huomattava, että riippumatta todellisesta asiaintilasta, julkilausuttu tahtotila yhtä kaikki signaloi Valko-Venäjän puolustautumisaikeita ja parhaassa tapauksessa toimii ehkäisevänä pelotteena.

Samaa korosti puolustusministeri Hrenin toukokuussa heti joukkojen lisäyksen tultua ilmi: asevoimat ovat ”sotaa ennaltaehkäisevä instrumentti” eikä Valko-Venäjä uhkaa ketään. Puolustusministerin mukaan maa haluaa elää ja kehittyä rauhassa, itsenäisenä ja riippumattomana. (Belta 2022a.) Silti kokonaisen uuden sotilasalueen perustaminen lievimmilläänkin implikoi vakavaa muutosta turvallisuusympäristössä. Termistö ja ylätyyliset sanavalinnat ovat myös miltei identtisiä statukseltaan selkiytymättömän Transnistrian tasavallan presidentin Vadim Krasnoselskin puheiden kanssa (ks. esim. vuoden 1992 sodan puhkeamisen muistopäivän 2.3.2022 puhe Dubšarissa/Dubossaryssa, PSPPMR), ja toisistaan tietoisina tai ei, käyttämällä niitä sekä Hrenin että Krasnoselski viestivät oikeutetun vapauden olevan uhattuna.

Valkovenäläisten reserviläisten kutumisesta palvelukseen ei juuri keskustella, mihin lienee syynä liikekannallepanon edellyttämä sota- tai poikkeustila. Myös tässä heijastuu tiivis suhde Moskovaan, vaikka Putin katsauksen viimeistelyn aikana ukaasin osittaisesta liikekannallepanosta antoikin. Koska Venäjän presidentti puhui ukaasin ja runsaan viikkoa myöhemmän Donetskin, Luhanskin, Zaporizžjan ja Hersonin alueiden Venäjään-liittämisen yhteydessä Ukrainan-invaasiosta yhäti ”erikoisoperaationa” (Kremlin 2022a; 2022b), myös Minskin sanavaranto on rajoitettu. Omavaltainen sodanjulistus signaloisi toki Minskin kaaderien itsenäisyyttä Moskovasta, mutta iskisi vasten Kremlin kasvoja, eikä Valko-Venäjä ylipäänsä kestäisi yhteentottoa Ukrainan kanssa.

Mitä ilmeisemmin kysymys on jonkinasteisen kansalliskaartin luomisesta. Puolustusministeri Hrenin esimerkiksi aprikoi alueellisen puolustuksen ”mahdollisesti ratkaisevaksi” nykyajan konflikteissa ja tervehti riemulla asianmukaista kiinnostusta niin hallintoalueilla kuin piireissä (Belta 2022b). Eri kysymys on, riittävätkö ajoittaiset ampumaharjoitukset harjaannuttamaan aluepuolustusjoukkoja varsinaisiin sota-aikaisiin tehtäviinsä.

Vaikka Valko-Venäjän ilmoittaman 35 000 sotilaan lisäyksen jakautumista eri aselajeihin voi toistaiseksi vain spekuloida, varmaa on, etteivät kaikki päädy alueelliseen puolustukseen. Hrenin ilmoitti asevoimien kehityksen painopisteeksi erikoisjoukot (Belta 2022c), ja ylipäällikön sinänsä tavanomainen tervehdys samaisille sotilaille ammattikunnan juhlapäivänä 2.8.2022 korosti niin ikään erikoisjoukkojen menneisyyttä ja tulevaisuutta Valko-Venäjän armeijan eliittinä (PRB 2022f). Toisin sanoen, fokus kohdistuu niihin samoihin prikaateihin, jotka ovat sodan puhjetessa alistettuja Kremlin komentoon.

Mutta vaikka kaikki uudet rekrytoinnit sijoittuisivat erikoisyksiköihin nykyisten 7 000 sotilaan täydennykseksi, yhteensä 42 000 miehen kokonaisuudella merkittäviä operaatioita tuskin haluttaisiin toimeenpanna – saati kyettäisi ylläpitämään – tuhat kilometriä leveällä kaistalla. Aivan samoin kuin Transnistriassa majaan Venäjän operatiivisen ryhmän 2 000 taistelijaa (Straučiu et al. 2021, 113) lounaassa, Valko-Venäjän eteläiselle sotilasalueelle sijoitettavat joukot määrästä riippumatta lähinnä rajaavat Kiovan poliittista, strategista, logistista ja taloudellista liikkumavaraa sekä lännessä että pohjoisessa. Sotilaallisesti ne myös sitovat tuhansia ukrainalaisia itä- ja etelärintamilta heikentäen Kiovan kykyä vastahyökkäykseen esimerkiksi Hersonissa ja Donetskissa.

Päätelmät

Sen jälkeen kun Venäjä veti Kiovan ja Tšernihivin suuntaan operoineet joukkonsa pois valkovenäläiseltä Homelin alueelta, arviot Valko-Venäjän sotilaallisesta asemasta ovat olleet yllättävän vähäisiä. Maantieteellisesti Venäjän vetäytyminen siirsi ”erikoisoperaation” painopisteen itään ja etelään, siis samalle reitille, jota pitkin Venäjän keisarikunta ammuin

laajeni nyky-Moldovan länsirajalle Prutille. Venäjä hyödyntää yhä valkovenäläistä maaperää ilma- ja ohjusiskujen lähtöalueena ja mailla on yhteinen ilmapuolustus, jonka ajanmukaisuus tosin nojaa venäläisyksiköiden varaan.

Vaikka Minsk päätti eteläisen sotilasalueen perustamisesta ja ilmoitti lähes kaksinker- taistavansa sotilasvahvuutensa, asevoimien krooninen miehistöpula ja vanhentunut kalusto sulkevat pois laajamittaiset operaatiot. Täten presidentti ja ylipäällikkö Lukašenkan puheet venäläisistä ja valkovenäläisistä veljinä sekä näiden yhteisestä armeijasta kilpistyvät reaaliolosuhteisiin – paitsi erikoisjoukkojen osalta, jotka nekin ovat sotatilassa Moskovan komennossa. Toki Valko-Venäjän puolustusministeri Hrenin vakuutti armeijan olevan ensi sijassa sodan ennaltaehkäisijä ja valkovenäläisten haluavan elää rauhassa, muttei täsmentänyt, mikä tätä uhkaa ja miten.

Pelkkä ilmoitus maavoimien kasvattamisesta ja päätös uudesta sotilasalueesta implikoivat tietenkin puolustusalltiutta, mutta paljastavat samalla puutteet. Valko-Venäjällä ei ole tahtoa eikä kykyä osallistua Ukrainan-invaasioon, eivätkä venäläiset sen varaan laskekaan. Minskin tasapainoileva rooli pikemminkin muistuttaa Transnistrian vastaavaa – maan asevoimien taisteluvalmius on heikko, mutta silti ne sitovat Ukrainan voimia ja patoavat Kiovan liik- kumavaraa.

Viitteet

1 BRIAA käsittelee 25 tekstissään Valko-Venäjän ja Venäjän integraatiota 1990-luvulla taloudellisesta, poliittisesta ja strategisesta näkökulmasta, mutta tarkemmin viittaa vain valikoituihin teksteihin.

Lähteet

Axe, David (2021), Russia Is Working on a New Stealth Fighter It Probably Can't Afford, *Forbes* 28.5.2021. <https://www.forbes.com/sites/davidaxe/2021/05/28/russia-is-working-on-a-new-stealth-fighter-it-probably-cant-afford/?sh=3cbeeb434634> (Tarkistettu 30.9.2022).

BH (Belaruski Hajun) = Minimum 631 raketa byla zapuščena iz Belarusi po Ukraine: Hronologija vsei raketnoi bombardirovki Ukrainy s territorii Belarusi, 4.5.2022. https://t.me/Hajun_BY/4416 (Tarkistettu 30.9.2022).

Belta (Belaruskaje telegrafnaje ahentstva) 2022a = Hrenin: Uzbroyenyja Sily Belarusi – heta perš za usjo instrument neda puššennja vainy, Minsk 26.5.2022. <https://blr.belta.by/society/view/hrenin-uzbroenyja-sily-belarusi-geta-persh-za-use-instrument-nedapushchennja-vajny-115472-2022> (Tarkistettu 30.9.2022).

- Belta 2022b = Hrenin: u Belarusi mohuts stvaryts narodnaje apaltšenne i kolkasts abarontsau krainy pavjalitšytstva u razy, Minsk 27.5.2022 <https://blr.belta.by/society/view/hrenin-u-belarusi-moguts-stvaryts-narodnae-apalchenne-i-kolkasts-abarontsau-krainy-pavjalichytstva-u-115543-2022> (Tarkistettu 30.9.2022).
- Belta 2022c = Hrenin: asnounym napramkam razvitstsjja belaruskaj armii stanuts sily spetsaperatsyi, Minsk 26.5.2022. <https://blr.belta.by/society/view/hrenin-asnounym-napramkam-razvitstsjja-belaruskaj-armii-stanuts-sily-spetsaperatsyj-115473-2022> (Tarkistettu 30.9.2022).
- Drakokhrust, Yuri & Furman, Dmitri (2002), *Belarus and Russia: The Game of Virtual Integration. – Independent Belarus Domestic Determinants, Regional, and Implications for the West*. Ed. Margarita Mercedes Balmaceda, James Clem & Lisbeth Tarlow. Cambridge: HUP, 222–231.
- HŠZSU (Heneralni štab ZSU), Operativna informatsija stanom na 06.00 07.06.2022 štšodo rosijkoho vtvorhennja, 6.6.2022. <https://www.facebook.com/GeneralStaff.ua/posts/334457685533983> (Tarkistettu 30.9.2022).
- HURMOU (Holovne upravlinnja rozvidki Ministerstva oborony Ukrajiny), Do seredini bereznja zdalisja v polon blizko sta rosijksykh tankistiv, Kyjiv 16.5.2022. <https://www.facebook.com/DefenceIntelligenceofUkraine/posts/313311947646899> (Tarkistettu 30.9.2022).
- Korosteleva, Elena A. & Lawson, Colin W. & Marsh, Rosalind J. (2003), *Contemporary Belarus between Democracy and Dictatorship*. London: RoutledgeCurzon.
- Kremlin 2022a = Obrašćenije Prezidenta Rossijskoj Federatsii, Moskva 21.9.2022. <http://kremlin.ru/events/president/news/69390> (Tarkistettu 30.9.2022).
- Kremlin 2022b = Podpisanije dogovorov o prinjatii DNR, LNR, Zaporožskoj i Hersonskoj oblastej v sostav Rossii, Moskva 30.9.2022. <http://kremlin.ru/events/president/news/69465> (Tarkistettu 30.9.2022).
- Kuzio, Taras (1997), *Ukraine under Kuchma: Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in Independent Ukraine*. London: MacMillan Press LTD.
- Kuzio, Taras (2002), *Ukraine: Perestroika to Independence*. Second Edition. Houndmills and London: MacMillan Press LTD.
- Lamminparras, Nico (2014a), Mikä on Transnistria? Dnestrin moldovalaisen tasavallan synty & nykypäivä. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: HY.
- Lamminparras, Nico (2014b), Vain Venäjän vasalli? Transnistria EU:n ja Euraasian välillä. – *Tiede ja ase* 72:1, 42–74. Helsinki: Suomen Sotatieteellinen seura.
- Mikalajeu, Jan (2002), Vaikokovaje supratsounitsva Belarusi i Rasii. – *Belaruska-Rasijkskaja integratsija. Analititšnyja artikuly*. Red. ei mainittu. Mensk: UP. Vydavetsva Entsyklapedyky, 370–378.
- Miranovitš, Jaugen (2003), *Nainoušaja historyja Belarusi*. Sankt-Petsjburg: Neuski prastsjah.
- MORB (Ministerstvo oborony Respubliki Belarus) 2022a = Belorusskije zenittšiki uspešno proveli bojevyje strelby... 26.8.2022 8.56. <https://www.facebook.com/mod.mil.by> (Tarkistettu 30.9.2022).
- MORB 2022b = Na 227-m obštšeoiskovom poligone kursanty 3-i gvardeiskoi... 7.9.2022 16.00. <https://www.facebook.com/mod.mil.by> (Tarkistettu 30.9.2022).
- MORB 2022c = Gvardeitsy 339 omb natšali podgotovku k dvustoronnemu... 24.8.2022 09.28 <https://www.facebook.com/mod.mil.by> (Tarkistettu 30.9.2022).
- Muzyka, Konrad (2021), *The Belarusian Armed Forces Structures, Capabilities, and Defence Relations with Russia*. Tallinn: Rahvusvaheline Kaitseuringute Keskus.
- MWM (Military Watch Magazine) = Russian and Belarusian S-400s on NATO Frontlines Conduct Combat Readiness Drills, 17.7.2022. <https://militarywatchmagazine.com/article/after-shooting-down-ukrainian-targets-russia-s-s-400-missile-defence-units-in-belarus-conduct-combat-readiness-drills> (Tarkistettu 30.9.2022).
- Perepelitsa, Hrihorij (1999), Belarusian-Russian integration and its impact on the security of Ukraine. – *Belarus at the crossroads*. Ed. Sherman W. Garnett & Robert Legvold. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 81–104.
- PRB (Prezident Respubliki Belarus) 2022a = Tsyrymonija uskladannja kvetak i vjankou memaryjalnym komplekse "Kurgan Slavy", Minsk 3.7.2022. <https://president.gov.by/be/events/ceremoniya-vozlozheniya-cvetov-i-venkov-v-memorialnom-komplekse-kurgan-slavy-1656849679> (Tarkistettu 30.9.2022).
- PRB 2022b = Sustretšaz s Dzjaržaunym sakratarom Saveta Bjaspeki Belarusi Aljaksandram Valfovitišam, Minsk 20.9.2022. <https://president.gov.by/be/events/vstrecha-s-gosudarstvennym-sekretarem-soveta-bezopasnosti-belarusi-aleksandrom-volfovichem-1663679586> (Tarkistettu 30.9.2022).

- PRB 2022c = Vinšavanne narodu Ukrainy z Dnjom Nezaležnasti, Minsk 24.8.2022. <https://president.gov.by/be/events/pozdravlenie-narodu-ukrainy-s-dnem-nezavisimosti-1661324650> (Tarkistettu 30.9.2022).
- PRB 2022d = Perahavory z Prezidentam Rasio Uladzimiram Putsinym, Minsk 25.6.2022. <https://president.gov.by/be/events/peregovory-s-prezidentom-rossii-vladimirom-putinym-1656180741> (Tarkistettu 30.9.2022).
- PRB 2022e = Narada pa pytannjah z abespjatšennja vajennai bjaspeki, Minsk 26.5.2022. <https://president.gov.by/be/events/soveshchanie-po-voprosam-obespecheniya-voennoy-bezopasnosti-1653571542> (Tarkistettu 30.9.2022).
- PRB 2022f = Vinšavanne z Dnjom desantnikau i sil spetsyjalnyh aperatsyi Uzbrojenyh Sil, Minsk 2.8.2022. <https://president.gov.by/be/events/vinshavanne-z-dnyom-desantnikau-i-sil-specyjalnyh-aperacyy-uzbroenyh-sil> (Tarkistettu 30.9.2022).
- PSPPMR (Press-služba Prezidenta Pridnestrovskoi Moldavskoi Respubliki) = Prezident prinjal utšastije v traurno-pamjatnom mitinge «Pamjat netlenna», Tiraspol 2.3.2022. https://www.youtube.com/watch?v=_huusOMcq5Y (Tarkistettu 30.9.2022).
- Siljander, Pauli (1995), Teksti ja todellisuus – laadullisten aineistojen tulkinnan edellytyksistä. – *Ihmistieteiden 1990-luvun metodologiaa etsimässä. Keskustelua kasvatus- ja sosiaalityieteiden 1990-luvun metodologiasta*. Toim. Jari Eskola, Jukka Mäkelä & Juha Suoranta. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 111–130.
- Strauțiu, Eugen & Melinte, Mihai (2021), Grupul operativ al trupelor ruse și misiune de pacificare Transnistreană. – *Anuarul laboratorului pentru analiza conflictului Transnistrean* 5:1, 108–121.
- Šuškevič, Stanislau (2012), *Moja žizn, krušenije i voskrešenije SSSR*. Moskva: ROSPEN.
- Tsihamirau, Aljaksandr (2002a), Rasiya u vonkavai palitytsy afitysinaha Mensku. – *Belaruska-Rasijskaja integratsyja. Analityšnyja artikuly*. Red. ei mainittu. Mensk: UP. Vydavetsva Entsyklapedyks, 347–351.
- Tsihamirau, Aljaksandr (2002b). Belarus u vonkavai palitytsy Rasio. – *Belaruska-Rasijskaja integratsyja. Analityšnyja artikuly*. Red. ei mainittu. Mensk: UP. Vydavetsva Entsyklapedyks, 327–346.
- Turonak, Juri (2006). *Madernaja historyja Belarusi*. Vilnja: Institut Belarussistyki.

Valko-Venäjän unohtunut kriisi

Venäjän aloitettua järkyttävän hyökkäyssodan Ukrainassa on Valko-Venäjän tilanne väistämättä jäänyt katveeseen. Keskustelu on typistynyt Lukašenkan rooliin sodan mahdollistajana ja kysymykseen siitä, hyökkääkö Valko-Venäjän armeija Ukrainaan. Valko-Venäjän kriisi on kuitenkin yhä ratkaisematta, mistä myös länsimaat ovat osaltaan vastuussa, ja se voi kostautua.

Harva olisi uskonut vuoden 2020 alussa, että Valko-Venäjän kansalaiset eläisivät pian painajaisessa. Lukašenkan hallinto päätyi Krimin valtauksen myötä haavoittuvaan asemaan suhteessa Venäjään ja yritti sen jälkeen pitää yllä kulisveja kotimaassa ja ulospäin. Kansainvälisellä areenalla Lukašenka ja Euroopan unioni (EU) normalisoivat suhteitaan osana EU:n uutta kriittisen sitouttamisen politiikkaa, joka sivuutti demokratiavoitteet turvallisuuden ja vakauden nimissä. Kotimaassa Lukašenkan hallinto esitti itsensä ”valistuneena diktatuurina” joka tukisi uusia talousklustereita kuten IT-sektoria, eikä ainakaan estäisi kansalaisyhteiskunnan epäpoliittista toimintaa.

Teollistunut ja koulutetun väestön kansoittama Valko-Venäjä on ollut Euroopan köyhin maa, jossa on yhteiskunnan eurooppalaistumisesta huolimatta eletty arkaaisen ja itsevaltaisen hallinnon alaisuudessa. Monien silmissä tällaiset Valko-Venäjän taloudelliset ja poliittiset paradoksit näyttivät alkavan lientyä. Se oli kuitenkin harhaa, sillä ongelman juurisyy eli oportunistinen, lännenvastainen ja personalistinen hallinto, joka on haluton jakamaan valtaa edes omien tukijoidensa kanssa, ei ollut muuttunut. Varoituksista huolimatta EU kuitenkin edisti politiikkaa, jota käytettiin vahvistamaan järjestelmän uuspatrimoniaalisia piirteitä ja joka osaltaan syvensi vallanjaon epäsuhtaa hallinnon ja yhteiskunnan välillä. EU oli voitonriemuinen kun Valko-Venäjän hallinto oli valmis keskusteluun ja yhteistyöhön. EU investoi maan julkisiin laitoksiin ja salli Valko-Venäjän hallinnon sanella ehdot rajatulle kanssakäymiselle Valko-Venäjän kansalaisyhteiskunnan kanssa. Tämä kostautui kansan liikehännän alettua, kun protesteilla ei ollut ideoita, strategiaa tai organisaatiota.

Valko-Venäjän hallinto asteli vuoteen 2022 jalkapuolena. Väärennettyjen vaalien jälkeen hallinto on pysytellyt vallassa pääasiassa laajamittaisen voimankäytön ja pelottelun turvin. Lukašenkan hallinto on virittänyt sortokoneistonsa ennennäkemättömälle tasolle, jota on verrattu Stalinin puhdistuksiin 1930-luvulla. Poliittinen oppositio, kansalaisyhteiskunta ja vapaa

media on täysin tuhottu maan rajojen sisällä. Hallinnolla ei kuitenkaan ole legitimitteettiä ja se on täysin riippuvainen Venäjän tuesta.

Sota Ukrainassa syventää kriisiä. Se heikentää entisestään Lukašenkan hallintoa. Osallistuminen sotaan vähentää entisestään hallinnon kannatusta jo valmiiksi vähemmistöön kuuluvan, ”vakautta edustavan” kansanosan keskuudessa. Sekä maan eliitissä että lännessä hallinnon osallisuus sodassa ja venäläisten joukkojen oleskelu maassa nähdään osoituksina maan oman suvereniteetin katoamisesta ja hallinnon muuttumisesta Kremlin marionetiksi. Sanktioiden kasvava paine heikentää taloutta, eikä Moskova näytä olevan halukas kompensoimaan tappioita. Resurssien hiipuminen sytyttää eliitin sisäisiä kiistoja, ja epäonninen perustuslaillinen uudelleenjärjestely lisännee vaatimuksia aidosta vallanjaosta.

Syvenevästä sisäpoliittisesta kriisistä huolimatta opposition heikkous ja EU:n kyvyttömyys tai haluttomuus luoda strategiaa Valko-Venäjän suhteen mahdollistavat Lukašenkan hallinnon selviytymisen. Suhteiden lientymisen lakattua EU ei ole onnistunut muodostamaan kelvollista visiota ja strategiaa siitä, mitä se haluaa Valko-Venäjä-politiikallaan saavuttaa ja miten. Näin avaimet Valko-Venäjän tulevaisuuteen lankeavat Venäjän presidentti Putinin käsiin, mikä merkitsee ainoastaan lisää vaikeuksia lähitulevaisuudessa.

Englannista kääntänyt Emma Hakala



Ryhor Nizhnikau

Kirjoittaja on vanhempi tutkija Ulkopoliittisessa instituutissa. Hänen tutkimusaiheensa liittyvät Venäjän ja EU:n politiikkaan EU:n itäisen naapuruston alueella sekä sisäiset kehityskulut Ukrainassa, Moldovassa ja Valko-Venäjällä.

Kantaaottavaa kirjontaa Valko-Venäjältä

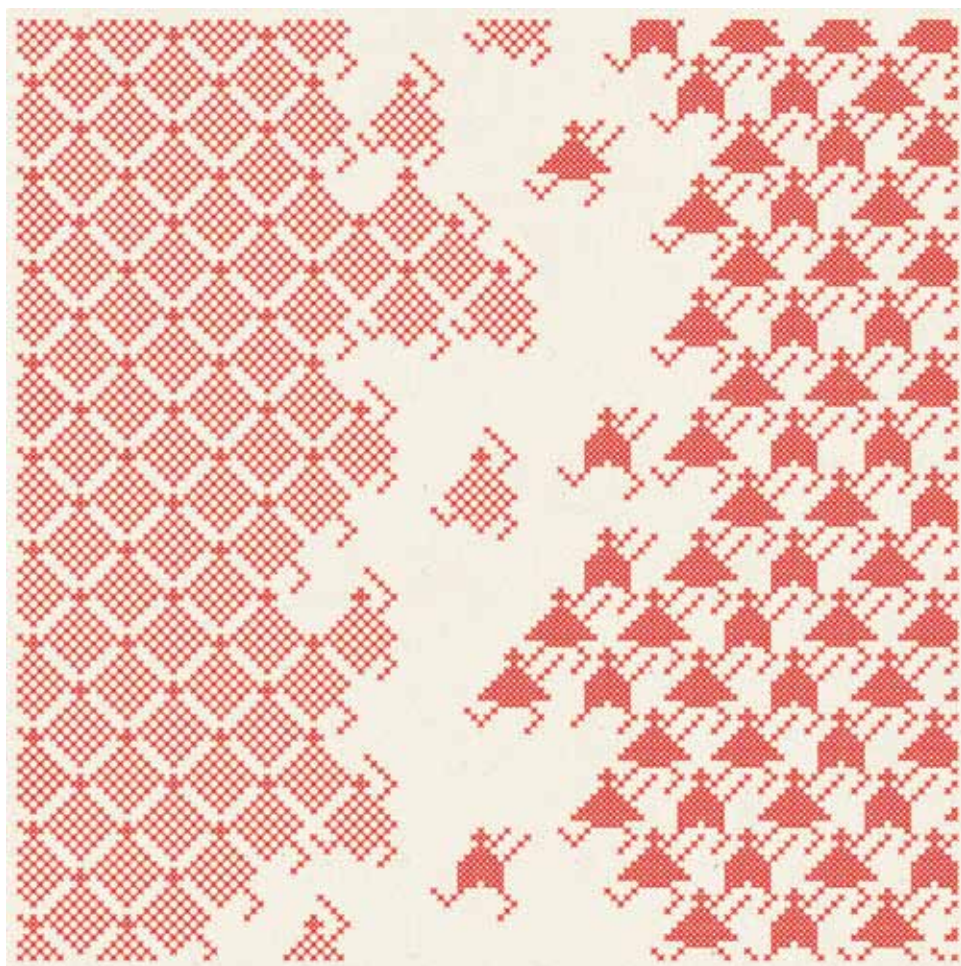
Ukrainan presidentti Volodymyr Zelenskyi nähtiin kesällä pukeutuneena kansanomaiseen vihreään paitaan, jossa ornamenttikuvion keskelle oli perinteisin menetelmin kirjottu tyylitelty nainen ja sotilas, sekä miehistönkuljetusauto. Paidan kuvioinnin on tehnyt valkovenäläinen taiteilija Rufina Bazlova (s. 1990), joka on määrätietoisesti osoittanut tukeaan Ukrainalle Venäjän hyökättyä maahan tämän vuoden helmikuussa. Bazlova nousi kansainvälisen huomion kohteeksi Valko-Venäjän vuosien 2020–2021 massiivisten mielenosoitusten yhteydessä, jolloin hänen perinteistä valkovenäläistä kirjontaa hyödyntävä hankkeensa ”Valkovenäläisen *vyžyvankan* (kirjontaa ja henkiinjäämiskamppailua tarkoittavien sanojen yhdistelmä) historia” antoi mielenosoituksille ehkä mieleenpainuvimman taiteellisen ilmaisunsa. Suuri osa



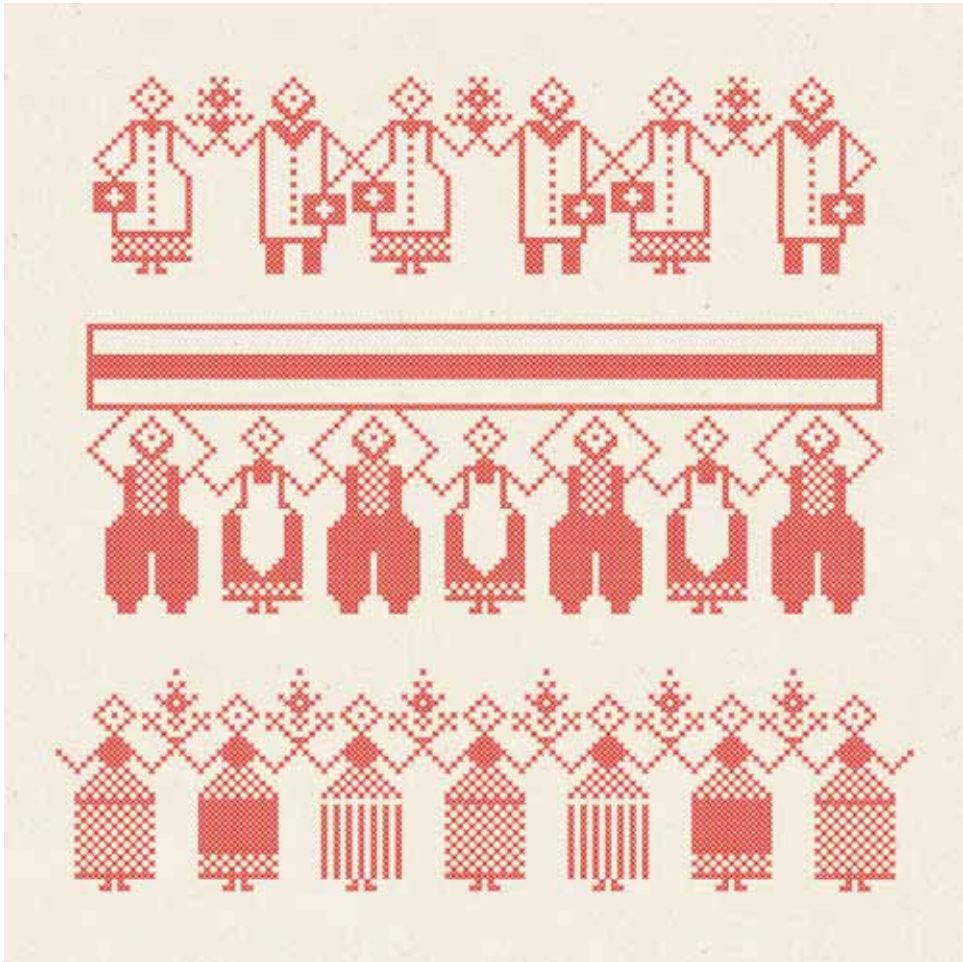
Volodymyr Zelenskyi (kuva: Vjatseslav Ratynski / UNIAN).

oheisista kuvista on syntynyt tämän hankkeen puitteissa. Kirjonta on historiallisesti ollut lukutaidottomien kansannaisten tapa kertoa tarinoita, jonka Bazlova on päivittänyt uudelle vuosituhannele kuvaamalla mielenosoittajia, mellakkapoliiseja ja muita protestiin liittyviä aiheita. Samalla kirjonta on ironisesti presidentti Aljaksandr Lukašenkan regiimin suosima aihe, joka löytyy myös presidentin käyttönottamasta Valko-Venäjän lipusta. Tällä hetkellä Bazlova asuu Tšekissä ja työskentelee sieltä käsin uuden #FramedinBelarus-hankkeen parissa, jonka on tarkoitus auttaa Valko-Venäjän poliittisia vankeja.

Mika Pylsy



Pakene asetta.



Valko-Venäjän sankarit.



Tiskijukat.



Svetlana on minun presidenttini.



Haagin tuomioistuin odottaa.



#FramedinBelarus (kuva: Daria Rudko).



Valko-Venäjän työläiset.

Kielellistä valkopyyksiäkö?

YLE uutisoi verkkosivuillaan 3.6.2022, että Ruotsin, Tanskan ja viimeisimpänä Norjan (29.5.2022) ulkoministeriöiden tekemä päätös käyttää Valko-Venäjistä virallisissa yhteyksissä nimitystä *Belarus* on kirvoittanut keskustelun valtion nimestä myös Suomessa. Vaikka nimikeskustelua on käyty useissa Euroopan maissa jo pitkään, siitä tuli päivänpolttava teema myös Suomessa Venäjän Ukrainaa vastaan aloittaman hyökkäyssodan seurauksena. Pohjoismainen ja laajempi eurooppalainen keskustelu Valko-Venäjän nimestä on mielenkiintoista, koska se osoittaa, että kielellisiin normeihin kytkeytyvät kysymykset ovat harvoin puhtaasti kielellisiä. Niihin liittyy myös ideologiaa, poliittisia, historiallisia ja identiteettiin kytkeytyviä tekijöitä, joiden painoarvo virallisia kielenkäyttösuosituksia pohdittaessa voi kohota kielellisiä kriteerejä suuremmiksi.

Suomen kielen nimitys Valko-Venäjä on monien muiden vanhojen vakiintuneiden paikanimien tapaan eksynnyymi eli sen kirjoitusasu on mukautunut suomen kielen konventioihin eikä noudata sanan alkukielistä kirjoitusasua (vrt. Lontoo – London). Vastaava vanha eksynnyminen nimitys löytyy myös useasta muusta eurooppalaisesta kielestä, esim. *Vitryssland* (ruotsi), *Hviterusland* (norja), *Biélorussie* (ranska) ja *Weißbrusland* (saksa). Uudempien valtionimien kohdalla taas noudatetaan endonymiaperiaatetta, jolloin valtiosta käytetään nimitystä, joka vastaa muodoltaan maan alkukielistä nimitystä.

Kun nykyinen Valko-Venäjä itsenäistyi vuonna 1991, sen omakieliseksi nimityksesi määriteltiin uuden valtion perustuslaissa *Respublika Belarus* (*Рэспубліка Беларусь*) tai lyhyemmin *Belarus* (*Беларусь*). Kansainvälisissä yhteyksissä valtion nimenä tuli käyttää endonymiaperiaatteen mukaisesti em. nimitysten translitteroituja muotoja. Esimerkiksi YK noudattaa kyseistä suositusta, ja englannin kielessä aikaisempi venäläisperäiseen muotoon perustunut *Byelorussia* (tai *Belorussia*) on väistymässä nimen *Belarus* tieltä. Suomessa Kotimaisten kielten keskus pitäytyy toistaiseksi vuonna 2020 antamassaan suosituksessa eikä näe kielellisiä perusteita Valko-Venäjän vakiintuneen nimityksen muuttamiselle. Ruotsin ulkoministeriö päätyi suosittelemaan nimityksen *Belarus* käyttämistä virallisissa yhteyksissä jo vuonna 2019, mutta suositus ei ole ainakaan vielä muuttanut kielen normia, ja molemmat muodot ovat mahdollisia.

Myös Venäjällä on käyty ajoittain kiivastakin keskustelua Valko-Venäjän venäjänkielisestä nimityksestä. Valko-Venäjän valtiolliset kielet ovat valkovenäjä ja venäjä. Itsenäistyneen maan perustuslaissa valtion nimeksi määriteltiin *Belarus* (*Беларусь*) sekä valkovenäjäksi

että venäjäksi. Tästä huolimatta Venäjällä on käytössä kaksi varianttia, venäläisperäinen *Belorussija* (Белоруссия) ja *Belarus* (Беларусь). Venäläisperäisen nimityksen puolustajat katsovat nimityksen *Belarus* mm. rikkovan venäjän kielen oikeinkirjoitussääntöjä ja olevan siten osoitus epätoivotusta vieraskielisestä vaikutuksesta. Tätä kantaa edustaa mm. Venäjän tiedeakatemian alainen Venäjän kielen instituutti. Kielenhuoltosivusto gramota.ru taas suosittelee muodon *Belarus* käyttöä virallisissa yhteyksissä sekä mediassa ja venäläisperäisen nimityksen käyttöä muissa kielenkäyttötilanteissa. Venäläisessä keskustelussa on tunnistettu, että kielelliseen valintaan vaikuttaa lingvististen kriteerien lisäksi vahvasti myös poliittinen korrektius, sillä nimityksen *Belarus* käyttö signaloi valtion ja sen kansalaisten itsemääräämisoikeuden kunnioittamista.

Mikä suomen kielen Valko-Venäjässä ja muiden kielten vastaavissa eksonyymeissa on sitten vikana? Etymologisesti *Belarus* koostuu kahdesta komponentista *belaja* – *rus*, ja sitä pidetään käännöslainana latinankielisestä nimityksestä *Alba Russia* (tai *Alba Ruscia*). Ongelmana on, että tällä nimityksellä ei ole selvärajaista tarkoitetta, vaan sitä on käytetty viittaamaan erilaajuisiin maantieteellisiin alueisiin, jotka eivät vastaa nykyisen Valko-Venäjän aluetta. Nykykeskustelun kannalta ehkä olennaisempaa on se, että historiallisesti kyse ei ole ”valkoisesta” Venäjästä, vaan maantieteellisestä, kielellisestä ja kulttuurisesta tilasta, joka muodostui Kiovan Rusjin alueella ja kehittyi nykyiseksi Valko-Venäjäksi. Nimitystä voidaan kuitenkin pitää historiallisesti epätarkkana ja anakronistisena samoin perustein kuin nimitystä Kiovan Venäjä. Nimitys Valko-Venäjä määrittää valtion Venäjän kautta ikään kuin Venäjälle alisteisena ja siihen historiallisesti erottamattomasti kytkeytyvänä, vaikkei Venäjää valtiona ollut vielä olemassa sen syntyhetkellä.

Keskustelu Valko-Venäjän nimityksestä kytkeytyy laajempaan mediassa vahvasti esillä olevaan kieltä, valtaa ja identiteettiä koskevaan keskusteluun, jossa korostuu valtion, kansan, etnisen ryhmän ja muiden ihmisryhmien oikeus päättää omasta nimityksestään. Identiteetit rakentuvat kielen ja muiden semioottisten resurssien käytön kautta, joiden valinnassa on aina kyse vallankäytöstä. Tätä taustaa vasten Valko-Venäjä voi näyttäytyä nimityksenä, joka representoi valtion Venäjän näkökulmasta ikään kuin ”yhtenä Venäjistä” ja heijastaa Venäjän imperialistista asennetta ja alentuvaa suhtautumista maata kohtaan. Samalla sen voidaan tulkita kyseenalaistavan maan ja sen kansalaisten oikeuden määrittellä itse identiteettinsä.

Belarus-nimityksen valinta voi näyttäytyä osoituksena puhujan valveutuneesta historiatietoisuudesta ja siitä, että hän tunnustaa ja kunnioittaa valtioiden ja eri ihmisryhmien oikeutta määrittellä identiteettinsä. Venäjän aloittama hyökkäyssota Ukrainaan nosti tämän merkityssisällön etualalle, ja kielellisen valinnan voidaan katsoa kertovan myös puhujan suhtautumisesta Venäjän toimintaan ja sen taustalla olevaan ajattelumalliin. Kuten Tomi Huttunen on osuvasti todennut, Suomessa Venäjää on yritetty ymmärtää ja käsitteellistää toiseuden näkökulmasta. Ukrainaan kohdistetun hyökkäyssodan seurauksena Venäjästä tuli hetkessä totaalinen toiseus paitsi läntisten kulttuuristen arvojen niin myös universaalien yleisinhimillisten arvojen näkökulmasta.

Mika Lähtenmäki

Venäjän kielen ja kulttuurin professori
Jyväskylän yliopisto

Valko-Venäjä vai Belarus?

Valko-Venäjänä tuntemamme maa itsenäistyi Neuvostoliiton hajottua vuonna 1991. Se otti viralliseksi nimekseen alueen entisen nimen *Belarus*. Nimen alussa oleva *Bela* viittaa valkoiseen, ja nimen *rus*-jälkiosaa viittaa itäslaavilaiseen historialliseen alueeseen. Alkuaan *Rus* on vanha ja monissa kielissä käytössä ollut sana. Sanan kiertomatkoista kertoo se, että Ruotsinimessä on tämä sama, alkuaan muinaisruotsissa soutamista merkinnyt sana. Viikinkiaikana sana levisi itämerensuomalaisten kielten kautta myös naapurikieliin, muiden muassa venäjään.

Virallinen suomenkielinen nimi on siis maan itsenäisyyden ajan, yli 30 vuotta, ollut Valko-Venäjä. Nimi on vakiintunut, eikä sitä ole tähän mennessä katsottu tarpeelliseksi muuttaa. Suomen kielessä nimi on ollut tunnettu jo aiemminkin, alueen nimenä, 1800-luvun lopulta lähtien. Tuolloin nimi käännettiin ruotsista suomeksi.

Kotimaisten kielten keskuksen ylläpitämässä Maiden nimet seitsemällä kielellä -tietokannassa on listattuna ajantasainen ja säännöllisesti päivitettävä luettelo virallisista maiden nimistä. Kiinnostava yksityiskohta tässä listassa on, että pohjoissaamen kielessä maan nimi on *Vilges-Ruošša*, siis täsmällinen vastine Valko-Venäjälle. Kotimaisten kielten keskus on opetus- ja kulttuuriministeriön alainen asiantuntijavirasto, ja sen yksi keskeinen tehtävä on kielen- ja nimistönhuolto.

Ruotsinkielinen nimiasu Maiden nimet -tietokannassa on kuitenkin *Belarus*. Aiempi ruotsinkielinen nimi oli *Vitryssland*, mutta tämä nimi jäi syrjään uuden suosituksen myötä alkuvuodesta 2021. Tämä Kotimaisten kielten keskuksen ruotsinkielisen nimen suositus noudattaa Ruotsin Kielineuvoston suosituksia, kuten muutenkin maassamme käytössä olevien ruotsinkielisten maiden nimien osalta. Ruotsissa Kielineuvosto suosittaa niitä nimiä, jotka on koottu Ruotsin ulkoasiainministeriön julkaisuun *Utrikes namnbok*. Teoksesta ilmestyi uusi painos vuoden 2021 alussa. Ruotsissa myös media on siirtynyt käyttämään nimeä *Belarus*.

Ruotsin lailla niin ikään Norja ja Tanska ovat siirtyneet käyttämään *Belarus*-nimeä, ja esimerkiksi Norja on perustellut tätä myös solidaarisuudella Valko-Venäjän demokratialiikettä kohtaan. Suomessa suomenkielinen nimi Valko-Venäjä on toki myös ollut keskustelun kohteena. Syksyllä 2020 Kotimaisten kielten keskus ja Suomen ulkoministeriö olivat yhdessä tarkastelleet Valko-Venäjän suomenkielistä nimeä. Tämän perusteella päätettiin, että vakiintuneeseen suomenkieliseen nimeen Valko-Venäjä ei nykytilanteessa ole tarvetta tehdä suosituksen muutosta. Julkinen keskustelu nykyisen nimen sopivuudesta ja nimen

mahdollisesta vaihtamisesta on kuitenkin jäänyt melko vähäiseksi. Valko-Venäjä-nimen ei juuri katsota Suomessa politisoituneen.

Nimien pysyvyys on yleisesti hyvä asia, eikä vakiintuneita nimiä pidä hevin lähteä vaihtamaan. Valko-Venäjä täyttää nimenä yksilöivän tehtävänsä, ja kielenkäytössä nimi on toimiva ja sitä on esimerkiksi helppo taivuttaa. Joskus yhteiskunnalliset, poliittiset tai jopa moraaliset syyt voivat kuitenkin oikeuttaa nimen vaihtamisen. Valko-Venäjä-nimeen kytkeytyy ihmisten mielestä vääjäämättä ikäviäkin mielikuvia ja muistoja Venäjä-jälkiosan vuoksi. Belarus olisi tältä osin neutraalimpi nimi.

Oma näkemykseni on, että nimi voitaisiin vaihtaa Belarus-nimeksi. Se olisi myös helpokäyttöinen suomalaisen suuhun, ja luonteva genetiivitaivutus olisi Belarusin. Lisäksi olisi perusteltua ja linjakastakin, että maan nimi olisi Pohjoismaissa sama. Nyt samalla maalla on Suomessa eri nimi suomeksi ja ruotsiksi, ja tämä voi aiheuttaa hankaluuksia.

Terhi Ainiala

nimistöntutkija, suomen kielen yliopistonlehtori
Helsingin yliopisto

Syksyn uutuuksia



Petri Laukka
**K.J. STÅHLBERGIN
ARMOTON MATKA**



Reijo Rautajoki
**INKERILÄINEN
ÄITINI**
PELON TÄYTTÄMÄ
ELÄMÄ



Ulla Koskinen
**SOTURIAATELIN
AIKA SUOMESSA**
ARVID TAWASTIN PERHEEN
ELÄMÄ 1500-LUVULLA



Sami Keto
**ENEMMÄN KUIN
SAPIENS**
KASVU ELONKIRJON
JÄSENEKSI



Anna-Leena Perämäki
**ANNE FRANK
JA HÄNEN
KOHTALOSISARENSA**



Matti Mörttinen
ENSIMMÄISET
URAA UURTANEITA NAISIA
SUOMESTA



= Myös e-kirjana



= Myös äänikirjana

**PSST! TUTUSTU MYÖS INNON OUTLETIN VALIKOIMAAN
JA TEE LÖYTÖJÄ POISTOHINNOIN: INTOKUSTANNUS.FI**

Valtiollinen nuorisoaktivismi Valko- Venäjällä ja Venäjällä

Kristiina Silvan

24. helmikuuta, päivä ennen väitöskirjani julkista tarkistamista, Venäjä aloitti täysimittaisen sodan Ukrainaa vastaan pommittamalla sen pääkaupunkia Kiovaa. Vain muutamaa päivää tätä aiemmin presidentti Vladimir Putin oli pitänyt pahaenteisen puheen, jossa tulevaa hyökkäystä pohjustettiin esittämällä Ukrainan itsenäistyminen historiallisena virheenä. Emme tiedä, ajatteleeko Putin aidosti, että Ukraina on erottamaton osa Venäjää ja että hänen tehtävänään on edellä mainitun historiallisen virheen korjaaminen. On kuitenkin selvää, että meille ihmisille menneisyydellä on nykyhetkessä merkitystä. Mutta miksi, miten ja milloin menneisyydellä on merkitystä? Näihin kysymyksiin väitöstutkimukseni on pureutunut. Tarkastelen siinä Komsomolin perintöä ja valtiollista nuorisoaktivismia Valko-Venäjällä ja Venäjällä 1980-luvun lopulta nykypäivään.

Valko-Venäjän tasavaltalainen nuorisoliitto (valkoven. *Belaruski respublikanski sajuz moladzi*, lyhennettynä BRSM) on koko Valko-Venäjällä toimiva nuorisojärjestö, jonka tavoitteena on kasvattaa isänmaallisia, eli käytännössä presidentti Aljaksandr Lukašenkan hallinnolle uskollisia nuoria. Sen päärakennus sijaitsee Minskin ydinkeskustassa, Karl Marxin ja Neuvostoliiton puna-armeijan mukaan nimettyjen katujen kulmassa. Kun astuin rakenukseen ensimmäistä kertaa eräänä kesäisenä perjantaina toukokuussa 2016, hämmästyin siellä vallitsevasta tunnelmasta. Yhtäältä minusta tuntui, kuin olisin palannut menneisyyteen, aina Stalinin aikakaudelle. Päämajassa oli pitkät avarat käytävät, tumma ja raskas sisustus ja

totinen rouva töissä vastaanotossa. Toisaalta rakennuksessa oli myös nykyaikainen tunnelma, sillä siellä tapaamani ihmiset olivat paitsi nuoria, myös rentoja ja avoimia, mikä näkyi halukkuutena auttaa minua tutkimusprojektissani. He olivat silminnähdessä innostuneita ulkomaalaisesta väitöstutkijasta, joka halusi ymmärtää Valko-Venäjän nuorisopoliittikkaa sisältä päin. BRSM:n työntekijät ja aktivistit tekivätkin minulle tulevien kuukausien ja vuosien aikana tutuksi huonomaineisen järjestönsä arkea, poliittisista paneelikeskusteluista kauneuskilpailuihin ja roskien keräämiseen lähimetsästä.

Minulle kävi jo tutkimukseni alkumetreillä selväksi, että nuorisoliiton aktivistit olivat – muutamaa merkittävää poikkeusta lukuun ottamatta – kaukana Lukašenkan intohimoisista kannattajista. Olen usein miettinyt kohtaamisiani nuorisojärjestön aktivistien kanssa Valko-Venäjän vuoden 2020 kansannousun jälkeen. Jotkut tapaamistani ja haastattelemistani ihmisistä ovat sittemmin lähteneet maasta. Toiset rakentavat uraa valtion virkamieskoneistossa. Järjestö ei luhistunut, vaikka sen uutisointiin kärsivän jäsentensä joukkopaosta. Päinvastoin, se on noussut entistä näkyvämmäksi, sillä Lukašenka on väittänyt vallankumouksen johtuneen isänmaallisen kasvatuksen epäonnistumisesta (BelTA 2020). BRSM on tässä tilanteessa puun ja kuoren välissä.

Nuorten aktivismi on aihe, joka herättää meissä paljon tunteita. Nuoret ja nuorisoliikkeet ovat olleet ratkaisevassa roolissa monissa historiallisissa tapahtumissa. Poliittiset päättäjät ympäri maailmaa haluavat varmistaa nuorten kannatuksen valitsemalleen linjalle. Kun tässä ajassa kerron väitöstutkimuksestani, minulta kysytään: Mitä Valko-Venäjän ja Venäjän nuoret ajattelevat sodasta? Ketä he tukevat?

Neuvostoliitossa valtaosa nuorista liittyi leninistiseen kommunistiseen nuorisoliittoon eli Komsomoliin täytettyään 14 vuotta. Yksi tutkimukseni haastateltavista esitti Komsomolin olleen pohjimmiltaan Neuvostoliiton puoluevaltion nuorisoministeriö. Puoluevaltio Neuvostoliiton hajottua lakkautettiin myös liittovaltion Komsomol-järjestö eli VLKSM (ven. *Vsesojuzni leninski kommunističeski sojuz molodeži*). Niissä entisissä neuvostotasavalloissa, joissa poliittinen muutos kääntyi alun demokratiakehityksen jälkeen kohti autoritaarisuutta, valtaapitävät alkoivat kuitenkin kantaa huolta nuorten yhteiskunnallisesta ja poliittisesta liikehdinnästä. Valko-Venäjällä Lukašenkan hallinto tuki vuodesta 1997 lähtien uuden presidenttiä kannattavan nuorisojärjestön, Valko-Venäjän isänmaallisen nuorisoliiton (*Belaruski patryjatyšny sajud moladzi*), perustamista (Silvan 2020). Venäjällä ”Putin-nuorten” eli nuorisoliike *Nashin* perustamisen taustalla vaikutti Kremlin sisäpiiriläinen, Vladislav Surkov (Hemment 2012, 245).

Väitöskirjani tavoite oli tutkia valtiollisen nuorisoaktiivisuuden (engl. *government-affiliated youth activism*) muuntautumista Valko-Venäjällä ja Venäjällä neuvostoajan Komsomol-jäsenyydestä nykypäivän ”sopuisaan” (engl. *compliant*) nuorisoaktiivisiin. Tämänlainen aktivismi ei kritisoi autoritääristä hallintojärjestelmää sinänsä, vaikka se pyrki muuttamaan autoritaarisessa poliittisessa ympäristössä nousevia yhteiskunnallisia epäkohtia (Libman & Kozlov 2017, 195). Kysyin, mitä Komsomolille tapahtui Mihail Gorbatšovin perestroikan seurauksena, ja kuinka valtaapitävät ovat omien toimiensa kautta edistäneet valtiollisen nuorisoaktiivisuuden elpymistä osana hallinnon autoritaarista käännettä. Halusin myös tietää, kuinka nuoret suhtautuivat hallinnon pyrkimyksiin saada heidät osallistumaan ”sopuisaan” kansalais-toimintaan, joka tyypillisesti esitetään osana isänmaallista kasvatusta (ven. *patriotičeskoje vospitanije*). Kuten tutkimuskysymyksistä käy ilmi, väitöskirja on luonteeltaan poikkiteiteellinen. Löytäkseni vastaukset minua askarruttaviin kysymyksiin, minun tuli perehtyä eri tieteenaloilla tuotettuun tietoon ja kerätä ja analysoida erilaisia tutkimusmateriaaleja.

Tapani hyödyntää triangulaatiota erilaisten teorioiden, tutkimusmenetelmien ja aineistojen välillä (Denzin 1978) sopi hyvin yhteen sekä historian- että aluetutkimuksessa vallitsevan teoreettisen moniarvoisuuden kanssa.

Väitöskirjan teoreettisena lähtökohta oli historiallisen institutionalismin perusajatus poliittisten prosessien aikasidonnaisesta luonteesta (Pierson 2004). Osoitan tutkimuksessani, että Komsomol-järjestön muutokset ja Neuvostoliiton jälkeisten valtioiden, tässä tapauksessa Valko-Venäjän ja Venäjän, nuorisopoliitiikan kehitys heijastelee maiden laajempaa poliittista muutosta. Historiantutkijana minua kiinnosti muutoksen ja jatkuvuuden välinen jännite. Miten vanhat ja uudet elementit kietoutuvat yhteen hallintojärjestelmän murroksen aikana? Muutoksen ja jatkuvuuden metatason käsitteiden operationalisointi vaati puolestaan toisen käsiteparin, rakenteen ja toimijuuden, hyödyntämistä. Mikä synnyttää jännitteitä uuden ja vanhan välille? Näen rakenteen ja toimijuuden riippuvan toinen toisistaan. Ympäröivät yhteiskunnalliset ja poliittiset rakenteet sekä rajoittavat että mahdollistavat toimijuutta, joka puolestaan sekä ylläpitää että muuttaa ympäröiviä rakenteita (Emirbayer & Mische 1998, 963–964).

Väitöskirjani on nimensä mukaisesti tutkimus Komsomolin perinnöistä. Neuvostoliittolaisen nuorisoliiton perinnöt kertovat muutoksista ja jatkuvuuksista, joita voidaan havainnoida yhteiskunnan makro-, meso- ja mikrotasolla. Nämä perinnöt ovat syntyneet rakenteisiin ja toimijuuteen liittyvien tekijöiden vuorovaikutuksessa. Väitöskirjassa Komsomolin perintöjä tarkastellaan alati muuttuvassa poliittisessa toimintaympäristössä. Myöhäisen Neuvostoliiton jälkitotalitarismin jälkeisen ajan autoritaarinen järjestelmä (Linz 2000) muuttui sekä Valko-Venäjällä että Venäjällä ensin demokraattisemmaksi ja sitten autoritaarisemmaksi. Kokonaisuutena väitöstutkimus tarjoaa uutta tietoa Neuvostoliiton puoluevaltion hajoamisesta, neuvostoperintöjärjestöistä, valtiollisista kansalaisjärjestöistä (engl. *government-organized non-governmental organization* eli GONGO) ja autoritääristen poliittisten järjestelmien ”sopuisasta” aktivismista.

Hyödynsin erilaisia menetelmiä vastatakseni väitöskirjassa esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Väitöskirja on ennen kaikkea vertaileva tapaustutkimus. Pyrin ymmärtämään muutosta, joka on tapahtunut sekä ajassa että paikassa. Tutkimuksen kaksi maantieteellisestä tilaa, Valko-Venäjä ja Venäjä, ovat erilliset mutta yhteydessä toisiinsa. Tarkastelemalla kahta tapausta vertailevasti uskon pystyneeni analysoimaan rakenteen, toimijuuden ja satunnaisuuden välistä vuorovaikutusta. Onnistuin osoittamaan myös ylijäisiä dynamiikkoja ja vaihtoehtoisia kehityskulkuja.

Päätin keskittyä tutkimuksessani Valko-Venäjään ja Venäjään väitöskirjaprojektini alkuvaiheessa. Molemmat ovat autoritaarisia entisiä neuvostotasavaltoja, joissa tuetaan ”sopuisaa” valtiollista nuorisoaktivismia. Lisäksi minulla oli mahdollisuus kerätä sellainen laadullinen tutkimusaineisto, jonka avulla pystyin vastaamaan tutkimuskysymyksiini. Vietin kuukausia kenttätöissä molemmissa maissa vuosina 2016–2018 ja keräsin väitöskirjan tutkimusaineiston triangulaation menetelmää seuraten. Aineisto koostuu sekä aikalaisten tuottamista tutkimusaineistoista – arkistolähteistä, sanomalehtiartikkeleista, valtion virallisista asiakirjoista ja tutkittavien järjestöjen omista julkaisuista – että tutkimusaineistosta, jonka tuotin yhdessä tutkimuksen osallistujien kanssa: osallistuvan havainnoinnin aikana kirjoitetuista etnografisista kenttämuistiinpanoista ja tutkimushaastatteluista. Haastattelin sekä nykyisten että entisten Komsomolin perintöjärjestöjen jäseniä, nuorisopoliittisia toimijoita ja nuoria, jotka osallistuivat hallinnon tukeman aktivismin muotoihin. Aineiston keruuta ja tuottamista voisi verrata mosaiikin palasten keräämiseen. Neuvottelu kentälle pääsystä ja tutkimuskoh-

teiden tavoittamisesta – olipa kyse sitten arkistokokoelmista, haastateltavista tai valtiollisen nuorisoaktivismin tiloista – oli iso osa prosessia. Molempien maiden nykytilan huomioon ottaen tutkimukseni ei olisi toistettavissa sellaisenaan, mikä kielii kenttätöön metodologisista ja eettisistä haasteista autoritaarisissa valtioissa yleensä sekä tämän päivän Valko-Venäjällä ja Venäjällä eritoten.

Väitöskirjani koostuu neljästä julkaistusta tutkimusartikkelista (Silvan 2019; 2020; 2021; 2022) sekä kattavasta johdanto- ja tiivistelmäosiosta. Julkaisut voidaan sijoittaa tilallisia-ajalliseen matriisiin: kaksi niistä tarkastelee Valko-Venäjän ja Venäjän Komsomol-järjestöjen ”jälkielämää” 1990-luvulla, kaksi muuta puolestaan hallinnon tukemaa nuorisoaktivismia 2010-luvulla. Hyödynnän jokaisessa artikkelissa toisiinsa liittyviä mutta erillisiä teorioita ja käsitteitä tapauskohtaiseen aineistokokonaisuuteen. Päätin soveltaa temaattista analyysia tutkimusaineiston tiivistämiseen teoreettisesti perustellulla tavalla pysyen kuitenkin tietoisena lähteiden ajalliselle dynamiikalle, käsitteille ja merkityksille. Väitöskirjan tulokset ja argumentit voi tiivistää kolmeen ydinajatuksen.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni koski Komsomolin muutosta Neuvostoliiton hajoamisen aikana ja sen jälkeen sekä Neuvostoliiton hajoamista yleisesti. Vastatakseni tähän kysymykseen seurasin Komsomolin juridisten – ei ideologisten – perintöjärjestöjen, Venäjän nuorisoliiton (ven. *Rossiiski sojuz molodeži*) ja Valko-Venäjän nuorisoliiton (*Sajuz moladzi Belarusi / Belaruski sajuz moladzi*) kehityskaaria. Arkistolähteiden ja sillä ajalla vaikuttaneiden Komsomol-virkahenkilöiden haastattelujen analyysin perusteella esitän väitöskirjassani, että molemmat perintöjärjestöt muuttuivat 1990-luvun alussa itsenäisiksi kansalaisjärjestöiksi, eräänlaisiksi marginaalisiksi nuorten oikeuksia ajaviksi edunvalvontajärjestöiksi. Ne eivät siis kadonneet eivätkä sulautuneet osaksi valtion rakenteita. Väitän kuitenkin myös, että molemmat järjestöt erosivat Komsomol-menneisyytensä takia uusista kansalaisjärjestöistä, jotka oli perustettu vasta 1980-luvun lopulla tai 1990-luvun alussa. Molemmat niistä kantivat Komsomolin perintöä, mikä vaikutti siihen, millaisia resursseja niillä oli käytössään ja millaisessa vuorovaikutuksessa ne olivat nuorten, poliitikkojen, valtion instituutioiden ja muiden kansalaisjärjestöjen kanssa.

Komsomolilla on siis ”kuolemanjälkeinen elämä” (engl. *afterlife*), johon tutkijat eivät aiemmin olleet kiinnittäneet huomiota. Tämä ”jälkielämä” ei kuitenkaan ole mielenkiintoinen tutkimuskohde vain empiirisestä näkökulmasta. Komsomolin ”jälkielämän” tarkastelu on teoreettisesti arvokasta, koska se auttaa meitä ymmärtämään, kuinka Neuvostoliiton puoluevaltion palaset nivoutuivat osaksi uutta poliittista järjestelmää puoluevaltion jälkeisellä ajalla. 1980-luvun lopun kontekstissa se myös osoittaa, että Gorbatšovin uudistuspolitiikka koettiin ja siihen reagoitiin eri tavalla paitsi eri neuvostotasavalloissa, myös yhden ja saman puoluevaltion instituution – Komsomolin – sisällä (Silvan 2022). Tarkastelemalla autoritaarisen järjestelmän järjestökenttää väitöskirja osoittaa, että riippumattomien kansalaisjärjestöjen ja valtiollisten kansalaisjärjestöjen väliltä löytyy monta aikaa ja paikkaan sidottua harmaan sävyä (Silvan 2020; Silvan 2022). Tutkin väitöskirjassani etenkin järjestöjen ja valtaapitävien suhteen rakentumista sekä myös sitä, kuinka järjestön riippumattomuus voi heiketä yhteistyön myötä (engl. *cooptation*). Väitän, että sidonnaisuus valtiorakenteisiin (engl. *state-affiliation*) voi syntyä ajan kanssa ja että myös taloudellisesti omavarainen järjestö voi menettää riippumattomuutensa muiden sidosten takia (Silvan 2022).

Väitöskirjani toinen tutkimuskysymys siirsi tutkimuksen painopisteen nykyhetkeen. Se perustui alkuperäiseen havaintooni siitä, että sekä Lukašenkan että Putinin valtakaudella valtiollista nuorisoaktivismia on edistetty. Kysyin, mihin tällainen nuorisopolitiikka ja ”so-

puisan” aktivismin tukeminen perustuu ja miten sitä on harjoitettu käytännössä. Vastatakseni kysymykseen tutkin molempien maiden nuorisopoliittisia asiakirjoja ja haastattelin alan toimijoita. Päätelin, että sekä Valko-Venäjällä että Venäjällä viranomaiset pitävät nuoria ongelmallisena resurssina. Heidän mielestään nuoret ovat siis sekä ongelma että voimavara (Silvan 2021). Nuorten ”ongelmallista” puolta – eli viranomaisten näkökulmasta heidän ”poliittista lapsellisuuttaan” ja ”nuoruuden maksimalismia” – pyritään suitsimaan isänmaallisen kasvatuksen avulla, mikä puolestaan tarkoittaa käytännössä yhteiskunnallisesta vaikuttamisesta kiinnostuneiden nuorten ohjaamista hallituksen tukemille aktivismin alustoille. Tällaisena toiminta-alustana voi toimia esimerkiksi presidenttiä kannattava ja joukkojäsenyyteen perustuva nuorisojärjestö, edellä mainittu Valko-Venäjän tasavaltalainen nuorisoliitto, tai Venäjällä valtion tuella järjestettävä nuorisofoorumi, joita järjestetään vuosittain satoja ja joihin osallistuvat isänmaallista kasvatusta edistävien järjestöjen aktivistit. Jos ja kun riippumattomien järjestöjen mahdollistaman yhteiskunnallisen ja poliittisen aktivismin uskotaan olevan lähtökohtaisesti uhka autoritaarisen järjestelmän tasapainolle, juuri nuorten aktivismi nähdään erityisen vaarallisena, koska tämänkaltainen toiminta edustaa valtaapitäville ongelmia paitsi nykyhetkenä, myös tulevaisuudessa.

Edellä esitetyt tutkimustulokset asettuvat osaksi autoritaarisen osallisuuden (engl. *participatory authoritarianism*) kirjallisuutta, joka on haastanut väitteen, jonka mukaan autoritaarisesti johdetuissa maissa hallinto tavoittelee lähtökohtaisesti kansalaisten yhteiskunnallisen aktiivisuuden vähentämistä ja demobilisaatiosta (Owen 2020). Väitän, että sekä Valko-Venäjällä että Venäjällä valtaapitävät hyväksyvät ja kannattavat nuorten liikehdintää – hyväksytyin aktivismin tila on vain tarkkaan rajattu. Koska valtiollinen (nuoriso)aktivismi ei ole ainutlaatuinen ilmiö entisen Neuvostoliiton alueella, havainto auttaa ymmärtämään autoritaaristen valtioiden nuorisopoliittisia valintoja myös muissa maissa.

Kolmas ja viimeinen tutkimuskysymykseni siirsi analyysin painopisteen valtion viranomaisista niihin nuoriin, jotka osallistuivat hallituksen tukemiin aktivismin muotoihin. Tein osallistuvaa havainnointia ja haastattelin nuoria, jotka olivat olleet osallisina valtion tukemissa aktivismin muodoissa. Sain selville, että nuoret, jotka olivat aktiivisia valtion ylläpitämällä alustoilla, ottivat myös etäisyyttä hallinnon nuorisoagendasta monin eri tavoin (Silvan 2019; 2021). Valko-Venäjällä, jossa nuorisoliittoon liittyminen nähdään sen muodollisesta vapaaehtoisuudesta huolimatta lähes pakollisena, valtaosa nuorista ei osallistu aktiivisesti järjestön toimintaan ja jopa ne, jotka niin tekevät, viestivät olevansa tietoisia järjestön kantamasta stigmasta (ks. Goffman 1963). Myös Venäjällä nuoret lähtevät mukaan valtiolliseen aktivistitoimintaan niin sanotuista ”vääristä” syistä. Molemmista maista ”sopuisaan” aktivismiin osallistuvat nuoret sanoivat suhtautuvansa kriittisesti valtaapitävien holhoaviin isänmaallisen kasvatuksen ohjelmiin.

Tunnistaessani nuorten toimijuuden autoritaarisessa järjestelmässä valtaapitävien hallinnoimissa tiloissa pyrin haastamaan yksinkertaistetun kuvan valtion ylläpitämästä aktivismista. Väitän, että kuten mikä tahansa yhteiskunnallinen tai poliittinen rakenne, autoritaarisuus ei ainoastaan rajoita toimijuutta, vaan pikemminkin kehystää ja muovaa sitä. Kyky navigoida autoritaarisessa poliittisessä ympäristössä voi olla jopa voimaannuttavaa, kun yksilö on oppinut ”pelin säännöt” (Silvan 2021). Toisaalta osallistuminen valtion tukeman aktivismin muotoihin voi olla myös noloa, turhauttavaa tai tuskallista.

Millainen on valtiollisen nuorisoaktivismin tulevaisuus Valko-Venäjällä ja Venäjällä? Väitöskirjassa esitän, että Komsomol-perinnön vaikutus valtion ja nuorten väliseen vuorovaikutukseen on vähenemässä, kun ajallinen etäisyys Neuvostoliitosta kasvaa ja kansainvä-

linen vuorovaikutus lisääntyy. Toisaalta se, millaiseksi Valko-Venäjän nuorisopolitiikka on muotoutunut vuoden 2020 kansannousun jälkeen, kyseenalaistaa tämän päätelmän. Julkisesti saatavilla olevien lähteiden perusteella Valko-Venäjän tasavaltalainen nuorisoliitto BRSM on luopunut tavoitteestaan parantaa julkisuuskuvansa nuorten parissa ja palannut vanhan koulukunnan isänmaalliseen kasvatukseen. Järjestön uusi pääsihteeri Aljaksandr Lukjanov on työskennellyt aiemmin valtion turvallisuuspalvelussa, mikä näkyy tämän tavassa johtaa nuorisoliittoa. Valko-Venäjän valtionyliopiston BRSM-komitea vietti väitöstilaisuutteni aattona kansainvälisten sotilaiden muistopäivää luennoimalla opiskelijoille Afganistanin sodan roolista nuorten neuvostokansalaisten isänmaallisessa kasvatuksessa. On sanomatta selvää, että tapahtuma kuulostaa siltä, kun sen olisi järjestänyt Brežnevin aikakauden Komsomol-järjestö.

Haluan kuitenkin korostaa myös sitä, että poliittisen ympäristön muuttuminen entistä autoritaarisemmaksi ei poista ihmisten toimijuutta, vaan pikemminkin muuttaa rakenteellista toimintaympäristöä. Siksi onkin tärkeää tutkia paitsi valtion nuorisopoliittisia suunnanmuutoksia, myös sitä, miten järjestöt ja nuoret suhtautuvat ja reagoivat niihin. Uskon, että väitöskirjani tarjoaman ajallisesti sensitiivisen ja monitasoisen näkökulman merkitys valtaapitävien ja nuorten välisen vuorovaikutuksen ymmärtämiseksi on vain kasvanut tähänhetkisessä kansainvälisessä tilanteessa.

MA Kristiina Silvanin poliittisen historian alaan kuuluva väitöskirja *Legacies of the Komsomol: Afterlife of the Leninist Communist Youth League and Contemporary State-Affiliated Youth Activism in Post-Soviet Belarus and Russia* tarkastettiin Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa perjantaina 25.2.2022 klo 13. Vastaväittäjänä toimi professori Andrew Wilson (University College London) ja kustoksena professori Juhana Aunesluoma (Helsingin yliopisto). Väitöskirja on ladattavissa osoitteessa: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/339397>

Lähteet

- BelTA (2020), O situatsii v armii, destruktivnyh silah i patriotizme – Lukašenko prinjal s dokladom ministra oborony. 23.11.2020. <https://www.belta.by/president/view/o-situatsii-v-armii-destruktivnyh-silah-i-patriotizme-lukashenko-prinjal-s-dokladom-ministra-oborony-416833-2020/> (tarkastettu 1.9.2022)
- Denzin, Norman (1978), *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. New York: McGraw-Hill.
- Emirbayer, Mustafa & Mische, Ann (1998), What Is Agency? – *American Journal of Sociology* 103:4, 962–1023. <https://doi.org/10.1086/231294>.
- Goffman, Erving (1963), *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. New York: Simon & Schuster.
- Hemment, Julie (2012), Nashi, Youth Voluntarism, and Potemkin NGOs. – *Slavic Review* 71:2, 234–260. <https://www.jstor.org/stable/10.5612/slavicreview.71.2.0234>.
- Libman, Alexander & Kozlov, Vladimir (2017), The Legacy of Compliant Activism in Autocracies: Post-Communist Experience. – *Contemporary Politics* 23:2, 195–213. <https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1206275>.
- Linz, Juan (2000), *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers. <https://doi.org/10.5860/choice.38-5813>.
- Owen, Catherine (2020), Participatory Authoritarianism: From Bureaucratic Transformation to Civic Participation in Russia and China. – *Review of International Studies* 46:4, 415–434. <https://doi.org/10.1017/S0260210520000248>.
- Pierson, Paul (2004), *Politics in Time: History, Institutions, and Social Analysis*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Silvan, Kristiina (2019), (Dis)Engaging Youth in Contemporary Belarus through a Pro-Presidential Youth League. – *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization* 27:3, 263–286. <https://www.muse.jhu.edu/article/729524>.
- Silvan, Kristiina (2020), From Komsomol to the Republican Youth Union: Building a Pro-presidential Mass Youth Organisation in Post-Soviet Belarus. – *Europe-Asia Studies* 72:8, 1305–1328. <https://doi.org/10.1080/09668136.2020.1761296>.
- Silvan, Kristiina (2021), Russian Youth Forums: Sites of Managed Youth Empowerment. – *YOUNG: Nordic Journal of Youth Research* 29:5, 456–474. <https://doi.org/10.1177/1103308821990932>.
- Silvan, Kristiina (2022), From State to Society: The Komsomol in Yeltsin’s Russia. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 23:2, 289–314. <https://doi.org/10.1353/kri.2022.0022>.

Viimeisten kolhoosien katveessa

Ronan Hervouet: *A Taste for Oppression – A Political Ethnography of Everyday Life in Belarus*. New York, Oxford: Berghahn, 2021. 254 s. ISBN: 978-1-80073-025-0. (Alkuperäinen: *Le Goût Des Tyrans. Une Ethnographie Politique Di Quotidien En Biélorussie*. Lormont: Le Bord de l'eau, 2020. 281 s.)

Onko ihmisarvoinen elämä mahdollista diktatuurissa? Tätä pohtii ranskalainen tutkija Ronan Hervouet tuoreessa kirjassaan arkielämästä Valko-Venäjällä, sen kolhoosien hallitsemalla maaseudulla. Hän keräsi aineistonsa vuosina 1999–2013, julkaisi ensin vuonna 2009 kirjan *Dacha Blues* Valko-Venäjän kesämökeistä ja kymmenen vuotta myöhemmin tässä esiteltävän kirjan elämästä maaseutupaikkakunnilla kollektiivitulojen tarjoaman toimeentulon varassa. Jälkimmäisen julkaisun mottona on Alexis de Tocquevillen lause kirjassaan *Demokratia Amerikassa* (1835–40): ”*The love of order is confounded with a taste for oppression*” – rakkaus kuriin ja järjestykseen on aina yhteydessä sortoon. Tämä ajatus tuli kirjoittajan mieleen katolisen papin mietteestä Mosarin kylässä vuonna 2005: ”Monet puhuvat demokratiasta ja sen semmoista asioista. Niin, kyllähän demokratia on hyvä asia, sitä en kiistä, mutta kuka on sanonut, että demokratia tarkoittaisi kurittomuutta?”

Valko-Venäjä on ainoa eurooppalainen maa, jossa on säilytetty sosialismin aikana syntynyt maatalouden kolhoosijärjestelmä. Kirjan aiheena ei kuitenkaan ole maataloustuotanto tai kylien elämä sinänsä, vaan se, miten yhteiskunnan valtajärjestelmä ja paikallisen elämän arkiset käytännöt kytkeytyvät monisyiseksi kokonaisuudeksi. Hervouet’n mukaan järjestelmä vaatii ihmisiltä lojaalisuutta vallan haltijoita kohtaan, mutta tarjoaa heille samalla sellaisen elämänmuodon, jonka he voivat hyväksyä. Ennen kaikkea se antaa heille määrättyjä toimintavapauksia, joita ei säätele eliitti vaan paikallinen moraalikoodisto.

Tutkijan lähtökohtina ovat kriittinen suhtautuminen totalitarismi-paradigmaan ja historian näkeminen alhaalta, ihmisten arkipäivästä käsin. Hän hyväksyy Alf Lüdtken näkemyksen, että yksilöiden ja auktoriteettien suhdetta hahmo-

tettaessa on hylättävä ajatus, että yhteiskunnan tasapaino saavutetaan vain aseilla ja tankeilla tai sitten ideologisella aivopesulla. Sosiaalisen sopimuksen tai gulassikommunismien tarjoaminen yhteiskunnan tasapainon selitykseksi on sekin Hervouet’n mielestä liian yksinkertaista. Sen mukaanhan yhteiskunnan järjestys voidaan saavuttaa maan johtajien tarjotessa materiaalisia etuja kansalaisille, jotka eivät demokratian puuttuessa pääse osallisiksi vallan käyttämisestä. Pohtiessaan omaa tulkintaansa hän nostaa esiin solidaarisuuden ja yhteisöllisyydentunteen.

Hervouet tutkii paikallista arkipäivää vapaa-muotoisilla haastatteluilla eri puolilla Valko-Venäjää. Haastatteluista ammennetut pienet tarinat kertovat siitä, miten yhteiskunnan lait ja määräykset kietoutuivat yhteen paikallisten tapojen ja normien kanssa. Aineisto on kerätty huomattavasti ennen viime vuosien mielenosoituksia eikä siis käsittele niitä eikä niiden tukahduttamista maan väkivaltaakoneiston avulla. Analyysi osoittaa kuitenkin syitä siihen, etteivät mielenosoitukset levinneet juurikaan maaseudulle. Maaseudunkin tilanne on varmasti muuttunut kaupunkien mielenosoitusten ja poliisiväkivallan seurauksena. Näitä muutoksia Hervouet pohtii vuoden 2021 artikkelissaan *Slavic Review* -lehdessä.

Tutkimuksessa on lyhyt, mutta valaiseva johdanto Valko-Venäjän talousjärjestelmään, jota presidentti Aljaksandr Lukašenka on nimittänyt ”markkinasosialismiksi”. Termi takautuu Roi Medvedevin mukaan jo puolalaisen taloustieteilijän Oskar Langen mallinnuksiin vuosina 1936–1937, jolloin hän yritti yhdistää marxilaista analyysiä uusklassisen talouden teoriaan. Samansuuntainen ajattelu on vaikuttanut Kiinan, Vietnamin ja Kuuban talouden kehittelyihin, ja erityisesti Kiinan kokeilut ovat puolestaan vaikuttaneet Lukašenkaan. Jälkisosialistisen talouspolitiikan pulmana on se, miten markkinoiden avaaminen takaisi sekä tehokkaan talouden että tuotetun vaurauden oikeudenmukaisen jaon. Tuntuu oudolta, että oikeudenmukaisuus sisältäisi Lukašenkan kaltaisen päättäjän ajatteluun, mutta näin asia taitaa ainakin jollain tasolla olla. Lukašenkan mukaan valtion on oltava voimakas voidakseen taata markkinoiden sosialistisen

luonteen. Tämä tarkoittaa vahvaa, autoritaarista valtiota ja hierarkkista valtajärjestelmää, jonka takuumiehenä on presidentti itse. Tämä ajattelu on ohjannut myös maaseudun hallintaa, joka onkin presidentin ominta aluetta, hänen uransahan lähti kolhoosijohtajan tehtävästä.

Esittelen seuraavassa Hervouet'n pohjalta joitain valkovenäläisen markkinasosialismin tuloksia ja sitä, miten järjestelmä on toiminut alhaalta, arjen tasolta käsin katsottuna sekä lopuksi sitä, miten kolhoosikylien moraali ja talous kytkeytyvät yhteen ylläpitääkseen kylissä hyväksytyä elämänmuotoa.

Vielä vuonna 1990 peräti viidennes maan työvoimasta oli maataloudessa. Työvoima on sittemmin supistunut ja tuotanto kasvanut. Maatalouden romahdus oli toki 1990-luvun alussa samantapainen koko Neuvostoliiton alueella, Valko-Venäjänkin tuotanto putosi ensin vuoden 1990 tasolta neljässä vuodessa 23 %. Maa toipui kuitenkin nopeasti ja alkoi viedä maataloustuotteita ennen kaikkea Venäjälle. Vuonna 2011 tuotanto ylitti vuoden 1990 tason jo 18 prosentilla. Maa vei voita, juustoa, maitoa ja pellavaa. Elintarvikevienti oli maan koko viennistä vuonna 2013 peräti 18 %. Elinolot maaseudulla kohentuivat. Ongelmiakin kuitenkin riitti. Suurista investoinneista huolimatta palkkataso on maataloudessa alhainen (75 % maan keskiansioista v. 2013), tuotantokustannukset ovat korkeat verrattuna Länsi-Eurooppaan, koneet reistailevat, työkuri on huono ja uusien markkinoiden löytäminen muualta kuin Venäjältä on epäonnistunut. Venäjän markkinat ovat olleet pelastusrenkas Valko-Venäjälle, mutta myös kahle. Kun Venäjäksi on onnistunut tehostamaan omaa maataloustuotantoaan, on viennin jatkuminen Venäjälle nykyisessä mitassa epävarmaa. Valko-Venäjä on liukumassa yhä riippuvaisemmaksi naapurimaansa poliittisista päätöksistä. Tämän päätelmän Ukrainan sodan aikainen yhteistyö Venäjän kanssa on nyttemmin vahvistanut.

Maaseutua on Valko-Venäjällä kehitetty neuvostonostalgian hengessä. Kun maan pohjoiset naapurit Liettua ja Latvia purkivat kollektiivisen maataloutensa, Valko-Venäjä säilytti sen erinäisten juridisten käänteiden kautta lähes ennallaan. Maatiloja on toki yhdistetty yhä suuremmiksi yksiköiksi, aivan kuten tapahtui läpi Neuvostoliiton historian. Maaseudun modernisointia on tavoiteltu rakentamalla ”agrikaupunkeja”. Tämäkin termi tuli käyttöön jo Nikita Hruštšovin aikana. Tavoitteena on ollut tarjota nykyaikaisia asuntoja rakentamalla maatilan keskuskylään kerrostaloja ja palvelujen keskittymä. Neuvostotradition mukaan on otettu käyttöön myös

vuosittaiset *subbotnikit* eli talkootapahtumat ja herätetty henkiin kansanperinteen merkeissä järjestetyt juhlat.

Hervouet'n tekemät haastattelut osoittavat, että Lukašenkan hallinto on saanut tukea maaseudulta. Mikä saa kylien ihmiset ja pienipalkkaiset työntekijät tukemaan järjestelmää, vaikka he itse hädin tuskin tulevat toimeen? Osaselitys on se, että he tulevat hyvin köyhistä oloista – paikoista, joiden yli sota on jyrännyt monet kerrat ja jo pelkkä ruoan ja perusturvallisuuden saaminen täyttää keskeiset toiveet. Matkustelu ja shoppailu eivät kaikkia kiinnosta, mutta järjestelmä antaa heille myös muita mahdollisuuksia leventää leipäänsä.

Oman palstan viljely tarjoaa omavaraisuutta elintarvikkeista, ja tuotteiden myyminenkin on mahdollista. Kylissä asuu myös eläkeläisiä ja muita, jotka tarvitsevat tilapäisiä työntekijöitä viljelypalstojen kyntämiseen ja polttopuiden valmistamiseen. Alkoholin valmistus ja myynti on muodollisesti laitonta, mutta monille se tarjoaa sivutuloloja. Myös kollektiivinen omaisuus tarjoaa työntekijöille mahdollisuuden materiaaliin etuihin ja palveluihin. Kolhoosilta sen työntekijät saavat vuokrata edullisesti viljelymaata, vuokrata traktoria ja ostaa siemenviljaa. Myös yhteisen omaisuuden kohtuullinen varastaminen kuuluu hyväksytyihin käytäntöihin. Eräs kyläseppä kertoi, että ”Kolhoosilla jokainen varastaa. Koska jokainen varastaa, voi jokainen myös kontrolloida muita. Ihmiset varastavat polttoainetta, mutta he varastavat myös siemeniä.” Haastattelu tukee Alena Ledenevan jo vuonna 1998 tekemää analyysiä neuvostotalouden *blat*-järjestelmästä. Varkaus voi perustua sanattomaan sopimukseen, yhteisymmärrykseen työntekijöiden ja johtajien kesken. Traktorin käyttö yksityisellä palstalla käy pänsä ennen työvuoron alkamista, jos esimies kääntää pänsä ja katsoo toisaalle. Sadonkorjuun aikana työntekijät voivat ehkä saada ottaa (luvatta) säkillisen perunoita kotitalouteensa. Kolhoosin säännöt kieltävät tämän, mutta kaikelle on ymmärrettävä moraalinen perustelu: työntekijöiden perhe tarvitsee lisätuloja ja elintarvikkeita, ja hehän omistavat kolhoosinsa. Venäjän Karjalassa törmäsin vastaavaan ilmiöön. Haastattelemamme yksityistetyin sovhoosin johtaja kertoi tuolloin avoimesti, että traktorinkuljettaja ottaa ”tietenkin” polttoainetta jonkin verran omaan käyttöönsä, koska hänen palkkansa on kovin pieni. Tämä tapahtui vuonna 2004, kymmenisen vuotta neuvostojärjestelmän romahtamisen jälkeen. Sosialismille ominainen tapa ei ollut tuolla tilalla vielä muuttunut, Valko-Venäjällä käytäntö näyttää yhä jatkuvan.

Kirja käsittelee kolhoosin resursseja, alkoholin ja prostituution vaikutusta, marginaaliin ajautuneita ihmisiä, vuorovaikutussuhteita kylän ja kolhoosin yhteisössä, Stalinin ajan vaikutusta nykyisyyteen, *subbotnikin* herättämistä henkiin ja kyläyhteisössä vallitsevia arvoja. Lopulta kirjoittaja hahmottaa henkilötyyppiä, jotka eivät sopeudu kollektiivin tahdittamaan elämään eivätkä halua antaa omaa panostaan sen tueksi. Hän nimeää kolme tyyppiä, joiden näkemykset ja teot haastavat kollektiivien taloudellista ja moraalista olotilaa: voitontavoittelijat, laiskurit ja moralistit (s. 179–192). Voitontavoittelijoihin kuuluvat ne, jotka käyttävät asemaansa rikastuakseen itse. Yhteisen omaisuuden varkaus ei sinänsä ole voitontavoittelua. Sellaiseksi se katsotaan vain, jos se tapahtuu muiden kustannuksella yhteistä etua ajattelematta ja uhkaa siten yhteisön solidarisuutta. Myös osa kolhoosin johtajista kuuluu varkauden joukkoon. Maan johto on ollut valmis asettamaan rajoja korruptiolle myös johtajien osalta. Heitä vastaan on nostettu syytteitä ja heitä on rangaistu.

Laiskurit eivät halua osallistua yhteisiin töihin. Jotkut heistä ovat jopa hyväntekeväisyyden kohteena. Heistä alkoholistit ovat suuri ja ongelmallinen ryhmä. Alkoholistin voi erottaa töistä, mutta ongelmana on maaseutua vaivaava työvoimapula. Erotettu työntekijä saa taas töitä kunhan hänen päänsä on selvinnyt. Hän voi siirtyä toiselle kolhoosille tai autella eläkeläisiä polttopuun teossa. Usein hän kuitenkin palaa parin päivän päästä takaisin työhönsä, josta on juuri saanut potkut, koska muitakaan työntekijöitä ei ole näköpiirissä. Tämä on yksi syy ankaraan työkuriiin – työnjohto päättyy toisinaan käyttämään fyysistä väkivaltaa rankaisuna, koska muita tehokkaita rankaisukeinoja ei ole käytössä.

Voitontavoittelijat ja laiskurit ovat ”moraalittomia”, mutta heidän lisäksi on moralisteja, niitä, joiden moraalit poikkeaa paikallisesti omaksutusta. Moralismia on kahdenlaista. Kaupunkilaisten materialistista moraalit värittävät maaseudulle muun muassa mökkiläiset. Lisäksi ovat poliittisen opposition edustajat ja ihmis-oikeusaktivistit. Paikallisesta näkökulmasta moralistien ajattelutavat ja asenteet vaarantavat niitä edellytyksiä, joihin ihmisten toimeentulo perustuu.

Hervouet hahmottaa näillä henkilötyypeillä niitä haasteita, joita tämän päivän kolhoosilaiset kohtaavat Valko-Venäjän maaseudulla. Ottaessaan kantaa vieraisiin moraalikäsitteisiin, kyläläiset luovat ja vakiinnuttavat omaa käsitystään hyväksyttävistä teoista ja asenteista, hyvästä maailmasta ja sen edellyttämästä moraalista. Kir-

joittaja päättyy pohtimaan Edward P. Thompsonin ja James C. Scottin kehittämää moraalitalouden teoriaa. Hervouet (s. 201) kiteyttää moraalitaloudellisen ajattelun kiinnostuvan ennen kaikkea kahdesta seikasta: yleisestä käsityksestä siitä, mikä on reilua tai epäreilua taloudellisissa asioissa ja millainen on johtajien ja johdettavien suhde. Ensimmäinen seikka tarkoittaa myös sitä, millaisia periaatteita hyvän elämän pitää noudattaa. Niitä ovat ennen kaikkea oikeudenmukaisuus, arvokkuus ja kunnioitus (eng. *justice, dignity, respect*). Tavalla tai toisella maaseudun asukkaat voivat saavuttaa nämä periaatteet huolimatta omista niukoista lähtökohdistaan. Tämä moraalinen maailma on uhattuna sekä sisältä että ulkoa, ja sen säilymiseen tarvitaan suojaustoimenpiteitä. Tässä kohden Hervouet on nähdäkseni erityisen kiinnostava.

Säilyttääkseen omanarvontuntonsa alhaisten palkkojen oloissa on maaseudun asukkaan kyettävä hankkimaan lisätuloja. Tämä tapahtuu mm. varastamalla kollektiivin – siis hänen itsensä – omaisuutta. Tämä on sisäinen uhka järjestelmälle, sillä se johtaa ajoittain ylilyönteihin, vaarantaa kohtuullisen tasa-arvon toteutumisen ja vaatii tasapainoilua. Varastaminen on johtajien joka tapauksessa hyväksyttävä, koska näin kolhoosilaiset voivat säilyttää arvokkuutensa. Toisaalta moraalit uhkaavat paikallisista normeista piittaamattomat ja niitä rikkovat ihmiset. Ajoittain syntyvä epäjärjestys vaatii toimenpiteitä ja kurinpitoa sekä johtajilta että johtajien johtajilta.

Huomattakoon, että se maltti ja kärsivällisyys, jotka vallitsevat Valko-Venäjän maaseudulla, ovat valinta, jolle on järkisyitä. Se ei ole vain maaseudun perinteistä konservatiivisuutta eikä myöskään hallitsevan valtioideologian aiwope-sun tulosta. Maaseudun asukkaiden kannalta on usein paras vaihtoehto säilyttää heille turvallinen maailma. Takaahan se materiaalisen perusturvallisuuden, joitain vapauksia ja paikallisen moraalit omaksuman oikeudenmukaisuuden toteutumisen. Hervouet päättää moraalitalouden pohdinnan lainaukseen Didier Fassinilta: ”moraalitalous kykenee selittämään, miten järjestelmä voi harjoittaa riistoa rikkomatta paikallisia oikeudenmukaisuuden periaatteita vastaan”.

Palataan vielä Mosarin kylään. Hervouet teki sinne neljä matkaa haastatellen myös paikakunnalle vuonna 1986 muuttanutta katolista pappia, joka pyhitti elämänsä ehtoon alueen kaunistamiseen, alkoholismien kitkemiseen ja uskonnollisen elämän elvyttämiseen. Hän kunnosti hautausmaan ja kävelyteitä, puiston urheilukentän; hän rakennutti kukkulalle 25 metriä korkean ristin ja kannusti asukkaita tuo-

maan sille kulkevan tien varteen oman ristinsä. Lähiseudulla on kylä, jolle Napoleonin Venäjältä pakenevat sotilaat antoivat nimeksi Pariisi – näin ainakin kerrotaan. Tässä kylässä olevan kukkulan laelle pappi rakennutti 30 metriä korkean ”Eiffel-tornin” ja senkin huipulle ristin. Hän keräsi lahjoituksina pyhimyksiä esittäviä patsaita ja perusti myös useampia museoita kertomaan talonpoikaisesta elämästä.

Papin ansiosta kylästä on tullut merkittävä matkailukohde Valko-Venäjällä. Hänet itsensä tunnetaan hyväntekijänä, jonka ansiosta Mosarin kylä on saanut huomiota koko maassa esimerkiksi henkisten arvojen kohottamisesta. Tämän hyväntekijän elämään kätkeytyi kuitenkin salaisuus toisen maailmansodan ajalta, jolloin hän eli Liettuassa: hänen kerrotaan ilmiantaneen liettualaisia, jotka vastustivat neuvostovaltaa. Ehkä hän haki teoillaan sovutusta tapahtuneelle. Valko-Venäjällä tätä asiaa ei kuitenkaan tunnettu eikä tutkittu. Hervouet käsittelee Mosarin kylää ennen kaikkea osoittaakseen, miten moraalisen, poliittisen ja taloudellisen järjestyksen vuorovaihtus voi toteutua. Autoritaarista poliittista valtaa ei voi pönkittää vain materiaalisilla eduilla, joita kansalaisille jaetaan. Järjestelmä tarvitsee myös moraalisen oikeutuksen ja kirkonmies osallistuu tässä tapauksessa tuon oikeutuksen vahvistamiseen.

Valko-Venäjää on tutkittu vähän, vaikka se sijaitsee keskellä Eurooppaa. Kirja valaisee

kolhoosikylien elämää, ihmisten asenteita ja toiminnan mahdollisuuksia. Mutta kertooko se yleisemmin Valko-Venäjän yhteiskunnasta tai peräti muistakin entisistä sosialistisista maista? Tätä sopii lukijan pohtia. Kaiken kaikkiaan moraalitalous on mielenkiintoinen tulkintamalli. On uskottavaa, että sen piirteitä oli jo Neuvostoliitossa kollektiivisen maatalouden aikana, ja miksei moraalitalous vaikuttaisi nyt sosialismin jälkeisissä yhteiskunnissa, paikoin vahvistuneena, paikoin haalistuneena.

Odotellessamme aikaa, jolloin Valko-Venäjällä pääsee vapaasti liikkumaan, kannattaa ehdottomasti lukea tämä kirja. Moraalitalouden käsitteen tuominen paikallisyhteisöjen tutkimukseen on kiinnostava haaste yhteiskunnan muutoksen pohtijoille ja tutkijoille. Kirjan voi kuitenkin lukea myös ilman syvempää teoreettista tuntemusta, sillä runsaat haastattelut antavat mainion kuvan arkisista toiminnoista ja elämästä Valko-Venäjän kylissä.

Ronan Hervouet on Bordeaux’n yliopistosta, jossa sijaitsee Ranskan sosiologian oppi-isälle, Émile Durkheimille omistettu keskus. Tämä työskenteli siellä 15 vuotta sosiaalifilosofian virassa aina vuoteen 1902 asti – aikana, jolloin sosiologiaa ei vielä ollut virallisesti olemassa. Durkheimin perintö näkyy Hervouet’n tutkimuksessa.

Leo Granberg

Energian poliittiset aineellisuudet

Margarita M. Balmaceda: *Russian Energy Chains. The Remaking of Technopolitics from Siberia to Ukraine to the European Union.* New York: Columbia University Press, 2021. 421 s. ISBN 978-0-231-55219-6.

Seton Hallin yliopiston kansainvälisen politiikan professori Margarita Balmaceda on tutkinut Venäjän ja Itä-Euroopan energiapolitiikkaa kahden vuosikymmenen ajan. Hänen tuorein kirjansa jatkaa luomalla monitieteisiä yhteyksiä eri energiamuotojen aineellisuuksiin ja niihin kytkeytyvään valtaan. Aineellisuuden voi ymmärtää monin tavoin. Tässä kirjassa aineellisuutta lähestytään eri energiamuotojen fyysikaalisten ominaisuuksien ja logistiikan kautta. Kirjan keskeinen pyrkimys

on sitoa yhteen teknisten ja luonnontieteellisten piirteiden kuvaus osaksi politiikan tutkimukseen nojaavaa vallan analyysiä.

Vertailu öljyn, maakaasun ja hiilen välillä on hyvin perusteltu. Kirjan pääkysymys on, miten Venäjän energian vaikutus on kyennyt kytkeytymään osaksi eurooppalaisten valtioiden poliittisia kerrostumia. Metodologisesti kirja nojaa etnografiaan. Balmaceda on tehnyt kenttätutkimusta tuotantoketjun varrella vuosina 2011–2014, mutta taustoittaa vuosia 1990–2020 myös laajemmin. Kyseinen ajanjakso on mielenkiintoinen, sillä tuolloin Venäjän energianhallintaan kytkeytyvä toimijaverkko oli toisenlainen. Balmacedan käyttämä vertauskuva ”tyyntä myrskyn edellä” on hyvin kuvaava, sillä vuonna 2014

Venäjän vallattua Krimin erityisesti Ukrainan rooli Venäjän energian kauttakulkumaana alkoi heiketä. Valta hahmottuu kirjassa pääosin valtioon kautta eri toimijoiden vaikutuskeinoina, mutta myös konstitutiivisena ominaisuutena, mahdollisuutena käyttää valtaa. Myös vaikutteet muiden alojen kirjallisuudesta kuten tieteenso-
siologiasta, taloustieteen hyödykkeellistämistä käsittelevästä tutkimuksesta sekä kriittisestä maantieteestä näkyvät selkeästi. Kirjan voi jakaa kahtia. Luvut 1–3 avaavat analyttisen kehiksen sekä käyvät läpi aikaisempaa tutkimusta ja keskeistä teoreettista kirjallisuutta. Luvut 4–6 taas keskittyvät energian ja poliittisen vallan empiiriseen analyysiin energiamuodoittain. Lopuksi luku 7 kytkee yhteen aikaisempien lukujen havainnot.

Ensimmäisessä luvussa Balmaceda korostaa, ettei Venäjän energiaan liittyviä uhkia voida ymmärtää pelkästään valtioon keskittyvän instrumentaalisen vallan analyysiin avulla. Sen sijaan valta rakentuu myös energiankulutuksen luomien mahdollisuuksien kuten suhteellisen halvan Venäjän energian houkuttelevuuden kautta. Taloudellisesti erityisesti energian siirto on mielenkiintoista, sillä siihen liittyy mahdollisuus suurimpiin voittoihin. Tämä luo helposti ristiriidan, sillä yhtäältä Euroopassa on ollut pyrkimys monipuolistaa energiainfrastruktuuria, mutta toisaalta fossiiliseen järjestelmään kytkeytyvät taloudelliset hyödyt kannustavat helposti energian kauttakulkumaita vahvistamaan omaa rooliaan. Riippuvuutta luo myös neuvostoajalta peräisin oleva energiantensiivinen taloudellinen kehitys sekä energiainfrastruktuurin toiminta, joka itsessään lukitsee toimijat tiettyihin riippuvuusuhkeisiin. Eurooppalaisten yhteiskuntien energiariippuvuus Venäjältä johtuu osittain eliittien tekemistä päätöksistä ja oman edun ajamisesta, mutta venäläisen halvan energian voi myös nähdä hyödyttävän olemassa olevia yhteiskuntarakenteita. Balmaceda tarkastelee, miten energiamuotojen arvoketjujen erityisyydet ovat vaikuttaneet Euroopan valtasuhteisiin, miten erot näkyvät eri energiamuotojen välillä ja miten nämä erityisyydet ovat rajoittaneet tai vahvistaneet Venäjän kykyä käyttää energiaa vaikutusvallan keinona.

Toisessa luvussa Balmaceda monipuolistaa käsitystä energiaturvallisuudesta ja niin sanotusta energia-aseen käsitteestä. Hän laajentaa käsitystä energiaturvallisuudesta ulkoisen turvallisuuden kysymyksestä kohti toimijoiden ja infrastruktuurien kautta rakentuvaa yhteistuotantoa, jossa riippuvuus rakentuu verkostomaisesti. Kirja kritisoi energiaturvallisuu-
den vallitsevia

Venäjää koskevia tulkintoja, joissa päähuomio on usein ollut Venäjän valtion toimijuu-
dessa ja vain harvojen energiamuotojen (öljyn ja kaasun) pohjalta tehdyissä yleistyksissä laajemmasta energiaturvallisuudesta. Ottamalla tarkasteluun koko tuotantoketjun ylläpitämiseksi vaadittavat prosessit – oli kyse sitten teknologisista erityispiirteistä tai toimijoiden välisistä suhteista – Balmaceda välttää energiakysymysten yksinkertaistamisen kysymykseksi saatavuudesta, josta Suomessa keskustellaan usein huoltovarmuuden (*security of supply*) käsitteen kautta. Hän tuo myös esiin, että Venäjä on vahvasti riippuvainen läntisestä teknologiasta, erityisesti öljyn ja kaasun osalta. Tämä rajaa erityisesti Venäjän mahdollisuuksia laajentaa tuotantoa Arktisen alueen öljy- ja kaasuesiintymille, joiden hyödyntäminen vaatisi sellaista teknologiaa ja osaamista jota Venäjällä ei ole.

Kolmas, aineellisuuksia käsittelevä luku pohjautuu pitkälti hänen aiempaan artikkeliin, jossa hän avaa tarkemmin kirjassa käyttämäänsä kehikkoa. Suhteuttamalla vallan analyysin aineellisuuksiin hän tuo esiin merkittäviä eroja eri energiamuotojen hallinnassa. Maakaasua säännellään vahvasti EU-tasolla, öljyn osalta taas sääntely ja sen eri laatujen jäljitettävyyden on heikkoa ja koskee lähinnä päästöjä (vrt. Saksan autoteollisuuden päästölaskentaskandaali). Vaikka hiili on hyvin merkittävä energiamuoto erityisesti teräksen tuotannossa, sen laajempaa arvoketjua ja hallintaa ei olla samalla tavalla pidetty strategisena ja siksi siihen liittyvän vallan analyysi on ollut vähäisempää.

Luonnonvaroja käsittelevät luvut 4–6 perustuvat kolmen eri energiamuodon tapaustutkimukseen seuraten arvoketjun rakentumista Venäjältä Saksaan. Balmaceda kuvaa aluksi lyhyesti energiamuodon kansainvälisen ja alueellisen markkinan rakenteen, jonka jälkeen hän kuvaa arvoketjun aineellisia piirteitä ja poliittista kontekstia aloittaen Venäjältä yläjuoksulta (*upstream*) ja siirtyen keskijuoksulle (*midstream*) Ukrainaan sekä lopulta alajuoksulle (*downstream*) Saksaan Euroopan maiden lävitse. Tarkastelu ei kuitenkaan yksistään pureudu Venäjän ja Saksan välille, vaan nostaa paikoitellen esiin mielenkiintoisia erityispiirteitä myös muualta Euroopasta, kuten italialaisen terästeollisuuden ja eri kansallisten kontekstien merkityksen mm. koksen eli kivihillen jatkojalosteen arvoketjussa.

Kaasua käsittelevä luku kiinnittää huomiota erityisesti kaasun verkostomaiseen luonteeseen, minkä vuoksi kaasukauppa vertautuu sähkö-
verkkoihin ja -markkinoihin. Siinä korostuu

systemien kaikkien osien toiminnan tärkeys ja energiamuodon muuttumattomuuden ylläpitäminen, joka on mahdollistanut mm. Gazpromin vallan rakentumisen. Luku myös muistuttaa Ukrainan merkityksestä. Vaikkakin maan merkitys väheni merkittävästi kaasun kauttakulkumaana, kun Itämeren läpi kulkeva Nord Stream -kaasuputki vuonna 2012 valmistui, maahan jäi paljon merkittävää kaasuun liittyvää infrastruktuuria ja osaamista. Ennen kuin Pohjois-Siperiassa sijaitseva Urengoi, maailman toiseksi suurin kaasukenttä, otettiin 1960-luvulla käyttöön, Ukraina oli myös merkittävä kaasun tuottaja Neuvostoliitossa. Ukrainan kaasukenttien ehdyttyä kentät jatkoivat toimintaansa kaasun siirtämisen mahdollistajina Euroopan markkinoille. Kaasun siirto vaatii runsaasti erilaisia teknisiä järjestelyjä, kuten esimerkiksi siirron mahdollistavien kompressoreiden sijoittamisen 200 kilometrin välein, mikä on yksi esimerkki infrastruktuurin kautta rakentuvasta riippuvuudesta.

Koska kaasua on hankala varastoida sen ilmaa kevyemmän luonteen vuoksi, kulutuksen ja tuotannon on ajallisesti ja maantieteellisesti oltava vahvasti kytköksissä. Tämä huomio antaa myös toisen näkökulman usein toistuvaan osin populistiseen kuvastoon, jossa Venäjä voi vain päättää sulkea kaasuhanan. Tämä on toki myös mahdollista, mutta varsinkin ennen vuoden 2022 tapahtumia, Venäjä käytti pehmeämpiä vaikutuskeinoja kuten maiden välillä eroavaa hinnoittelua. Balmaceda tuo esiin, että kaasun varastoinnin hankaluuden vuoksi kaasun poliittinen riippuvuus rakentuu enemmän kaasun verkostomaisesta luonteesta: järjestelmän keskinäisriippuvuuksien vuoksi muutoksia arvoketjuun on vaikea tehdä – oli kyse sitten sosiaalisista tai teknisistä kysymyksistä – ilman merkittävää epävarmuuksien kasvua kuten sähkökatkoja. Euroopan kaasuinfrastukturi optimoitiin aikanaan neuvostoliittolaiselle kaasulle ja siten polkuriippuvuudet pysyivät ennallaan kauppasopimusten kautta pitkälle 2010-luvulle asti.

Vastaavasti öljyä käsittelevässä luvussa korostuu öljyn moninaisuus. Öljyä esiintyy eri laatuina, joita ei voida välttämättä sekoittaa yhteen, mikä tekee sen arvoketjusta ja vallan ilmentymistä monimutkaisempaa. Vaikka myös öljy on mahdollistanut suurten valtakeskittymien rakentumisen, sen arvoketju ei ole ollut samalla tavalla maantieteen, infrastruktuurin ja tiettyjen toimijoiden rajaama kuin maakaasun kohdalla. Öljyn osalta Ukrainan merkitys heikkeni mm. kansallisten sijoitusten puutteen, korruption ja kilpailevien tuottajien alempien hintojen vuoksi, vaikka maalla oli historiallinen infrastruktuuri-

nen perintö. Aineellisuus selittävänä tekijänä öljyn tapauksessa korostaa sen heterogeenisyyttä ja eri mahdollisuuksia liikuttaa sitä (laivalla, putkia pitkin tai junalla) ja siten yksittäiset öljynjalostajat tai maat eivät ole samalla tavalla Balmacedan mukaan yhtä merkittäviä myöskään esimerkiksi EU:n energiapolitiikan näkökulmasta.

Hiiltä käsittelevässä luvussa Balmaceda keskittyy koksiin, jota tarvitaan erityisesti teräksen valmistuksessa. Sen kytkös energian tuotantoon on löyhempi verrattuna esimerkiksi ruskohiileen, jota käytetään runsaasti suoraan sähköin tuotantoon. Vaikkakin logistisesti hiileen liittyy tietyllä tavalla samanlainen verkostomaiseen rakentamiseen kytkeytyvä riippuvuus rautateiden ollessa keskeinen kuljetuskeino, sillä ei ole samanlaista systeemistä itsestään johtuvaa riippuvuutta kuin kaasun kohdalla: pullonkaula yhdessä osaa ei rapauta koko järjestelmää. Tapaustutkimuksen aikajaksona teräs oli Ukrainan merkittävin vientituote, mikä teki siitä yhden Euroopan merkittävimmistä teräksen tuojista.

Energiamuotojen aineellisuudet mahdollistivat mm. aiemman vallan ylläpitämisen ja sen keskittämisen, sillä energiantuotanto vaatii suuria pääomia. Kirja tuo myös empiirisesti uutta tietoa. Varsinkin öljyä ja hiiltä tarkastelevat luvut tuovat esiin, kuinka tärkeää on ymmärtää eri energiamuotoja ja jatkaa erityisesti kansainvälisen politiikan ja valtio-opin tutkimukseen nojaavien tutkijoiden herättelyä analysoimaan muitakin energiamuotoja kuin maakaasuun liittyvää politiikkaa Euroopassa. Kirjassa on myös runsaat liitteet, jotka koostuvat teknisestä sanastosta, keskeisten toimijoiden lyhyistä kuvauksista ja keskeisten tapahtumien aikajanasta vuosilta 1990–2020. Myös teemaa vähemmän tuntevan on siten helppo päästä kirjaan sisään. Kirjan syvälinen tuotantoketjujen analyysi nostaa myös esiin eri toimijoiden vallan ilmentymisen erot tuotantoketjun eri vaiheissa ja laajentaa siten perinteistä toimijoiden intresseihin ja diskursseihin keskittyvää valtio-opillista analyysiä.

Kirja on hyvin ajankohtainen, sillä päähuomio on Venäjän asemassa energian tuotannossa ja niissä energiariippuvuussuhteissa, jotka ovat rakentuneet Venäjän ja Euroopan ylle. Vuoden 2022 tilanteen ymmärtämisen näkökulmasta kirja auttaa hahmottamaan Euroopan Venäjä-riippuvuuden rakentumista yksityiskohdaisesti. Kirjan epilogissa käsitellään muun muassa Trumpin presidenttiyden vaikutusta, mutta tarkasta kuvauksesta huolimatta Balmaceda ei juurikaan ennakoï Venäjän valtapyrkimysten vahvistumista. Kirjan vahvuus on siksi jossain määrin enemmän yksittäisten arvoketjujen

laaja-alaisessa kuvauksessa kuin ulko- tai turvallisuuspoliittisessa Venäjän strategisen vallan analyysissä. Myös tätä tietoa tarvitaan kun

puramme fossiilisen energian valtaa.

Sakari Höysiemi

Entisen suurvallan valtiotaitoa ja -taitamattomuutta

Tuomas Forsberg & Sirke Mäkinen (toim.): *Russia's Cultural Statecraft*. London: Routledge 2022. 247 s. ISBN: 978-0-367-69435-7.

On hyvä, että Tuomas Forsbergin ja Sirke Mäkinen toimittama artikkelikokoelma *Russia's Cultural Statecraft* ehdittiin julkaista ennen Venäjän hyökkäystä Ukrainaan helmikuussa 2022. Hyökkäyksen jälkeen Venäjä näyttäytyy hyvin erilaisena kuin ennen sotaa, ja mikäli julkaisu olisi venynyt, kirjoittajilla olisi ollut varmasti painetta kommentoida nykytilannetta ja mahdollisesti jopa muuttaa lähestymistapojaan. Tässä muodossa kirja kuitenkin toimii erinomaisena summauksena Venäjän kulttuurivaikuttamisen keinoista ja mahdollisuuksista ennen helmikuuta 2022.

Artikkelikokoelma tuo yhteen tuloksia Suomen Akatemian projektista, joka keskittyi Venäjän kulttuurin kautta tapahtuvaan vaikuttamiseen (*cultural statecraft*). Kirjan keskeiselle analyttiselle käsitteelle ei harmi kyllä taida olla luontevaa suomennosta. 'Valtiotaito' on tuttu käsite, mutta 'kulttuurinen valtiotaito' ei juurikaan avaudu ilman pitkäjänteisiä selityksiä ja hieman kömpelöksi se silloinkin jää. Joka tapauksessa artikkelikokoelma pyrkii tuomaan Venäjä-tutkimukseen käsitteen avulla empiirisen tutkimuksen lisäksi myös teoreettisen kontribuution. *Cultural statecraft* esitellään erityisesti vakiintuneen 'pehmeän voiman' (*soft power*) käsitteen vaihtoehtona tai jossain määrin rinnakkaiskäsitteenä, ja kiitettävästi eri artikkeleiden kirjoittajat ovatkin pyrkineet raamittamaan omat empiiriset tutkimuksensa uuden käsitteen avulla. Kuitenkin sekä *cultural statecraft* että *soft power* -käsitteitä käytetään välillä rinnakkain, eivätkä kirjan toimittajatkaan tee loppujen lopuksi kovin selvää erottelua käsitteiden välille johdantokappaleessa. Yhtenä motivaationa uudelle käsitteelle kirjoittajat esittävät, että sen avulla voidaan välttää *soft power* -käsitteelle kerääntyneitä painolastia (s. 4–6), mutta koska tästä kritiikkiä keränneestä käsitteestä ei kuitenkaan luovuta,

lukijalle jää epäselväksi, missä suhteessa *cultural statecraft* tuo uutta ja miten se väistää (jos mitenkään) aiempaan käsitteeseen kohdistetun kritiikin. Artikkeleissa mm. Elina Viljanen ja Sergei Medvedev pohtivat tapausesimerkkien avulla näiden kahden käsitteen suhdetta tarkemmin, ja Medvedev esittää napakasti yhden mahdollisen tulkinnan käsitteiden suhteesta. Tämän muotoilun mukaan *cultural statecraft* voidaan nähdä hallinnon politiikkatoimina (*policy*) ja *soft power* niistä syntyvänä vaikutuksena (s. 228). Jatkokutkimukset näyttäisivät, miten uusi käsite vakiintuu käyttöön kuvaamaan valtioiden vaikuttamiskeinoja kulttuurin avulla.

Venäjän kulttuurin avulla tehtävää vaikuttamista tarkastellaan kirjassa korkeakulttuurin (kuvataide, kirjallisuus, taidemusiikki), koulutuksen, muistomerkkien, elokuvan, Euroviisujen, megatapahtumien ja urheilun näkökulmasta. Näkökulma on valtiotaito-käsitteen mukaisesti Venäjän hallinnon roolissa ja oletetuissa intresseissä sen tukiessa eri kulttuuritoimijoita ja -projekteja, mutta kuten useassa kohtaa tulee ilmi, olisi yksipuolista väittää kaikkien esitelyjen tapausten palvelevan yksiselitteisesti ja vain Venäjän hallinnon tarpeita. Monessa kohtaa, kuten korkeakoulutuksessa (Mäkinen), valtion rooli on ilmeinen, ja joissain tapauksissa Putinin hallinto tai Putin henkilökohtaisesti on ollut asioiden alullepanija, kuten jääkiekon KHL-liigan perustamisessa tai talviolympialaisten saamisessa Sotšiin (Forsberg, Pia Koivunen). Samoin esimerkiksi toisen maailmansodan muistomerkkeihin liittyvissä kiistoissa Euroopassa Venäjän hallinto on ollut suora toimija Putinin, Sergei Lavrovin tai vähintään jonkin Euroopassa sijaitsevan Venäjän suurlähetystön kommentoimissa Venäjän näkökulmasta vääränlaista historiantulkintaa (Lina Klymenko). Kuitenkin monessa kohtaa hallinnon ei tarvitse olla suora toimija. Hyvä esimerkki tästä on Mari Pajalan ja Dean Vuleticin analysoima Euroviisut, joihin huomattavia summia panostamalla Venäjä on Putinin aikana pyrkinyt voittamaan kisat, ja

kerran siinä onnistunutkin. Konsepti muutettiin avoimen poliittiseksi vasta siinä vaiheessa, kun se palveli hallinnon tarpeita vuonna 2017, jolloin Venäjä valitsi edustajakseen Ukrainassa järjestettäviin kisoihin Julia Samoilovan. Ukraina ei myöntänyt hänelle maahantulolupaa, sillä hän oli vierailut miehitetyllä Krimillä, minkä jälkeen pyöratuolissa oleva Samoilova oli helppo kuvata Venäjällä syrjinnän uhriksi.

1800- ja 1900-luvun alun venäläistä korkeakulttuuria kulutetaan paljon myös Venäjän ulkopuolella, eikä tässä yhteydessä usein ajatella poliittisia tavoitteita. Siksi se onkin alue, jota voidaan pitää erityisen hyödyllisenä poliittisille toimijoille maabrändin luomisessa. Tuon ajan venäläisellä kirjallisuudella ja taidemusiikilla, joita kirjassa analysoivat Angelos Theocrosis ja Elina Viljanen, on vakiintunut asema yhteisenä maailmanperintönä, eikä Venäjän valtiotoimijoiden ole tarvinnut keksiä tässä suhteessa mitään uutta. He ovat voineet yksinkertaisesti ohjata resursseja näille alueille ja saada näin taiteen toimijat osaksi yhteistä kansallista projektia. Kirjallisuuden auktoriteeteista hyödynnetään Leo Tolstoita ja Fjodor Dostojevskia, joiden molempien lapsenlapsenlapsien, Vladimir Tolstoin ja Dmitri Dostojevskin, suusta on kuultu hallinnolle mieluisia poliittisia näkemyksiä. Samoin klassisen musiikin supertähdiltä, esimerkiksi Anna Netrebkolta ja Valeri Gergijeviltä, on tarvittaessa tullut tukea, ja Gergijev lensikin Mariinski-teatterin orkesterin kanssa Syyrian Palmyraan juhlistamaan ”sivilisaation voittoa barbarismista” konsertilla vuonna 2016. Putinin hallinnon konservatismiin nojautuva valtioideologia saa tästä lisäpontta, sillä korkeakulttuurin edustamien ”sivilisaation ja aitojen eurooppalaisten arvojen” vaaliminen osoitetaan Venäjän tehtäväksi, moraalisesti rappeutuneiden Yhdysvaltojen ja Euroopan (tai *Gayropan*) keskittyessä kinasteluun tasa-arvosta ja ihmisoikeuksista. Vaikka Putinin hallinnon selvimät tukijat, näkyvimpänä Gergijev, ovat saaneet porttikieltoja länsimaisille ooppera- ja konserttilavoille helmikuun 2022 jälkeen ja 1800-luvun ”isovenäläistä” näkemystä ja ukrainalaisten taiteilijoiden venäläistämistä on alettu tarkastella aiempaa kriittisemmin, ei ole sanottua, että Venäjän hallinnon tukema konservatiivinen taide- ja kulttuurikäsitys menettäisi vetovoimaansa länsimaiden konservatiivipiireissä.

Kirjan epilogissa Sergei Medvedev laajentaa näkökulmaa ja hahmottelee Neuvostoliiton jälkeisen Venäjän kulttuurivaikuttamista keinona

saada edes jonkinlaista jalansijaa kansainvälisellä areenalla. Vaikka Medvedevin mukaan Venäjä on taloudellisesti, sotilaallisesti sekä tieteen, urheilun ja (uuden) taiteen näkökulmasta entinen suurvalta, se pystyy erilaisilla kovilla ja pehmeillä täsmäiskuilla (myrkytykset, vaalivaikuttaminen, mediakaoksen lietsominen) näyttäytymään länsimaille jatkuvana ja arvaamattomana uhkana. Venäjällä ei ole vetovoi-matekijöitä (*positive soft power*), minkä vuoksi se turvautuu ennustamattomuuteen ja pelkojen lietsontaan (*negative soft power*). Kiinnostavasti laajamittainen hyökkäys Ukrainaan paljastikin Venäjän sotilasmahdin todellisen tilan: vielä sodan alkupäivinä ajateltiin laajasti, että Ukraina ei kestäisi Venäjän hyökkäystä kuin päiviä. Putinin hallinto ei enää tyytynyt rajattuihin täsmäiskuihin – vaikka sellaiseksi tämä ”sotilaallinen erityisoperaatio” alun perin tarkoitettiin – ja haki todellista suurvalta-asemaa suurella sotilaallisella voimalla. Lopputulos on paitsi traaginen ukrainalaisten kannalta, myös Venäjälle itselleen nöyryytys ja niiden vähienkin (kulttuuri)vaikuttamisen mahdollisuuksien menettäminen, joita sillä vielä aiemmin oli käytössään.

Tai näin ainakin toivoisi. Siinä missä länsimaiden reaktio Venäjän hyökkäykseen oli alussa tyrmistynyt ja pakotteet ja aseavun toimittaminen Ukrainalle saatiin käyntiin nopeasti, EU:n sisälle on alkanut ilmestyä rakoilua suhtautumisessa konfliktiin ja pakotteisiin. Unkarin kaksilla rattaila ajaminen ei yllättäne ketään, Saksan asema energiariippuvuukseensa on tukala, ja myös esimerkiksi Italiasta löytyy Venäjään ymmärtäväisesti suhtautuvia niin kansalaisten kuin poliittisten toimijoidenkin keskuudesta. Tämä hajanaisuus ei ole yksin Venäjän valtiodaidon ansiota, mutta taiteen, urheilun ja muun yhteistyötoiminnan avulla luodut verkostot ovat saattaneet luoda Venäjän hallinnon ja erilaisten länessä toimivien tahojen välille riippuvuussuhteita ja ystävällisyyttä, joka kestää kansainvälisen oikeuden räikeätkin loukkaukset. Forsbergin ja Mäkisen toimittama kirja on hyvä yhteenveto Putinin hallinnon hyödyntämistä mahdollisuuksista luoda itsestään pehmeämpää kuvaa maailmalla ennen kuin houkutus palauttaa suurvalta-asema kerralla heikensi sen arvostelukyvyn ja ajoi maan täysimittaiseen sotaan.

Jari Parkkinen

Kirjoittajakutsu 2023

Haluaisitko julkaista Venäjään tai Itä-Eurooppaan liittyvää tutkimustasi suomeksi? Idäntutkimus on ainoa suomenkielinen Venäjään ja Itä-Eurooppaan keskittyvä tieteellinen aikakauslehti, joka julkaisee vertaisarvioitujen artikkelien lisäksi esseitä, kolumneja, väitöselکتioita, seminaariraportteja, keskustelunavauksia ja kirjarvioita eri tieteenaloilta. Lehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa ja vuoden 2023 teemat ovat: 1) Ukraina, 2) Vapaa teema, 3) Raha ja 4) Tieto ja valta. Numeroissa julkaistaan myös muita kuin suoraan teemaan liittyviä tekstejä. Löydät lisätietoja, kirjoittajaohjeet sekä jo julkaistuja numeroita Idäntutkimuksen nettisivuilta: <https://journal.fi/idantutkimus>

1/2023 Ukraina

Vuoden 2023 ensimmäisen numeron teema on itseoikeutetusti Ukraina. Tekstiehdotukset voivat liittyä niin tämänhetkiseen konfliktiin kuin Ukrainan yhteiskuntaan, kulttuuriin, kieleen ja historiaan laajemminkin. Vertaisarvioitavien artikkeleiden dl: 4.11.2022. Vertaisarvioimattomien tekstien dl: 13.1.2023.

2/2023 Vapaa teema

Vuoden toisella numerolla ei ole määrättyä teemaa, ja voit tarjota lehteen tekstejäsi laajalla otteella. Vertaisarvioitavien artikkeleiden dl: 3.2.2023. Vertaisarvioimattomien tekstien dl: 31.3.2023.

3/2023 Raha

Vuoden kolmanteen numeroon kutsumme kirjoituksia, jotka tarkastelevat Venäjän ja Itä-

Euroopan taloutta samoin kuin rahaa ja kuluttamista sosiaalisina ja kulttuurisina ilmiöinä. Miten koronavirus ja Venäjän hyökkäyssota muuttivat talouden logiikkaa ja mikä merkitys pakotteilla on niin Venäjän kuin Euroopan talousjärjestelmille? Entä miten raha, talous ja kuluttaminen ohjaavat ihmisten toimintaa tai mikä on taiteen ja rahan suhde Itä-Euroopassa ja Venäjällä? Vertaisarvioitavien artikkeleiden dl: 28.4.2023. Vertaisarvioimattomien tekstien dl: 4.8.2023.

4/2023 Tieto ja valta

Venäjän aloittama hyökkäyssota on pakottanut niin tutkijat kuin mediankin tarkastelemaan uudelleen vakiintuneita käsityksiä Itä-Euroopan yhteiskunnista ja historiasta. Onko Ukrainaa ja muita Venäjän naapurivaltioita käsitelty itsenäisinä toimijoina vai pääasiassa Venäjän kulttuurin ja historian kautta? Mitä sokeita pisteitä keskittyminen Venäjään on jättänyt? Kutsumme kirjoittajia pohtimaan tiedon imperialismin, kolonialismin ja episteemisen epäoikeudenmukaisuuden kysymyksiä samoin kuin reflektoimaan tiedontuotannon murrosta, jonka Venäjän hyökkäyssota on niin Suomessa kuin muuallakin aiheuttanut. Vertaisarvioitavien artikkeleiden dl: 18.8.2023. Vertaisarvioimattomien tekstien dl: 6.10.2023.

Lisätietoja saat päätoimittajalta tai toimitussihteeriltä:

Päätoimittaja Mika Perkiömäki

mika.perkiomaki@helsinki.fi

Toimitussihteeri Jari Parkkinen

jari.v.parkkinen@jyu.fi

Idäntutkimuksen lukijakysely

Idäntutkimus on avannut lukijakyselyn lehden kehittämiseksi. Lehden lukijoiden mielipiteiden kuuleminen on tärkeää, jotta lehti voi kehittää toimintaansa vastaamaan nopeasti nousseita tuotantokustannuksia sekä avoimen tieteen vaatimuksia. Siksi pyydämme kaikkia lehden lukijoita vastaamaan kyselyyn 30.11.2022 mennessä. Kyselyyn pääset tämän linkin kautta <https://forms.office.com/r/24SB1b6AAF> tai mobiililaitteella oheisen QR-koodin avulla. Linkki kyselyyn löytyy myös Idäntutkimuksen kotisivuilta (<https://journal.fi/idantutkimus>), ja tulosteena kyselylomake löytyy Idäntutkimuksen osastolta Aleksanteri-konferenssissa 26.–28.10.2022. Kysely on anonymi, mutta halutessaan vastaajat voivat jättää yhteystietonsa osallistuakseen 50 euron kirjalahjakortin arvontaan. Yhteystietoja ei pysty yhdistämään annettuihin vastauksiin. Kiitos kaikille vastaajille!



Kristiina Silvan

Conceptualising Soviet Legacies and Revivals in Contemporary Belarus

Three decades after the collapse of the USSR, revivals, defined as elements of the past that have been brought back to life, continue to puzzle scholars who work on legacies in general and Soviet legacies in particular. Yet there is no consensus on what unites and differentiates revivals from legacies, and little prior research into revivals in particular. By using state-affiliated youth organisations of post-Soviet Belarus as a case study, this article develops a framework for analysing the revivalism of communist-era structures. It presents insights from thematic analysis applied to a variety of data, ranging from archive material, organisations' publications, and President Alyaksandr Lukashenka's public statements to interviews with organisation activists and the author's ethnographic field notes. The article argues that a revival is characterised by its dependence on the reviving agent and its reliance on a legacy narrative for the purposes of legitimisation. Although revivals are fragile by default, their impact on contemporary society can be considerable, given their scope and longevity.

Olga Davydova-Minguet, Pirjo Pöllänen, Ismo Björn, Teemu Oivo & Oleg Reut Graveyards as Transnational Spaces

The way we handle the deceased reflects the state of society and its changes. In this article, we examine transnationalism through the study of death in the Finnish-Russian context. We investigate what kind of a transnational deathlandscape is produced by cemeteries in the Finnish capital region, the province of North Karelia, and the Republic of Karelia in Russia. Methodologically, we apply the concepts of transnational subject and the "wrong gaze", as well as ethnographic drifting/derivé. This helps us to see the ways that a person watches, experiences and understands cemeteries from the perspective of transnational everyday life. Cemeteries are seen as particular and affective combinations of public and private spaces. While functioning in national contexts, they simultaneously deal with the universally common phenomenon of death. The public space of cemeteries can be used for the individualisation or nationalisation of people, or for their separation from one another, but people across the various national borders are also united in the presence of evanescent life and private grief.

Jukka Korpela
Age-old Corruption and Russia

Western truth is rational and mathematical measurable. Western Man thinks that a pluralistic and transparent constitutional democracy, which respects human rights, is the absolute goal of the whole of humankind, independent of the culture and history. Historical science explains, however, how all moral values and scholarly learnings depend on their historical time and place. The Western exceptional value system and culture were formed with small steps but purely coincidentally after the high medieval period and were globalised along with the Western economic system during recent centuries. It is, however, possible to use power and create justice in narrow-minded, undemocratic clan systems which favour mysticism and secrecy and discriminate against individuals. These kinds of systems also open perspectives onto great wealth. Russian society appears deeply corrupted and irrational, dominated by criminal groupings and violating human rights. All projects to form a proper democracy in Russia have been unsuccessful. According to the article, it is not possible simply to paste a new mental culture onto the old one, because the basic social structures, which differ from Western ones, were chosen in the far past: the traditional system is legitimate and practical from the perspective of Russians. The article discusses the long history of economy, ideologies and social structures from the early middle ages to the present from this perspective.

Tämän numeron kirjoittajat

Ismo Björn, FT, erikoistutkija, Karjalan tutkimuslaitos,
Itä-Suomen yliopisto

Olga Davydova-Minguet, FT, professori, Karjalan
tutkimuslaitos, yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta,
Itä-Suomen yliopisto

Jukka Korpela, FT, professori, Historia- ja maantieteiden
laitos, Itä-Suomen yliopisto

Nico Lamminparras, FM, väitöskirjatutkija, Helsingin
yliopisto

Teemu Oivo, YTT, tutkijatohtori, Karjalan tutkimuslaitos,
Itä-Suomen yliopisto

Pirjo Pöllänen, YTT, tutkija, Karjalan tutkimuslaitos,
Itä-Suomen yliopisto

Oleg Reut, FT, projektitutkija, Karjalan tutkimuslaitos,
Itä-Suomen yliopisto

Katerina Saltychev, VTK, Turun yliopisto

Kristiina Silvan, VTT, tutkijatohtori, Ulkopoliittinen
instituutti

Ohjeita kirjoittajille


Ajantasaiset kirjoittajaohjeet verkkosivuil-
lamme:
[https://journal.fi/idantutkimus/about/
submissions](https://journal.fi/idantutkimus/about/submissions)

PÄÄKIRJOITUS

1 Mika Perkiömäki: Tutkimuksen ja koulutuksen uusi todellisuus

ARTIKKELIT

4 Kristiina Silvan: Neuvostorakenteiden perinnöistä ja elpymistä nyky-Valko-Venäjällä 

21 Olga Davydova-Minguet, Pirjo Pöllänen, Ismo Björn, Teemu Oivo & Oleg Reut: Hautausmaat ylijärjestyksen paikkoina 

39 Jukka Korpela: Tuhatvuotinen korruptio ja Venäjä 

ESSEET

57 Katerina Saltychev: Opportunismien opetukset Lukašenkan ulkopoliitikassa

66 Nico Lamminparras: Valko-Venäjän vuoden 2022 sotilaspolitiikka

KOLUMNI

74 Ryhor Nizhnikau: Valko-Venäjän unohtunut kriisi

TAIDE

76 Rufina Bazlova, Mika Pyly: Kantaaottavaa kirjontaa Valko-Venäjältä

KESKUSTELU

83 Mika Lähteenmäki: Kielellistä valkopyykinäkö?

85 Terhi Ainiala: Valko-Venäjä vai Belarus?

LEKTIOT

88 Kristiina Silvan: Valtiollinen nuorisoaktivismi Valko-Venäjällä ja Venäjällä

95 Arviot

103 Ajankohtaista

105 Abstracts in English

